

T.C.
DICLE ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

DİYARBAKIR MAR PETYUM KELDANI KİLİSESİ
RESTORASYON ÖNERİSİ

İbrahim ÖZ

YÜKSEK LİSANS TEZİ
MİMARLIK ANA BİLİM DALI

DİYARBAKIR

Haziran - 2014

TEŞEKKÜR

Diyarbakır Suriçi bölgesinde yer alan “**DİYARBAKIR MAR PETYUM KELDANI KİLİSESİ RESTORASYON ÖNERİSİ**” konulu tez çalışmamı sabır ve titizlikle yönlendiren, katkı ve yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Yrd.Doç.Dr.Fatma Meral HALİFEOĞLU’na, rölöve çalışmalarım da yardımcı olan İlham YILMAZ, Cenk YILMAZ, M.Savaş ÇAĞLAR, Tolga ARSLAN ve Yusuf KIRAT’a, Kilisedeki yazıtları okuyup çeviren araştırmalarım da önemli katkılarda bulunan Göteborg Mor Gabriel Süryani Ortodoks Kilisesi Papazı Abraham GARİS’e, destek ve teşviklerinden dolayı eşim Hacer ÖZ’e teşekkür ederim.

İbrahim ÖZ

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
TEŞEKKÜR	I
İÇİNDEKİLER	II
ÖZET.....	VI
ABSTRACT.....	VII
ÇİZELGELERİN LİSTESİ	VIII
ŞEKİLLERİN LİSTESİ	IX
1. GİRİŞ	1
1.1. Çalışmanın Amacı ve Önemi	2
1.2. Materyal ve Metot.....	2
2. DİYARBAKIR'IN FİZİKİ VE SOSYAL YAPISI.....	4
2.1. Konumu, Coğrafyası	5
2.2. Sosyal ve Demografik Yapısı	5
2.3. Keldaniler ve Diyarbakır.....	7
2.3.1. Keldaniliğin Tanımı ve Keldani Halkının Tarihi	7
2.3.2. Diyarbakır Keldanileri	9
3. DİYARBAKIR'IN TARİHİ VE GELENEKSEL KENT DOKUSU.....	13
3.1. Diyarbakır'ın Tarihi	13
3.2. Geleneksel Kent Dokusu.....	13
3.2.1. Diyarbakır Surları	14

3.2.2. Anıtsal Yapılar	16
3.2.3. Diyarbakır Evleri.....	19
3.3. Diyarbakır Kiliseleri.....	20
4. MAR PETYUM KELDANI KİLİSESİ.....	30
4.1. Yapının Tanımı ve Tarihçesi.....	31
4.2. Mimari ve Yapım Özellikleri.....	32
4.2.1. Yapının Genel Tanımsal Analizi ve Metodoloji	32
4.3. Kilise Bölümü	33
4.4. Konut Bölümü.....	41
4.5. Yapım Tekniği ve Malzeme.....	44
4.6. Rölöve Çizimleri	46
5. YAPIDA MEYDANA GELEN BOZULMALAR	65
5.1. Zaman ve Doğa Etkisiyle Oluşan Bozulmalar	65
5.2. Strüktürel Bozulmalar	67
5.3. Yüzey ve Doku Kayıpları.....	68
5.4. Derz Boşalmaları.....	69
5.5. Eklemeler/Kapatmalar	71
5.6. Yağmur ve Zeminden Gelen Nemin Etkisiyle Oluşan Bozulmalar	73
5.7. Metal Elemanlarda Oluşan Bozulmalar	74
5.8. Ahşap Elemanlarda Oluşan Bozulmalar	75
5.9. Yapı Elemanlarında Aykırı Müdahaleler	75

5.10. Döşemelerde Çökme/Oturma.....	76
5.11. Hasar Tespit Çizimleri	77
6. MAR PETYUM KELDANI KİLİSESİ'NİN DİĞER DİYARBAKIR KİLİSELERİ İLE KARŞILAŞTIRILMASI	85
6.1. Plan Düzeni Açısından Karşılaştırma	85
6.2. Cephe Düzeni Açısından Karşılaştırma	87
6.3. Taşıyıcı Sistem Açısından Karşılaştırma	88
7. RESTİTÜSYON.....	90
7.1. Metodoloji ve Restitüsyon İçin Kaynak Kullanımı	90
7.2. Restitüsyon Projeleri.....	102
7.3. Restitüsyon Analizleri.....	111
8. RESTORASYON	120
8.1. Restorasyon Yaklaşımı	120
8.1.1. Yapısal Faktörler.....	120
8.1.2. Çevresel Faktörler	120
8.1.3. Sosyal Faktörler	121
8.1.4. Hukuki Kabuller.....	121
8.2. Restorasyon Müdahaleleri.....	123
8.2.1. Temizlik.....	123
8.2.2. Sağlamaştırma.....	127
8.2.3. Tamamlama.....	129
8.2.4. Yeniden Yapım	130

8.2.5. Yenileme.....	131
8.2.6. İşlevlendirme.....	132
8.3. Restorasyon Projeleri	134
8.4. Restorasyon analizleri	143
9. SONUÇ VE ÖNERİLER.....	152
9.1. Sosyal açıdan öneriler	152
9.2. Mimari Açıdan öneriler.....	154
10. KAYNAKLAR	156
EKLER.....	160
Kilise Mimarisinde Kullanılan Terimler	161
Fotoğraf Albümü.....	163
ÖZGEÇMİŞ	193

ÖZET

DİYARBAKIR MAR PETYUM KELDANI KİLİSESİ RESTORASYON ÖNERİSİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İbrahim ÖZ

DİCLE ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANA BİLİM DALI

2014

Bu çalışma Diyarbakır sur içinde yer alan Mar Petyum Keldani Kilisesi restorasyon önerisini konu edinmektedir. Çalışmanın amacı yapının gelecek nesillere iletilebilmesi için bugünkü durumunun belgelenmesi ve restorasyon önerisinin hazırlanmasıdır. Çalışma kapsamında Diyarbakır Suriçi bölgesi, anıtsal yapıları ve mevcut tüm kiliselerin durumu incelenmiş, Mar Petyum Keldani Kilisesi ile karşılaştırmalı çalışma yapılarak yapının özgün durumu hakkında araştırma yapılmıştır.

Mar Petyum Keldani Kilisesi'nin tarihçesi, mimari özellikleri, konumu, malzeme ve yapım teknikleri incelenmiştir. Mevcut durumuyla rölövesi alınarak, hasar analizleri çıkarılmıştır. Yapının bozulma türleri ve nedenleri ayrıntılı biçimde araştırılmıştır. Yapıdan edilen bilgiler, yazılı, çizili, görsel ve sözlü kaynaklar, eski fotoğraflar ve diğer Diyarbakır Kiliseleriyle yapılan karşılaştırmalı çalışmalar sonucunda restitüsyon projesi ve analizleri hazırlanmıştır.

Yapılan çalışmalardan elde edilen verilerle birlikte yapının işlev ve gereksinimi doğrultusunda restorasyon projesi ve analizleri hazırlanmıştır. Özellikle büyük oranda tahrip olan konut bölümü için, yapının korunarak yaşatılması ve özgün işlevini sürdürebilmesi amaçlanarak, işlev ve koruma önerileri sunulmuştur.

Anahtar kelimeler: Mar Petyum, Keldani, Diyarbakır, Kilise, Restorasyon.

ABSTRACT

CHURCH OF DİYARBAKIR MAR PETYA CHALDEAN RESTORATION PROPOSAL

MASTER THESIS

İbrahim ÖZ

DEPARTMENT OF ARCHITECTURE
INSTITUTE OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES
UNIVERSITY OF DICLE

2014

The study takes as a goal to offer about the restoration proposal of Mar Petyum Chaldean Church which is located in Diyarbakır Walls. The purpose of the study is to documentation of the structure of the current stiation and the preparation of restoration recommendations to be transfered to future generations. In the scope of the work, it was examined city walls area, monumental structures and examined the current status of all churches. The Church of Mar Petyyum Chaldean is obtained information about its original case of the structure and comparated with other churches.

The history, architecture property, location, materials and construction techniques of Church of Mar Petyyum Chaldean's are investigated. With a survey of the current situation, the damage analysis has been obtained. Types of causes deterioration of the structure have been investigated in the detail. The information obtained from the building written, drawn, visual and oral sources, old photographs and the comparative studies other Churches of Diyarbakir, the restitution project and analysis are prepared.

Together with the data obtained from studies of the building, restoration projects and analysis are prepared. According to the building for conservation and function properties of the destroyed traditional house are presented for maintining and preserving the originalstructure of the building.

Key words: Mar Petya, Chaldean, Diyarbakır, Church, Restoration.

ÇİZELGELERİN LİSTESİ

<u>Çizelge No</u>		<u>Sayfa</u>
Çizelge 2.1.	1912 yılı nüfus sayımına göre Diyarbakır'ın genel nüfusu	10
Çizelge 2.2.	Hıristiyanların kendi aralarındaki dağılımı 1912 yılı	10
Çizelge.3.1.	Diyarbakır Kiliseleri	29
Çizelge 6.1.	Günümüze ulaşan kiliselerin yapısal analizi	89

ŞEKİLLERİN LİSTESİ

<u>Şekil No</u>	<u>Sayfa</u>
Şekil 3. 1. Diyarbakır Surları havadan	15
Şekil 3. 2. Diyarbakır Surları'ndan görünüm	15
Şekil 3. 3. Kiliselerin yerleşim planı	21
Şekil 3. 4. Sent George Kilisesi planı	21
Şekil 3. 5. Sent George Güneybatı görünüş	21
Şekil 3. 6. Ulu Cami planı	22
Şekil 3. 7. Ulu Cami Güney fotoğraf	22
Şekil 3. 8. Meryem Ana Kilisesi planı	23
Şekil 3. 9. Meryem Ana Kilisesinden görünüş	23
Şekil 3. 10. Surp Giragos Kilisesi planı	24
Şekil 3. 11. Kilise'nin açılış ve ayin günü	24
Şekil 3. 12. Surp Sargis Kilisesi	25
Şekil 3. 13. Yapının kuzey batı cephesi	25
Şekil 3. 14. Ermeni Katolik Kilisesi	26
Şekil 3. 15. Kilisenin Batı Cephesi	26
Şekil 3. 16. Protestan Kilisesi	27
Şekil 3. 17. Kuzey Batı Cephesi	27
Şekil 3. 18. Latin Kilisesi planı	28
Şekil 3. 19. Kilise Kuzey Cephesi	28
Şekil 4. 1. Mar Petyum Keldani Kilisesi yapı topluluğu planı (0.00 Kot Planı)	34
Şekil 4. 2. Kilisenin Batı Cephesi	35
Şekil 4. 3. Kilisenin dairesel pencereleri	35
Şekil 4. 4. Kuzey giriş kapısı	36

Şekil 4. 5.	Mar Petyün sokaktan görünüş	36
Şekil 4. 6.	Dükkan içinde kalan beş dilim	37
Şekil 4. 7.	Dükkan içinde kalan sütunlardan biri	37
Şekil 4. 8.	Batı avlu duvarı	39
Şekil 4. 9.	Konut bölümü Kuzey cephe	42
Şekil 4. 10.	Konut bölümü Doğu cephe görünüş	42
Şekil 4. 11.	Konut bölümü Kuzey iç mekan	44
Şekil 4. 12.	Konut bölümü Doğu iç mekan	44
Şekil 4. 13.	Vaziyet planı rölöve çizimi	47
Şekil 4. 14.	Zemin kat planı rölöve çizimi	48
Şekil 4. 15.	Birinci kat planı rölöve çizimi	49
Şekil 4. 16.	A-A kesiti rölöve çizimi	50
Şekil 4. 17.	B-B kesiti rölöve çizimi	50
Şekil 4. 18.	C-C kesiti rölöve çizimi	50
Şekil 4. 19.	D-D kesiti rölöve çizimi	51
Şekil 4. 20.	E-E kesiti rölöve çizimi	51
Şekil 4. 21.	F-F kesiti rölöve çizimi	51
Şekil 4. 22.	G-G kesiti rölöve çizimi	52
Şekil 4. 23.	H-H kesiti rölöve çizimi	52
Şekil 4. 24.	I-I kesiti rölöve çizimi	52
Şekil 4. 25.	J-J kesiti rölöve çizimi	53
Şekil 4. 26.	K-K kesiti rölöve çizimi	53
Şekil 4. 27.	L-L kesiti rölöve çizimi	53
Şekil 4. 28.	Kuzey cephesi rölöve çizimi	54
Şekil 4. 29.	Batı cephesi rölöve çizimi	54
Şekil 4. 30.	Güney cephesi rölöve çizimi	54
Şekil 4. 31.	Detaylar rölöve çizimi	55

Şekil 4. 32. Vaziyet planı rölöve malzeme analizi	56
Şekil 4. 33. Zemin kat planı rölöve malzeme analizi	57
Şekil 4. 34. Birinci kat planı rölöve malzeme analizi	58
Şekil 4. 35. A-A kesiti rölöve malzeme analizi	59
Şekil 4. 36. B-B kesiti rölöve malzeme analizi	59
Şekil 4. 37. C-C kesiti rölöve malzeme analizi	59
Şekil 4. 38. D-D kesiti rölöve malzeme analizi	60
Şekil 4. 39. E-E kesiti rölöve malzeme analizi	60
Şekil 4. 40. F-F kesiti rölöve malzeme analizi	60
Şekil 4. 41. G-G kesiti rölöve malzeme analizi	61
Şekil 4. 42. H-H kesiti rölöve malzeme analizi	61
Şekil 4. 43. I-I kesiti rölöve malzeme analizi	61
Şekil 4. 44. J-J kesiti rölöve malzeme analizi	62
Şekil 4. 45. K-K kesiti rölöve malzeme analizi	62
Şekil 4. 46. L-L kesiti rölöve malzeme analizi	62
Şekil 4. 47. Kuzey cephesi rölöve malzeme analizi	63
Şekil 4. 48. Batı cephesi rölöve malzeme analizi	63
Şekil 4. 49. Güney cephesi rölöve malzeme analizi	63
Şekil 5. 1. Zaman ve doğa etkisiyle ahşap elemanlarda oluşan bozulmalar	66
Şekil 5. 2. Zaman ve doğa etkisiyle kerpiçte oluşan bozulmalar	67
Şekil 5. 3. Duvarda meydana gelen strüktürel bozulmalar	68
Şekil 5. 4. Kerpiç malzemenin kaybı	69
Şekil 5. 5. Kilise dış yüzündeki derz boşalmaları	70
Şekil 5. 6. Konut bölümündeki derz boşalmaları	70
Şekil 5. 7. Kilise bölümündeki eklemeler	71
Şekil 5. 8. Kilise bölümündeki kapatılan kapı	72
Şekil 5. 9. Konut bölümünde kapatılan, kemer, kapı ve niş	73

Şekil 5. 10. Zeminden gelen nemin etkisiyle oluşan bozulmalar	74
Şekil 5. 11. Konut bölümündeki metal elemanlarda oluşan bozulmalar	75
Şekil 5. 12. Kilise içindeki döşemede çökme/oturmalar	76
Şekil 5. 13. Zemin kat planı hasar tespiti	78
Şekil 5. 14. Birinci kat planı hasar tespiti	79
Şekil 5. 15. A-A kesiti hasar tespiti	80
Şekil 5. 16. B-B kesiti hasar tespiti	80
Şekil 5. 17. C-C kesiti hasar tespiti	80
Şekil 5. 18. D-D kesiti hasar tespiti	81
Şekil 5. 19. E-E kesiti hasar tespiti	81
Şekil 5. 20. F-F kesiti hasar tespiti	81
Şekil 5. 21. G-G kesiti hasar tespiti	82
Şekil 5. 22. H-H kesiti hasar tespiti	82
Şekil 5. 23. I-I kesiti hasar tespiti	82
Şekil 5. 24. J-J kesiti hasar tespiti	83
Şekil 5. 25. K-K kesiti hasar tespiti	83
Şekil 5. 26. L-L kesiti hasar tespiti	83
Şekil 5. 27. Kuzey cephesi hasar tespiti	84
Şekil 5. 28. Batı cephesi hasar tespiti	84
Şekil 5. 29. Güney cephesi hasar tespiti	84
Şekil 7. 1. Tapu kaydı	92
Şekil 7. 2. Kuzey girişte yer alan kitabe	94
Şekil 7. 3. Güney girişte yer alan kitabe	94
Şekil 7. 4. Güney müstemilat kitabesi	95
Şekil 7. 5. Kuzey müstemilat kitabesi	95
Şekil 7. 6. 1939 Diyarbakır hava fotoğrafı	96
Şekil 7. 7. Mar Petyum Sokak'a açılan giriş kapısının onarım öncesi	96

Şekil 7. 8.	Mar Petyum Keldani Kilisesi'nin (1912)Kuzey görünümü	101
Şekil 7. 9.	Mar Petyum Keldani Kilisesi'nin Batı görünümü	101
Şekil 7. 10.	Vaziyet planı restitüsyon projesi	103
Şekil 7. 11.	Zemin kat planı restitüsyon projesi	104
Şekil 7. 12.	Birinci kat planı restitüsyon projesi	105
Şekil 7. 13.	A-A kesiti restitüsyon projesi	106
Şekil 7. 14.	B-B kesiti restitüsyon projesi	106
Şekil 7. 15.	C-C kesiti restitüsyon projesi	106
Şekil 7. 16.	D-D kesiti restitüsyon projesi	107
Şekil 7. 17.	E-E kesiti restitüsyon projesi	107
Şekil 7. 18.	F-F kesiti restitüsyon projesi	107
Şekil 7. 19.	G-G kesiti restitüsyon projesi	108
Şekil 7. 20.	H-H kesiti restitüsyon projesi	108
Şekil 7. 21.	I-I kesiti restitüsyon projesi	108
Şekil 7. 22.	J-J kesiti restitüsyon projesi	109
Şekil 7. 23.	K-K kesiti restitüsyon projesi	109
Şekil 7. 24.	L-L kesiti restitüsyon projesi	109
Şekil 7. 25.	Kuzey cephesi restitüsyon projesi	110
Şekil 7. 26.	Batı cephesi restitüsyon projesi	110
Şekil 7. 27.	Güney cephesi restitüsyon projesi	110
Şekil 7. 28.	Vaziyet planı restitüsyon analizi	112
Şekil 7. 29.	Zemin kat planı restitüsyon analizi	113
Şekil 7. 30.	Birinci kat planı restitüsyon analizi	114
Şekil 7. 31.	A-A kesiti restitüsyon analizi	115
Şekil 7. 32.	B-B kesiti restitüsyon analizi	115
Şekil 7. 33.	C-C kesiti restitüsyon analizi	115
Şekil 7. 34.	D-D kesiti restitüsyon analizi	116

Şekil 7. 35. E-E kesiti restitüsyon analizi	116
Şekil 7. 36. F-F kesiti restitüsyon analizi	116
Şekil 7. 37. G-G kesiti restitüsyon analizi	117
Şekil 7. 38. H-H kesiti restitüsyon analizi	117
Şekil 7. 39. I-I kesiti restitüsyon analizi	117
Şekil 7. 40. J-J kesiti restitüsyon analizi	118
Şekil 7. 41. K-K kesiti restitüsyon analizi	118
Şekil 7. 42. L-L kesiti restitüsyon analizi	118
Şekil 7. 43. Kuzey cephesi restitüsyon analizi	119
Şekil 7. 44. Batı cephesi restitüsyon analizi	119
Şekil 7. 45. Güney cephesi restitüsyon analizi	119
Şekil 8. 1. Vaziyet planı restorasyon projesi	135
Şekil 8. 2. Zemin kat planı restorasyon projesi	136
Şekil 8. 3. Birinci kat planı restorasyon projesi	137
Şekil 8. 4. A-A kesiti restorasyon projesi	138
Şekil 8. 5. B-B kesiti restorasyon projesi	138
Şekil 8. 6. C-C kesiti restorasyon projesi	138
Şekil 8. 7. D-D kesiti restorasyon projesi	139
Şekil 8. 8. E-E kesiti restorasyon projesi	139
Şekil 8. 9. F-F kesiti restorasyon projesi	139
Şekil 8. 10. G-G kesiti restorasyon projesi	140
Şekil 8. 11. H-H kesiti restorasyon projesi	140
Şekil 8. 12. I-I kesiti restorasyon projesi	140
Şekil 8. 13. J-J kesiti restorasyon projesi	141
Şekil 8. 14. K-K kesiti restorasyon projesi	141
Şekil 8. 15. L-L kesiti restorasyon projesi	141
Şekil 8. 16. Kuzey cephesi restorasyon projesi	142

Şekil 8. 17. Batı cephesi restorasyon projesi	142
Şekil 8. 18. Güney cephesi restorasyon projesi	142
Şekil 8. 19. Vaziyet planı restorasyon müdahale kararları	144
Şekil 8. 20. Zemin kat planı restorasyon müdahale kararları	145
Şekil 8. 21. Birinci kat planı restorasyon müdahale kararları	146
Şekil 8. 22. A-A kesiti restorasyon müdahale kararları	147
Şekil 8. 23. B-B kesiti restorasyon müdahale kararları	147
Şekil 8. 24. C-C kesiti restorasyon müdahale kararları	147
Şekil 8. 25. D-D kesiti restorasyon müdahale kararları	148
Şekil 8. 26. E-E kesiti restorasyon müdahale kararları	148
Şekil 8. 27. F-F kesiti restorasyon müdahale kararları	148
Şekil 8. 28. G-G kesiti restorasyon müdahale kararları	149
Şekil 8. 29. H-H kesiti restorasyon müdahale kararları	149
Şekil 8. 30. I-I kesiti restorasyon müdahale kararları	149
Şekil 8. 31. J-J kesiti restorasyon müdahale kararları	150
Şekil 8. 32. K-K kesiti restorasyon müdahale kararları	150
Şekil 8. 33. L-L kesiti restorasyon müdahale kararları	150
Şekil 8. 34. Kuzey cephesi restorasyon müdahale kararları	151
Şekil 8. 35. Batı cephesi restorasyon müdahale kararları	151
Şekil 8. 36. Güney cephesi restorasyon müdahale kararları	151
Şekil 8. 37. Mar Petyum Keldani Kilisesi tescil fişi	162
Şekil 8. 38. Mar Petyum Keldani Kilisesi ve yakın çevresi	163
Şekil 8. 39. Yapının üstten görünüşü	163
Şekil 8. 40. Yapının üstten görünüşü ve eklenti bölümler	164
Şekil 8. 41. Yapının Yeni Kapı Sokak'tan görünümü	164
Şekil 8. 42. Yapının Yeni Kapı Sokak'tan görünümü	165
Şekil 8. 43. Yapının Yeni Kapı Sokak'tan görünümü	165

Şekil 8. 44. Yapının Yeni Kapı Sokak'tan görünümü	166
Şekil 8. 45. Yapının Dicle Sokak'tan görünümü	166
Şekil 8. 46. Yapının kuzey giriş kapısı	167
Şekil 8. 47. Kilise bölümü kuzey aralığı	167
Şekil 8. 48. Kilise bölümü kuzey giriş kapısı	168
Şekil 8. 49. Kilise iç mekandan görünüm (Kuzey Batı)	169
Şekil 8. 50. Kilise iç mekandan görünüm(Güney Doğu)	169
Şekil 8. 51. Kilise iç mekandan görünüm (Kuzey)	170
Şekil 8. 52. Kilise iç mekandan görünüm (Kuzey Niş)	170
Şekil 8. 53. Kilise iç mekandan görünüm (güney doğu)	171
Şekil 8. 54. Kilise avlusundan görünüm	171
Şekil 8. 55. Kilise doğu cephesi	172
Şekil 8. 56. Kilise avlu kuzey cephesinden bir görünüm	172
Şekil 8. 57. Konut bölümü görünüş	173
Şekil 8. 58. Konut bölümü kuzey kanat görünüşü	173
Şekil 8. 59. Konut bölümü doğu kanat görünüşü	174
Şekil 8. 60. Konut bölümü doğu kanat iç görünüşü	174
Şekil 8. 61. Konut bölümü avlu güney kanat görünüşü	175
Şekil 8. 62. Konut bölümü avlu doğu görünüşü	175
Şekil 8. 63. Konut bölümü genel görünüşü	176
Şekil 8. 64. Konut bölümü üstten görünüşü	176
Şekil 8. 65. Konut bölümü üstten iç mekan görünüşü	177
Şekil 8. 66. Konut bölümü üstten doğu kanat iç mekan görünüşü	177
Şekil 8. 67. Havuz kenarı süs motifi	178
Şekil 8. 68. Çatı saçak detayı	178
Şekil 8. 69. Kilise çörten detayı	179
Şekil 8. 70. Kilise bölümü güney giriş kapısı	179

Şekil 8. 71. Dükkanların içinde kalan kilise giriş kemer sütunu	180
Şekil 8. 72. Dükkanların içinde kalan konut bölümü kemer sütunu	180
Şekil 8. 73. Dükkanların içinde kalan kilise giriş kemer kolonu	181
Şekil 8. 74. Dükkanların içinde kalan konut bölümü kemer sütunu	181
Şekil 8. 75. Kilise niş ahşap süslemesi	182
Şekil 8. 76. Kilise yok olan koro katı metal aksam	182
Şekil 8. 77. Kilise yok olan koro katı metal aksam	183
Şekil 8. 78. Kilise yok olan koro katı taş bingiler	183
Şekil 8. 79. Kilisede yer alan metal haç	184
Şekil 8. 80. Kilisenin çan kulesi	184
Şekil 8. 81. Kilise çan kulesinin içindeki metal çan	185
Şekil 8. 82. Kilise içindeki mezar taşları 1	185
Şekil 8. 83. Kilise içindeki mezar taşları 2	186
Şekil 8. 84. Kilise kuzey giriş kapısı üstündeki motif	186
Şekil 8. 85. Mar Petyum Keldani Kilisesi'ndeki yazıtların bulunduğu yerler	187

1. GİRİŞ

Diyarbakır, geçmişten günümüze pek çok kültürün bir arada varlığını sürdürebildiği bir şehirdir. Tarih boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yaparak kültürel ve sosyal zeminde geni toplumlara barındırmıştır. Günümüzde bu toplumların izlerini, yapım sanatlarını yansıtan çok sayıda mimari eser bulunmaktadır. Toplamda yaklaşık 5,8 km uzunluktaki surların çevrelediği sit alanında çok sayıda anıtsal yapı ve geleneksel konut bulunmaktadır.

Keldaniler uzun yıllar bu bölgede varlıklarını sürdürmüş topluluklardan biridir. Bugün Diyarbakır'da yaşayan birkaç Keldani aile, ibadet, ayin ve düğünlerini MAR PETYUM KELDANİ KİLİSESİ 'nde yapmaktadır. Cemaatin çok azalması sonucu, Konut bölümü olarak ayrılan kısım, bakımsızlıktan yıkılma aşamasına gelmiştir. Kişisel çabalarla ibadet ve diğer dini vecibeler için kilise bölümü korunabilmiştir.

Mar Petyum Keldani Kilisesi gibi, Meryem Ana Süryani Kilisesi ve Surp Giragos Ermeni Kilisesi de az sayıdaki Hıristiyan kentliye hizmet veren yapılardır. Ancak bunun yanında, restore edildiği halde, Saint George, Ermeni Katolik ve Protestan Kilisesi farklı işlevlerle kullanılmaktadır. Surp Sargis Ermeni Kilisesi kendi haline terk edilmiş durumdadır. Latin Kilisesinin bir bölümü günümüzde ilköğretim okulu olarak kullanılmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, Mar Petyum Keldani Kilisesi'nin mevcut durumu ve restorasyon imkanlarını inceleyerek yapının korunması ve gelecek nesillere iletilmesi için, tahrip olan konut bölümü ile birlikte özgün işlevini sürdürebilmesini sağlayacak bir koruma projesi hazırlamaktır. Çalışma kapsamında, Mar Petyum Kilisesi'nin yanında günümüze ulaşan diğer Diyarbakır kiliselerinin mimari özellikleri incelenmiş, karşılaştırmalı çalışma yapılmış ve diğer yazılı, çizili, görsel ve tarihi kaynaklar incelenerek yapının özgün durumu araştırılmıştır. Elde edilen sonuçlar ve kentin özellikleri de dikkate alınarak, restorasyon ve işlev önerisinde bulunulmuştur.

1.1. Çalışmanın Amacı ve Önemi

Diyarbakır Suriçi bölgesi, çok göç almasından dolayı, maddi, sosyal ve kültürel durumları çok iyi olmayan, tarihi eserleri koruma bilincinden yoksun olan ailelerin çoğunluk olarak ikamet ettiği bir konumdur. Bilinçsiz yerleşme ve uygulamalarından dolayı tarihi eserlerin birçoğu zarar görmüştür.

Diyarbakır Suriçi Bölgesi'nde yer alan Mar Petyum Keldani Kilisesi, cemaatin yetersizliği yüzünden ve konut bölümünün kullanılmayarak kendi haline terk edilmesi sonucu büyük bir tahribat altındadır. Ancak kısıtlı sayıdaki cemaate rağmen, kentte ibadete açık nadir kiliselerdendir. Bir vakıf mülkiyetinde olduğu için, hiçbir devlet kuruluşundan maddi bir destek alamamaktadır. Bu durumda, yapının zaruri onarım ve ihtiyaçları kısıtlı yardımlarla yürütülememektedir. Güneydeki Kilise mülkiyetindeki konut da kısmen kullanılmaktadır. Batı cephesi ile kuzey cephesi sonradan yapılmış niteliksiz dükkânlarla çevrilidir. Bu durum, bir tür işgal etme biçimi olup, yapının giriş ve özellikli yüzeylerini kapatmıştır.

Bu çalışmanın amacı, Diyarbakır'ın önemli kültür varlıklarından olan tarihi Mar Petyum Keldani Kilisesi'nin tarihi süreci ve yapısını var olan kiliselerle karşılaştırılarak belirlemek, rölöve çizimleriyle birlikte bozulma analizlerini tespit etmek, dönemsel araştırmalar yaparak restitüsyon projesini hazırlamak ve koruma çalışmaları için yapıya yönelik restorasyon kararlarını işlevsel süreklilik içerisinde geliştirmektir.

1.2. Materyal ve Metot

Diyarbakır Mar Petyum Keldani Kilisesi projelendirilmesinde total station, jalon, şerit metre, şakül, su terazisi, fotoğraf makinesi, kullanılmıştır. Tüm çizim ve projeler Autocad programı ve Allplan Photo programı ile dijital ortamda hazırlanmıştır.

Çalışma sırasında Diyarbakır ile ilgili yayınlar taranmış, Diyarbakır Keldani Metropolitliği'nden bilgi edinilmiş, Keldanice bilen kişilerden Türkçe çeviri yardımı alınmış, Diyarbakır'da yaşayan birkaç Keldaniden bilgi edinilmiştir. Yazılı kaynak, arşiv taraması yapılarak kesin bilgi edinilmeye çalışılmıştır. Ayrıca Tapu Kadastro Müdürlüğü'nde tapu kayıtları incelenmiş, Diyarbakır Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu Bölge Müdürlüğü'nden yapıya ait bilgiler ve tescil belgesi edinilmiş, Diyarbakır tarihi ve mimarisi ile ilgili hazırlanan diğer tezler incelenmiştir.

Yapının rölöve çalışmaları sırasında elde edinilen bilgiler, araştırma sırasında yazılı, çizili, görsel ve sözlü kaynaklardan edinilen bilgiler ile diğer günümüze ulaşan Diyarbakır Kiliseleriyle yapılan karşılaştırmalı çalışmalar en önemli kaynakları oluşturmuştur. Bu doğrultuda restitüsyon projesi hazırlanmış olup, bilimsel restorasyon ilkeleri doğrultusunda, yapının korunmasına yönelik restorasyon projesi ve önerisi geliştirilmiştir.

2. DİYARBAKIR'IN FİZİKİ VE SOSYAL YAPISI

2.1. Konumu, Coğrafyası

Diyarbakır, Türkiye'nin Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yer alır. Doğusunda Batman, Muş, batısında Adıyaman, Malatya, güneyinde Mardin, Şanlıurfa, kuzeyinde Elazığ ile Bingöl illeri bulunmaktadır. Şehir kuzeyden Doğu Toros Dağları, batıdan Karacadağ ve güneyden Mardin Tepeleri ile çevrilmiş, çanak gibi bir çukurun ortasında bulunur. Urfa yöresi ile Diyarbakır Yaylası'nı birbirinden ayıran Karacadağ, eski ve sönmüş bir yanardağdır. 1850 m. yüksekliğindedir (Işık 2013).

Türkiye'nin nüfus bakımından gelişmiş kentlerinden biri olan Diyarbakır, Güneydoğu Anadolu Torosları'nın güneyinde yer alır. Dicle Nehri ile Güneydoğu Toroslar arasında uzanan geniş alana Diyarbakır Havzası denir. Bu bölümün güneyinde ise orta yükseklikteki dağlardan oluşan Mardin Yükseltisi yer alır. Kuzeybatı güney doğrultusunda uzanan Karacadağ Yükseltisi, Diyarbakır Havzası'yla batıdaki Şanlıurfa Yaylası'nı birbirinden ayırır. Bölgenin batı sınırını Fırat Nehri oluşturur. Doğuda yer alan Ambar ve Göksu Çayları Dicle Nehri'ne karışır (Işık 2013).

Diyarbakır, uzun yıllar yapılan hava gözlem sonuçlarına göre karasal iklime sahiptir. Karasal iklimin özelliklerinden dolayı yazları sıcak ve kurak, kışları soğuk ve yağışlıdır. Yıllık sıcaklık ortalaması 15–16 derecedir. Yaz mevsiminde sıcaklığın 46 dereceye kadar çıktığı ve kışın -24 dereceye kadar düştüğü görülmekle beraber, en sıcak ay ortalaması 31 derece ve en soğuk ay ortalaması -1,2 derecedir (Işık 2013).

2.2. Sosyal ve Demografik Yapısı

İslamiyet öncesi dönemde, Diyarbakır ve çevresinde başlıca üç din yaygın şekilde bulunmaktaydı. Bunlar; Şemsiler, Hıristiyanlık ve Musevilik'tir. Halkın çoğunluğunun tüccar olduğunu söyleyen Çelebi; memur asker ve sanatkârların varlığından söz eder. Kent halkının ise Türk, Kürt, Arap, Acem ve Ermeniler'den oluştuğunu not etmektedir (Bruinessen ve Boeschoten 1997).16. yy. ortalarında kenti ziyaret eden M.D. Aramon'un izlemine göre kentte Ermeniler çoğunlukta, Türkler ise azınlıktadır. Tavernier, 1630 yılında sadece Hıristiyan nüfusunu 20.000 civarında olduğunu tahmin etmiştir (Arslan 2013).

19.yy gezginlerinden J. S. Buckingham, kent nüfusunu 50.000 olarak tahmin etmekte ve 1000 Ermeni, 900 Katolik, 400 Süryani, 500 Rum ailenin bulunduğunu kaydetmektedir. 1870 tarihli ilk resmi yazıma göre; yerli kütüğe kayıtlı nüfus 21372 kişidir; bunun 9814'ü Müslüman, 6853'ü Ermeni Gregoryan; 831'i Ermeni Katolik, 1434'ü Süryani, 174'ü Süryani Katolik, 976'sı Keldani, 305'i Rum 55'i Rum Katolik, 650'si Protestan, 1280'i Yahudi'dir. 1877 tarihli Salname nüfusu 5645'i Hıristiyan 5010'u Müslüman olmak üzere 10.655 olarak saptanmıştır (Arslan 2013).

Tarihi belgelerden de anlaşıldığı gibi, kentin nüfusu daima bir değişimin içindedir. Bölgenin tarihte sürekli bir savaş atmosferi yaşamış olması ve salgın hastalıkların sık sık görülmesi, kent nüfus hareketlerinde dengesizliklere neden olmuştur. Kent nüfusunun dökümünü en sağlıklı şekilde veren, 16. yy ait "Osmanlı Tahrir Defterleridir. Diyarbakır, 16. yy'ın ilk yarısında, Bursa hariç, Anadolu'nun nüfus bakımından en kalabalık şehri olarak görülmüştür (Palalı 1999).

1568'te kentin nüfusu 32.239, Cumhuriyet Dönemi'nde yapılan 1927 yılına ait nüfus sayımında nüfus 30.709, 1935'te 34.64, 1940'ta 42.555, 1950'de 45.053 ve 1970'te Suriçi kentinde barınan nüfusun katları olabilecek şekilde, Diyarbakır'a yeni şehir eklenmiş ve kentin nüfusu 150.000'e ulaşmıştır (Arslan 2013).

DİE'nin 1990 yılı nüfus sayımına göre, Suriçinde 130.000 kişi barınmaktadır. Diyarbakır, 2007 nüfus sayımına göre 1.460.714 nüfusu ile Güneydoğu'nun büyük kentlerinden biridir. Kilometrekareye düşen insan sayısı Türkiye ortalamasında 88 iken Diyarbakır'da bu sayı 95'tir. 1990-2000 döneminde yıllık nüfus artış hızı binde 21.73, Türkiye ortalaması binde 18,3'dür. Diyarbakır merkezinin nüfusu ise 826.414'tür (TUİK 2012).

Türkiye'de kentleşmenin hızlandığı dönem olan 1950 yılından itibaren Diyarbakır'da da kentleşmenin hızlandığı görülmektedir. Kente yönelişin bu ilk önemli adımının atıldığı 1950-60 döneminde Diyarbakır kent nüfusu %30,3 oranında artış göstermiş; bu büyüme düzeyi %45,7 nüfus artış oranıyla ancak 1965-70 döneminde aşılmıştır. 1970-75 döneminde ise azalarak 13,3 e inmiştir. 1975-80 döneminde yeniden %38,9 gibi yüksek bir orana yükselmiş ve 1975 yılından sonraki nüfus sayımı dönemlerinde ise ortalama bir değerle açıklanır %26'ların altına inmiştir. 1980 yılında %28 e yükselen kent nüfusu 1985 yılında %22 ye düşmüştür. Bu oran 1990 yılında

%24'e yükselmiştir. 1997 yılına gelindiğinde kent nüfus artışında ciddi bir yükseliş görülür. Bu oran %34'tür. 1997-2000 yılları arasında kent nüfusu üç yıl zarfında %7.8 oranında bir artış görülür (Işık 2013).

2.3. Keldaniler ve Diyarbakır

2.3.1. Keldaniliğin Tanımı ve Keldani Halkının Tarihi

Mezopotamya Bölgesi'nde ilk Hıristiyanlaşmanın Havari Petrus, arkadaşı Thomas, onun kardeşi Aday ve onların şakirtleri Agay ve Mara aracılığıyla miladi 38 yılında gerçekleştirildiği ifade edilmektedir. Bölgede Hıristiyanlığı ilk kabul eden ve Antakya'yı kendilerine merkez edinen bu insanlar "Süryaniler" ismini aldılar. Bu terim artık Asuri, Arami ve Keldani ırkına mensup olan insanları ifade eden dini bir terim olarak ortaya çıkmaya başlamıştır. Kudüs'ten sonra Hıristiyanlık Antakya, Urfa, Mardin, Nusaybin ve diğer doğu bölgelerine genişledi. 380'de İmparator Büyük Teodosyüs Hıristiyanlığı resmi din olarak kabul etti. 476'da Roma'nın siyasi yönden çökmesi sonucunda Papa bütün Batı Dünyası'nın reisi oldu (Albayrak 1997).

Bu gelişmelerle birlikte bir takım dini ve siyasi mücadeleler ortaya çıkmaya başladı. İlk önce Aryüs, daha sonra Nastur; Batı Kilisesi'nden aforoz edildi. Nastur'a göre İsa hem insan hem de tanrı olmak üzere iki tabiata sahipti. Bu görüşün taraftarlarına Nasturiler denilmekte iken, bunlardan bir gurubun, Patrik seçimlerindeki usule itirazları sonucu 1552'de Roma Katolik Kilisesi'ne bağlanmalarıyla Doğu'da, Batı ile aynı paralelde bir mezhep ortaya çıktı. Bunlara Roma tarafından Keldaniler adı verilmesine rağmen inanç, ayin, gelenek ve yaşayışlarında herhangi bir değişme olmadı. Bunlar resmiyette Katolik, ancak inanışta Nasturi idi (Albayrak 1997).

Doğu Suriye ve Mezopotamya'daki bu Hıristiyanlığın gelişmesi, Keldani ve Süryani Kiliseleri'nin başlangıcı sayılmaktadır. Bu kiliselerin geçmişi II. yüzyıla kadar dayandırılmaktadır. Keldaniler kısacası Irak'ı fethetmiş, düşmanlarını mağlup etmiş ve büyük bir devlet kurmuş olan Araplar'dan bir kavimdir (Albayrak 1997).

Roma İmparatorluğu'nun Hıristiyanlığı kabul etmesinden sonra, İran'da Hıristiyanlar bir dizi zulümlere maruz kaldı. 448 yılından sonra İran Episkoposu Barsauma İran İmparatorluğu'nda yaşayan Hıristiyanlara zorla Nastur'un fikirlerini kabul ettirdi ve onları Roma-Bizans İmparatorluğu'ndan ayırarak ayrı bir milli kilise

meydana getirdi. Böylece bu millet kendi milli ismi olarak Nasturi, ırk ismi olarak da Keldani'yi aldı (Albayrak 1997).

Son zamanlarda yapılan arkeolojik kazılarda elde edilen bilgilere göre Keldaniler'in öne çıkan din anlayışı karışık bir Politeizm (Çok Tanrıcılık) olduğudur. Bazen sayıları 15 veya 16'ya ulaşan önemli şahsiyetlere/Tanrılara; halk ve krallar değişik şekillerde, onları yücelterek tapınmıştır. Buna göre en eski zamanlarda, Keldani Şehirlerinden her birinin kendine mahsus bir ilahı vardı. Halk, şehrin sahibi ve koruyucusu olarak bu ilaha tapardı. Başlıca on iki ilah vardı. Babil'in ilahı olan Marduk veya Bel Marduk; Güneş Tanrısı ve yıldızların reisi sayılırdı (Albayrak 1997).

Keldani Bölgesi güneyden Pers Körfezi, doğudan Dicle Nehri, batıdan Arap Çölü, kuzeyden Yukarı ve Orta Mezopotamya Bölgeleri ile çevrili olup, yaklaşık 37.007 m² alan kaplamaktadır (Işık 2000).

Keldani teriminin anlamı hakkında birçok değişik görüş bulunmaktadır. Bunların birçoğu tahminden ileri gidememiştir. Bunun nedeni Keldaniler'in yaşadıkları, çok eskiye dayanan tarihlerinden ve buna ait belgelerin azlığından kaynaklanmaktadır. Karışıklığın bir diğer sebebi de Keldanice ile ilgili olan akraba dillerdir. Keldanilerle ilgili tam bilgi elde edilebilmesi için Aramice, Akadca, Babilce, Keldanice, Arapça ve İbranice belgelerin değerlendirilmesi gerekmektedir. Keldani tabirinin yazılış şekilleri Türkçe yazılan eserlerde de oldukça farklılık göstermektedir. Örneğin **Keldani**, **Kaldani**, **Kildani**, **Geldani**, **Gildani**, **Güldani** gibi. Bunun nedeninin kelime kökeninin belirsizliği (Albayrak 1997).

Keldani tabirinin etnik ve dini olmak üzere iki anlamı vardır. Tarih sahnesine ilk çıktıkları devirler için kullanıldığında etnik yönü, Hıristiyanlıktan ve özellikle XVI. yüzyıldan sonraki devirler için kullanıldığında dini yönü ağır basmaktadır. Arapça sözlükte Keldani maddesinde şu bilgilere rastlıyoruz: Keldaniler; bilginler ve Babil etrafında devlet ve makam sahipleri idiler. Eski zamanlarda yaşamış kavimlerden bir topluluk olup devirlerinde krallıkta, ilimde ve özellikle astrolojide şöhret kazanmışlardı. Yaşadıkları yer Babil, Asur ve Cezire denen Fırat ve Dicle arasındaki bölgeydi. Bunlar Süryanilerin atalarıdır. Hepsi günümüzde Keldani olarak adlandırılır. Kelime anlamı olarak da **astrolog**, **müneccim**, **kahin** ve **sihirbaz**, bilhassa **Babil'de oturan kavim** demektir. Keldani kelimesi, İbranice Tevrat'ta geçmekte olup M.Ö XX. asra kadar

uzanan bir geçmişe sahiptir. Tabir İbranice’de birinde Sin diğ erinde Şın olmak üzere Kesdim ve Keşdim şeklindedir (Albayrak 1997).

Keldani tabiri bazı çivi yazısı ile yazılmış mühürlerde ve taş kabartmalı yazılarda da geçmektedir. Bazı araştırmacılar kelimenin anlamını fatihler(istilacılar) bazıları Kes diyarında oturan bir topluluk olarak görür. Kes fikrine inananlar, Keldaniler’in anlamına öldürenler olarak inanırlar. Kelime bu anlamıyla Arapça, Babilce ve diğ er Sami kökenli dillerde de ortak olarak bulunur(Albayrak 1997)

Mardin Kırklar Kilisesi ve Süryani Ortodoks Metropolitliği’ndeki kayıtlarda, Keldani ismi, etimolojik yönden Aramice (Süryanice) kökenli “keldi” fiilinden türeyen Keldani isminin karşılığı astrolog anlamındadır. Eski Babil-Asur ve İbrani halkını teşkil eden Keldaniler Mezopotamya’da medeniyetin beşiğini teşkil etmiştir (Koluman 2001).

Keldaniler’in bazı bilimlere katkıları olmuştur. Bunlar matematik, astroloji, astronomi ve felsefedir. Keldaniler, bütün kavimlerin kullandıkları, zaman, uzunluk ve ağırlık ölçülerini icat etmişlerdir. Yılı bazıları 29 bazıları 30 gün olmak üzere 12 aya taksim etmişlerdir. Bu yıl gerçek yıl olan 365 gün 6 saatten daha kısa idi. Keldaniler 7 günden oluşan haftayı da bulmuşlardır. Daha sonra bir günü 24 saate, 1 saati 60 dakikaya, 1 dakikayı 60 saniyeye taksim etmişler. Daireyi 360 dereceye, dereceyi de 60 dakikaya göre hesaplamışlardı. Derece için (°), dakika için (-), saniye için (=) , salise için (≡) işaretlerini ilk olarak kullananlardır (Albayrak 1997).

2.3.2. Diyarbakır Keldanileri

M.S. 8 Ocak 1681 tarihinde Diyarbakır Nesturi Episkopusu Joseph, Nesturilik teorisini bırakarak Keldaniler’e Patrik olarak seçilerek Patriklik Merkezini Diyarbakır’da sabitleştirdi. Patrikliğin ünvanı da, “Amid Keldani Patrikliği” olarak tanınmaya başlandı. Böylece bu kilisenin, 147 yıl süreyle, Amid Keldani Patriği’ne ev sahipliği yaptığı için önemli bir yer tuttuğu anlaşılmaktadır. 1828 yılında patriğin ünvanı, Babil Keldani Patriği’ne dönüştürüldü (Akyüz 1999).

Keldanilerin, 1915-1916 yılları arasında nüfuslarının üçte ikisini kaybettikleri görülür. Özellikle Diyarbakır ve Siirt vilayetinde Keldaniler büyük ölçüde yok edilmişlerdir (Yonan 1989).

Osmanlı Devleti zamanında Keldaniler'in Diyarbakır, Mardin, Musul, Siirt, Maraş, Urfa, Bitlis, Van, Hakkari, Halep, Zaho, Süleymaniye, Kerkük, Gevaş, Beytüşşebap, Akra Alkoş, Cizre, Midyat, Savur, Telket, Zibar ve Bağdat'ta yaşadıkları görülüyor (Albayrak 1997).

Çizelge 2.1. 1912 yılı nüfus sayımına göre Diyarbakır'ın genel nüfusu (Albayrak 1997)

Müslüman	492 101
Hıristiyan	123 264
Yezidi	2375
Yahudi	2085
Toplam	619 825

Çizelge 2.2. Hıristiyanların kendi aralarındaki dağılımı 1912 yılı (Albayrak 1997)

Ermeni	55 859
Süryani yani eski Asurlu	33 976
Ermeni Katolik	9 960
Protestan	7 376
Eski Keldani	5 994
Süryani Katolik	4 133
Rum	1 925
Yakubi	10
Toplam	123 264

Cuinet'e göre 1912'de Diyarbakır'ın toplam nüfusu 471.462 olup ,bunun 1.600'ü Keldani'dir. Keldaniler'e ait üç erkek okulunda 156 öğrenci, bir kız okulunda 55 öğrenci ve erkeklerin 3, kızların da 1 öğretmenleri vardı (Albayrak 1997).

Cumhuriyet Dönemi'nde 1927-1990 yılları arasında yapılan 13 nüfus sayımının 7'sinde din ve buna bağlı olarak Hıristiyanlara; Katolik, Ortodoks, Protestan ve Gregoryen mezhepleri de sorulmuştur. Ana dilin de sorulduğu bu sayımlarda hiç kimse

din olarak Keldani veya dil olarak Keldanice şeklinde cevap vermemiştir (Albayrak 1997).

Günümüzde Diyarbakır'da birkaç Keldani aile yaşamakta olup, sayıları 25-30 kişi kadardır. Cemaat sayısının azlığından dolayı, ibadetlerini diğer kilisedekilerle birlikte yapmaktadırlar. Özellikle bazı dönemlerde, Süryani Kilisesi olan Meryem Ana Kilisesi'nde ibadetler sürdürülmektedir.

3. DİYARBAKIR'IN TARİHİ VE GELENEKSEL KENT DOKUSU

3.1. Diyarbakır'ın Tarihi

Diyarbakır ve çevresinde İ.Ö.7000'li yıllara kadar inen ve tarımı bilen ve yerleşik bir düzenin varlığı Ergani İlçesi, Çayönü bölgesinde yapılan arkeolojik kazılardan öğrenilmiştir. Yukarı Mzopotamya bölgesi araştırma kazılarında Ergani Hilar ve Silvan Hasuni Mağaralarındaki buluntular, tarımla uğraşan yerleşik kültür düzeninin İ.Ö.3000 yıllarından başlayarak Subaru, Hurri, Mitanni,Asur, Urartu (İ.Ö.1260-653), Makedonyalı İskender İdaresi (İ.Ö.331-323), Selevkos (İ.Ö.323-140), Roma (İ.Ö.523), Part ve Bizans İdaresinde (395-639) kalan kent, 639 yılında Arapların eline geçmiştir.kentte Emeviler (661-750), Abbasiler (750-869), Şeyhoğulları (869-899), Hamdaniler (899-930), Büveyhoğulları (978), Mervaniler (984-1085), Büyük Selçuklular (1085-1093), Şam Selçukluları (1093-1097), İnanoğulları (1097-1142), Nisanoğulları (1142-1183), Hasankeyf Artukluları (1183-1232), Mısır ve Şam Eyyubileri (1232-1240), Anadolu Selçukluları (1240-1302), Mardin Artukluları (1401-1507), Safeviler (1507-1515) egemen olduktan sonra, 1515'te Osmanlıların eline geçmiş ve en önemli eyaletlerden birinin (Amida) merkezi olmuştur. Osmanlıların, Safevi ve Memluk siyaseti nedeniyle uzun süre orduların toplanma ve hareket üssü, kışlağı ve bir ara aynı nedenle Anadolu Beylerbeyliği yönetim merkezi görevini üstlenmiştir (Sözen 1971).

3.2. Geleneksel Kent Dokusu

Diyarbakır antik çağdan günümüze kadar bir çok medeniyetlerin izlerini barındırmasının yanı sıra doğu ile batıyı birbirine bağlayan bir köprü görevi gören önemli bir şehirdir. Bulunduğu bu önemli konum itibari ile tarihin bir çok döneminde yönetim, ticaret, sanat, ve bilim merkezi olarak günümüze gelmiştir. Yaşamış olduğu bu dönemlere ait izler mimarlık sanatını da etkileyerek günümüze kadar ulaşmıştır (Halifeoğlu 2001).

Diyarbakır geleneksel kent dokusunun oluşumunda, şehri çevreleyen surlar oldukça etkili olmuştur. Diyarbakır, anıtları, çarşıları, sokakları ve evleriyle ortaçağ kenti manzarasını çağrıştırır. Şehir bu görüntüyü iklim koşulları, tarihi olaylar, geleneksel yaşam, coğrafi koşullar ve yöresel malzeme ile kazanmaktadır. XX. yüzyıla

kadar yerleşim alanının sınırlı olması ve coğrafik koşulların da etkisiyle kentte yapılaşma birbirine oldukça yakın gelişmiştir (Beysanoğlu 1998).

Diyarbakır'daki geleneksel yapılarda kullanılan ana malzeme bazalttır (püskürük, volkanik başkalaşım sonucu oluşan taş). Bu taş, içinde bulundurduğu mineral ve gazlar sonucu gözenekli ve gözeneksiz olarak iki çeşitte oluşmaktadır. Bu taşların gözenekli yada gözeneksiz oluşu mimaride kullanım yerlerini etkilemiştir (Beysanoğlu 1998).

Geleneksel yapıların bazılarında bazaltla birlikte beyaz kalker taşı da bulunmaktadır. Bu kalker taşı bölgeye ait olmayıp yakın bölgelerden temin edilmektedir. Kalker taşı kullanılan yapılarda, bazalt taşı ile birlikte alışıksık bir örgü görülür. Geleneksel yapıların diğeri bir yapı malzemesi de tuğladır. Kullanımı az olmakla beraber birçok yapının farklı yerlerinde rastlamak mümkündür. Yapılarda bağlayıcı olarak kireç harcı kullanılmaktadır. Kireç aynı zamanda yapıların süsleme motifinde de kullanılmaktadır.

3.2.1. Diyarbakır Surları

Diyarbakır Surları'nın ne zaman yapıldığı tam olarak bilinmemektedir. İnşa edilen ilk yerleşim yeri şehrin doğusunda bulunan İçkale'dir. Roma İmparatoru Constantius döneminde 349 senesinde şehrin etrafı surlarla çevrilmiştir. Bu tarihten sonra sürekli olarak tamirat görmüştür. Şehrin nüfusu zamanla surlarla çevrili olan kısma fazla gelmeye başlamıştır. (Yılmazçelik 1995).

Diyarbakır Surları'nın çevre uzunluğu yaklaşık 5200 metredir. İçkale'nin Suriçi'nde kalan bölümünün uzunluğu 599 metredir. İçkale ile birlikte sur duvarlarının toplam uzunluğu 5800m kadardır (Şekil 3.1.). Sur duvarlarının yaklaşık 645 metrelik bölümü çeşitli sebeplerle yıkılmış veya yıktırılmıştır. İçkale dâhil sur duvarlarının çevrelediği toplam alan yaklaşık olarak 1,57 km²'dir (Dalkılıç ve Nabikoğlu 2012).

Surların ihtişamlı bir görüntü sunmasında, burçların ve sur duvarlarının yükseklikleri etkili olmuştur. Surlarla ilgili kaynaklarda, genellikle, surların kalınlığı ise 3-5 m, yüksekliği 8-12 m arasında gösterilmiştir. Bugün yapılan ölçümler, bu bilgilerin eksik ve hatalı olduğunu gösterir. Burçların ve sur duvarlarının kalınlığı yaklaşık 1,40 – 5,00 m arasında değişmektedir. En ince kesitli burçlar, kentin doğusunda yer alan

burçlardır. Bu bölgede duvar kalınlığı çoğunlukla 1,40-2,60 m arasındadır. En kalın kesitli burçlar ise kuzey ve batı tarafta yer alan burçlardır. Bu bölgedeki burçların duvar kalınlığı 4,5 – 5 m kadardır. Dairesel burçların duvarları daha kalın kesitlidir. Burçların ve sur duvarlarının yüksekliği yaklaşık olarak 7,6 - 22 m arasında değişir. Bugün surların etrafındaki toprak dolgu düşünüldüğünde özgün yapıda yüksekliğin daha fazla olduğu açıktır. Burçların üst bölümleri tahrip olduğundan, birçok yerde net bir ölçü almak mümkün değildir. Ancak burçların yüksekliğinin birçok yerde 20 m civarında olduğu görülür (Dalkılıç ve Nabikoğlu 2012).

Şekil 3. 1. Diyarbakir Surlari havadan Görünüm (Resimars 2012)

Şekil 3. 2. Diyarbakir Surlari'ndan görünüm (2012)

Surların yapım malzemesi olarak yöresel malzeme olan bazalt taşı kullanılmıştır (Şekil 3.2.). Sur duvarlarının dış yüzeyleri kesme taş, iç yüzeyleri genellikle daha az işlenmiş olan moloz taştan örülmüştür. Duvarların iç ve dış yüzü arasında kalan bölümler bol kireç harçlı ve moloz dolgudur. Burçların kubbe ve tonozlarında tuğla malzeme, bazı yazıtlarında ise kalker taşı kullanılmıştır. Savunma amaçlı tasarlanan burçlar, genellikle üç veya dört katlıdır (D.V.İ.K.V.T.M.M.M. 2012).

Diyarbakir Kalesi üzerinde yer alan yazıtlar bize, kentin Roma İmparatorluğu'ndan Osmanlı İmparatorluğu'na kadar olan tarihsel sürecinin belgelerini sunar. Yazıtlarla birlikte yer yer karşımıza çıkan kabartmalar da her dönemin estetik anlayışını ortaya koymaktadır. Her tarafı çeşitli devir ve medeniyetleri yansıtan kitabeler, asma ve kabartma motiflerle doludur (Bruinessen ve Boeschoten 1997).

3.2.2. Anıtsal Yapılar

Diyarbakır'da farklı dönemlere ait çok sayıda anıtsal yapı bulunmaktadır. Önemli bir kısmını geçen zaman içerisinde kaybetmekle birlikte; günümüze ulaşan cami, mescit medrese, kilise, han, hamam, köprü, çeşme, bedesten ve çarşılar yer almaktadır. Bu yapılardan bazıları kısaca tanıtılmıştır.

Camiler ve Mescitler

Diyarbakır'da farklı dönem ve mimari özelliğe sahip çok sayıda cami ve mescit bulunmaktadır.

Ulu Cami, Hz. Süleyman Cami (1160), Hz. Ömer Cami, Nebi Cami (1530), Şeyh Matar Cami (1500), Lala Bey Cami, Sefa (İparlı, Parl-ı Sefa) Cami (1513), Sin Cami, Hoca Ahmet Cami (1439), Fatih Paşa (Kurşunlu) Cami (1515), Hüsrev Paşa Cami (1521), Ali Paşa Cami (1534), Behram Paşa Cami (1564), Melek Ahmet Paşa Cami (1591), Nasuh Paşa Cami (1606), Kadı Mescidi (1533), Defterdar Mescidi (1594), Hanzade Mescidi, Paşa Cami (1670), Kurt İsmail Paşa Camisi (1869) en önemli cami ve mescitleri oluşturmaktadır. Cumhuriyet Dönemi'nde uzun yıllar cami yapılmamıştır. Daha sonrasında hayırseverler tarafından; Hacı Hamit Cami (1964), Yenişehir (Ofis) Cami (1966), Yeşil Cami (1966), Sümer Cami (1970), Şehitlik Cami, Beraat Cami, Muradiye Cami, Bedir Cami, İstasyon Cami, Site Cami, Üniversite Cami, Mekke Cami, Abdulcelil Cami, Huzur Evleri Camisi yaptırılmıştır (Sarı 1996).

Medreseler

Medreseler zamanın üniversitelerindedir. Buralarda dini ilimler dışında edebiyat, felsefe, mantık, kimya, matematik, fizik ve astronomi gibi ilimler de okutulmuştur. Şehir il sınırları içinde birçok medrese mevcuttur. En önemli medreseler; Zinciriye Medresesi (1198), Mesudiye Medresesi (1223), Ali Paşa Medresesi (1534), Hüsrev Paşa Medresesi (1521), Müslühiddin Lari Medresesi (XVI.yy.), Nebi Cami Medresesidir (Sarı 1996).

Hanlar

Anadolu'nun coğrafik yapısı yol güzergâhlarının belirlenmesinde etkili olmuştur. Anadolu Selçukluları devrinde gelişen düzenli yol sistemleri ve bu yollar üzerinde sağladıkları güvenli seyahat imkânı, Diyarbakır'ın ticari amaçlı gelişiminde

önemli etkenlerden biri olmuştur. Diyarbakır, İpek Yolu'nun üzerinde olduğu için belirli güzergâhlar üzerinde han ve kervansaraylar yapılmıştır. Anadolu Selçukluları'nın da uyguladığı bu düzeni Osmanlılar da sürdürmüşlerdir. Diyarbakır'da günümüze ulaşan bu tür yapılar Osmanlı Dönemi'nde yapılmışlardır. Bugün, Deliller Hanı, Hasan Paşa Hanı, Sülüklü Han, Çifte Han ve Yeni Han günümüze ulaşanlardır (Sarı 1996).

Hamamlar

Diyarbakır'ı anlatan kaynaklardan, hamamların büyük yer tuttuğu anlaşılmaktadır. Eski şehrin hemen her mahallesinde hamamlar bulunmaktaydı. Osmanlı Dönemi'nde salgın hastalıkları önlemek ve bu kentte yaşayanları korumak amacı ile kente gelen yabancılar zorunlu olarak hamamlar da yıkıyor, ondan sonra da şehre girmelerine izin veriliyordu. Bu nedenle de Diyarbakır Surları'nda kente girişi sağlayan dört kapının yakınında hamamlar bulunuyordu. Ancak bu hamamların çoğu, zamanla ilgisizlikten ve açılan yollardan yıkılmış ve şehirde hamam sayısı azalmıştır (Akbulut 1998).

Diyarbakır geleneksel evlerinin birçoğunda özgün banyo bulunmamaktadır. Bu nedenle geçmişte Suriçi'nde yaşayan halk banyo ihtiyacını çoğunlukla mahalle içinde yer alan hamamlarda gidermekteydi. Günümüze ulaşan Diyarbakır hamamlarının çoğu harap ya da değiştirilmiş, bakımsızlık içinde kendi kaderlerine terk edilmiş durumdadır. Hamamlar, sabah erkekler tarafından, öğleden sonra kadınlar tarafından kullanılmaktaydı (Dalkılıç vd. 2013).

Evliya Çelebi Diyarbakır'ın birçok hamamından tarz ve sanatını, süslerini överek bahseder. Öncelikle kentin ileri gelenlerinin, seçkinlerin özel hamamlarını anlatır ve Diyarbakır'da 146, saray ve hanedan hamamı olduğunu söyler. Hamamların şehrin çöpleriyle ısıtıldığını, bunun, hem odundan daha iyi ısıtmaya sebep olduğu, hem de şehri çöplüklerden temizlediği için avantajlı olduğunu vurgular. Orhan Cezmi Tuncer (2012) yaptığı son çalışmada tüm kaynakları tarayarak bir hamam dizini hazırlamış, günümüze ulaşan ve ulaşmayan tüm hamamları kapsayan bir liste oluşturmuştur. Günümüze ulaşamayan hamamlardan bazıları Cimşid Bey Hamamı, İpekoğlu Hamamı, Çarşı Hamamı, Cadde Hamamı, Bekir Paşa Hamamı, Hüseyin Efendi Hamamı, Dilaver Paşa Hamamı, Domat Hamamı, İçkale'deki Kale Hamamı, Maristan Hamamı, Yeni Kapı Hamamı, Mirza Hamamı ve Suakar Hamamı'dır (Sözen 1971). Kentin ilk yerleşim

bölgesi olan İçkale'de yapılan kazılarda da saray hamamına ait hypocaust kalıntısı bulunmuştur (Bruinessen ve Boeschoten 1997). Günümüze ulaşanlar ise; Melek Ahmet Paşa, Behram Paşa, Çardaklı, Vahap Ağa, Deve (Deva), Kadı ve Küçük Hamam'dır.

Köprüler

Diyarbakır il sınırları içinde çok sayıda tarihi taş köprü bulunur. Önemli ticaret yollarının kavşak noktasında yer alan Diyarbakır, antik çağlardan günümüze kadar birçok uygarlığa ev sahipliği yapmış; her dönemde bölgenin yönetim, ticaret, sanat ve bilim merkezi olmuştur. Yapım yeri ve gerekliliği nedeniyle her biri farklı bölgelerde yer alan köprüler genellikle kent merkezinden uzakta ve bağımsız olarak, nehirlerin veya çayların üzerinde yer alır. Bu köprülerin birçoğu yol güzergâhlarının değiştirilmesi veya hemen yanına yapılmış betonarme köprülerin aynı işlevi devralması nedeniyle kullanılmamaktadır. Diyarbakır il merkezinde Roma Dönemi'nde yapıldığı tahmin edilen, eski Eğil yolu üzerindeki Karaköprü ile Sancak Köprüsü, Mervaniler Dönemi'nde yapılan Dicle Köprüsü (On gözlü Köprü veya Silvan Köprüsü), Artuklular Dönemi'nde yapılan Malabadi Köprüsü, Çermik'te Sinek Çayı üzerindeki Haburman Köprüsü, Silvan yolundaki Anbar Çayı Köprüsü, Mardin yolu Kırmasırt Beldesi'ndeki Kara Köprü, Devegeçidi Suyu üzerindeki Halil Viran Köprüsü ve Osmanlılar Dönemi'nde yapılan Devegeçidi Suyu üzerindeki Devegeçidi Köprüsü, Çüngüş Çayı üzerindeki Çüngüş Köprüsü ve Sinek Çayı üzerindeki Sinek Köprüsü sayılabilir (Dalkılıç ve Halifeoğlu 2009).

Çeşmeler

Diyarbakır sokaklarında küçük fakat özellikli çeşme yapıları bulunmaktadır. 1874 tarihli 6.Diyarbakır Vilayeti Salnamesi'nde şehirde 130 çeşmenin bulunduğu yazılmaktadır. Şehirde çeşitli dönemlerin izlerini taşıyan bu çeşmelerin büyük çoğunluğu Osmanlı Dönemi'ne aittir. Kanuni Sultan Süleyman'ın Hamravat Kemerini ile şehre su getirmesinden sonra şehirde çeşmeler çoğalmıştır (Akbulut 1998).

Bugün çoğunluğu ayakta olan bu çeşme yapıları iki grupta incelenebilir. Birincisi bağımsız çeşmelerdir. Bunlar; İçkale Çeşmesi (Aslanlı Çeşme), Hatun Çeşmesi (Hatun Kastal) dir. İkincisi ise daha çok duvara ya da bir yapının cephesine yerleştirilmiş çeşmelerdir. Bunlar; Zinciriye Medresesi'nin ön cephesindeki çeşme, Örfizade Tekkesi

önündeki çeşme, Ömer Şeddad Cami'nin önünde yer alan çeşmedir (Akbulut 1998). Mahallelerde bu şekilde çok sık çeşme görmek mümkündür.

Bedestenler ve Çarşılar

Anadolu'dan Mezopotamya bölgesine giden kervan yollarının bu bölgeden geçmesi nedeniyle Diyarbakır, geçmiş yıllarda Güneydoğu'nun tamamı, Doğu'nun ise 2/3' ünün ticaret merkezi olmuştur (Akbulut 1998).

Evliya Çelebi, Seyahatname adlı eserinde Diyarbakır bedesten ve çarşılarına değinmiştir; “Evvela Hasan Paşa Pazarı, Sipahi Pazarı, Attaran Pazarı, ayende ve revendenin dimağını muattar eder. Kuyumcular Pazarı, Çarşuyi Ahengeran, Pazarı Çilengiran, Pazarı Cevarcıyan, Pazarı Zengeran, Pazarı Bezzazan, elhasıl 66 esnafın dükkânları mevcuttur. Ama Sipahi Pazarında bezzazistanı gayet mamurdur. İki tarafı demir kapılı kargir bina olup anka bezirgânlar ile malamaldır. Cümle büldan, kalayı garanbahaları ve zıkıymet cevahir makuleleri hep bu pazardadır” (Bruinessen ve Boeschoten 1997).

Çeşitli meslek gruplarının bir araya gelmesinden oluşan bu çarşılardan; Hasan Paşa Hanı ve Çarşısı, Kuyumcular Çarşısı olarak kullanılan Diyarbakır Bedesten ve günümüzde mobilyacı ve eskicilerin ticaret yaptığı Buğday Pazarı günümüze kadar gelmiştir (Akbulut 1998).

3.2.3. Diyarbakır Evleri

Diyarbakır geleneksel konutları, yüzyılların verdiği bir deneyimle gelişerek tarihsel kimliğine ve iklim şartlarına en uygun duruma gelmiş ve böylece kendine özgü özellikler taşıyan bir mimari oluşturmuştur. Karasal iklimin etkisi, avlu oluşturmayı ve gölge oluşması için sokakları dar yapmayı; kenti sınırlayan burçların içinde yapı yapma zorunluluğu ise, konutların bitişik yapılmasına neden olmuştur (Yılmazçelik 1995).

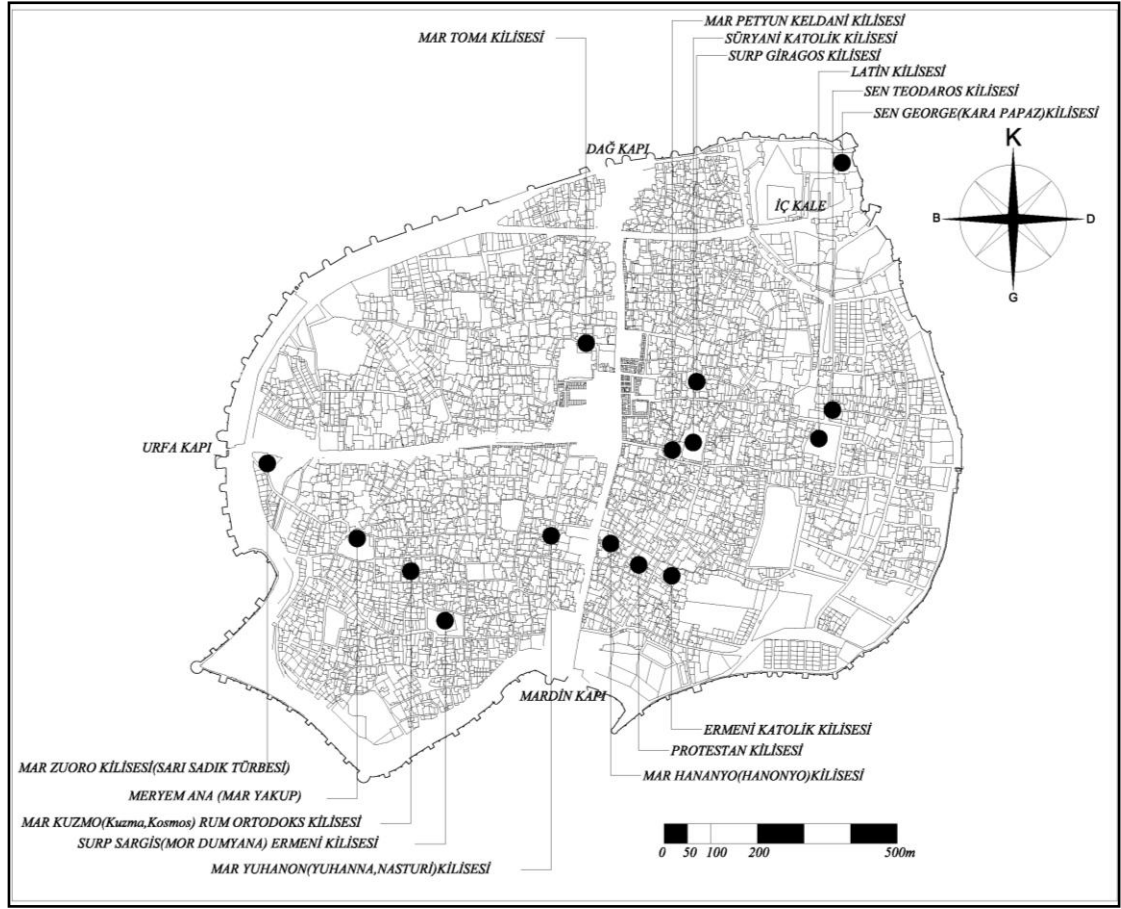
Dış dünyadan soyutlanmış, kendi içinde bağımsız olan bu konutlar, bir avlu ve onu saran yapı kanatlarından oluşmaktadır. İklimsel etkenlerle yazlık, kışlık ve baharlık mekanlar olarak tasarlanmışlardır. Geleneksel Diyarbakır evleri, çoğunlukla bodrum, zemin ve birinci kattan oluşmaktadır. Bodrum kat, evin yakacak ve kışlık yiyeceklerinin depolandığı alandır. Zemin ve birinci katta ise servis ve yaşam birimleri bulunmaktadır. Avluyu saran geniş açıklıklı eyvan kemerleri, dilimli, basık kemerli, dörtgen, sütunlu

pencereleri, avlu cephelerine hareket ve zenginlik katan elemanlardır. Bazalt taşın biçimlendirdiği evlerin özgün üst örtüleri de toprak damdır (Halifeoğlu ve Gökçay 2013).

Yazları uzun ve sıcak geçen kentte, kuzeydeki yazlık kanatlar yüksek tavanlı ve bol pencereli tutulmuştur. Yüksek ve gösterişli eyvanlarla hareketlendirilen bu kanat, evin en zengin avlu cephesini oluşturur. Kışlık ve baharlık kanatlarda pencereler daha az sayılı ve basıktır. Birinci katta mekan büyütmek amacıyla sokağa taşan cumbalı odalar yapılmıştır. Taş ve ahşap bingilerin taşıdığı, iç kısımları hafif malzemeyle doldurulmuş ahşap taşıyıcı sistemli cumbalar, evlerin sokağa yansıyan en zengin bölümleridir. Avludan bir kaç basamakla inilen bodrum, ev halkının kışlık yiyeceklerini ve yakacaklarını sakladığı servis alanıdır. Bazı evlerin bodrum katında yaz ayları için düzenlenmiş havuzlu odalar da bulunmaktadır (Halifeoğlu ve Gökçay 2013).

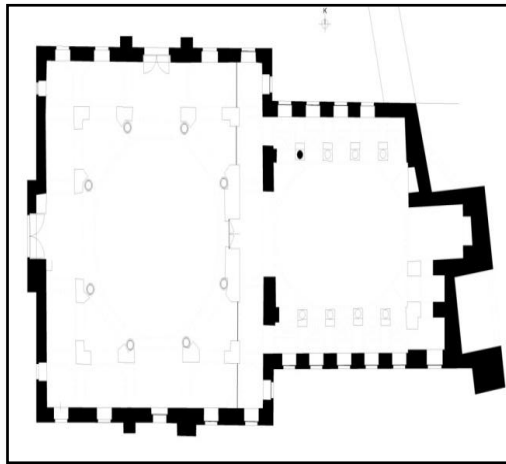
3.3. Diyarbakır Kiliseleri

Müslümanlar, Hıristiyanlar, Ermeniler ve Yahudiler, değişik mezhepler, tarih boyunca Diyarbakır'da birlikte yaşamışlardır. Bu sebeple Diyarbakır'da birçok kilise yapılmış ve bunların bazıları günümüze kadar gelebilmiştir. Diyarbakır, Hıristiyanlığı ilk kabul eden topluluk olarak bilinen ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yaşayan Süryaniler'in önemli merkezi idi. V.yüzyıldan sonra Süryani Ortodoks Kilisesi'nden ayrılan Nasturiler, Keldaniler ve Melkitler'in yanı sıra Rumlar ve Ermeniler de Diyarbakır'da yaşamışlardır. Ortodoks, Katolik, Protestan, Gregoryen gibi hemen hemen tüm Hıristiyan mezhepleri yüzyıllar boyunca Diyarbakır'da kendisini temsil etme olanağını bulmuştur. Diyarbakır'da Süryani, Keldani, Nasturi, Ermeni ve Rumlar'ın ibadet ettiği 22 kilisenin bulunduğu söz edilmektedir (Şekil 3.3.). Ancak günümüzde bu kiliselerin bazıları tamamen yıkılmış, bazıları da cemaatlerine hizmet vermeye devam etmektedir (Tuncer 2002). Günümüze ulaşanlar ise; Meryem Ana, Saint George, Mar Petyum, Surp Sarkis, Surp Giragos, Süryani Protestan, Ermeni Katolik ve Latin Kilisesi'dir (Çizelge 3.1).

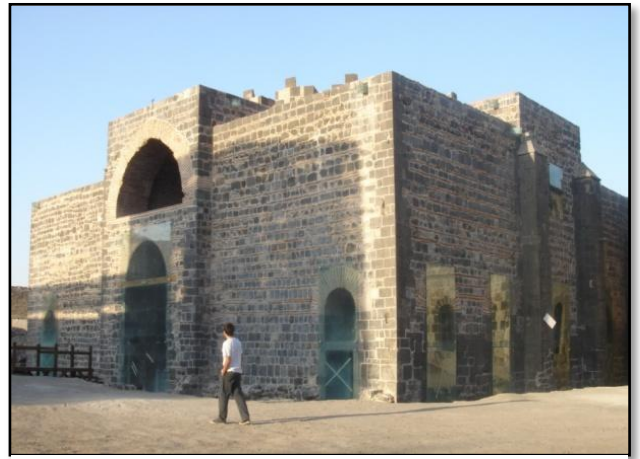

Şekil 3. 3. Kiliselerin yerleşim planı

Sent George (Kara Papaz) Kilisesi

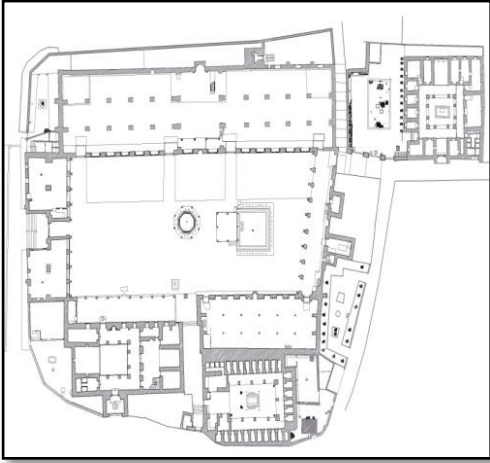
Şekil 3. 4. Sent George Kilisesi planı
(D.R.V.A.M. 2012)

Şekil 3. 5. Sent George Güneybatı görünüşü

Cevat Paşa Mahallesi, İç kale Mevkii'nde bulunur. Kilise Viran Tepe'yi izleyen İç Kale'nin kuzeydoğu ucunda, Dicle Vadisi'ne bakan uçurumun üstüne, sur duvarı ile bir bütün oluşturacak şekilde kurulmuştur (Şekil 3.4.). Çevresinde o tarihten günümüze ulaşan başka yapı yoktur (Şekil 3.5.). Saint George Kilisesi'nin Hıristiyanlıktan önce putperestler için yapıldığı, sonra kiliseye dönüştürüldüğü söylenir (Tuncer 2002).

Mar Toma (Ulu Cami) Kilisesi

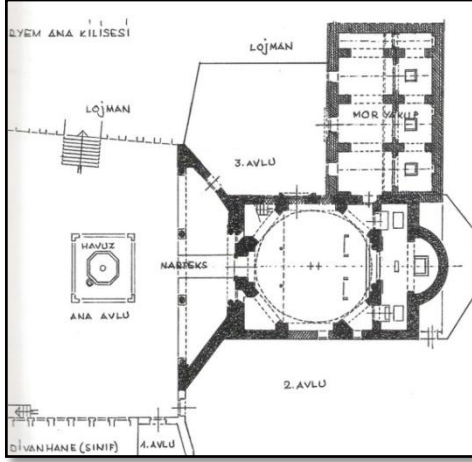
Şekil 3. 6. Ulu Cami planı (Vakıflar 2011)

Şekil 3. 7. Ulu Cami Güney fotoğraf

Şimdiki Ulu Cami'nin yerinde olduğu tahmin edilen Mar Toma Kilisesi'nin varlığını bir çok kaynak belirtiyor. İ.S. 629 yılında Roma İmparatoru Herakliyus tarafından yaptırılmıştır. "Hiyaz İbn-Gaman H.17 yılında Amid'i fethederek kilisenin 1/3 ü üzerine cami yaptırmıştır. 1085 yılında Büyük Selçuklular kenti alınca Sultan Melikşah 1090 yılında camiyi kapsamlı bir şekilde onarttırmıştır (Şekil3.7.). Bununla ilgili yazıt da harem avlu duvarında yer almaktadır (Tuncer 2002).

Meryem Ana (Mar Yakup) Kilisesi

Şekil 3. 8. Meryem Ana Kilisesi planı
(Tuncer 2002)

Şekil 3. 9. Meryem Ana Kilisesinden görünüş

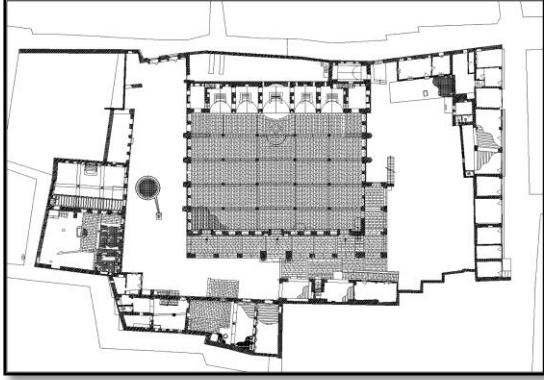
Süryani Kadım Meryem Ana Kilisesi Cemati Vakfı adına kayıtlı çalışır durumdaki kilise, kentin güney batısında yer alır. Albert Gabriel yapıyı haritasında Eski Süryani Kilisesi olarak işaretlemiştir. 3 Mart 1755 tarihli bir arzda yapının adı Meryem Ana Manastırı ve Mayıs başları 1818 tarihli bir vakıf hüccetinde de Mar Yakup olarak geçmektedir. Giriş sokak kuzey yakasındaki 34 numaralı kapıdandır tonozlu ufak giriş eyvanından giriş avlusuna ve oradan da kuzeyindeki ana avluya geçilir. Giriş avlusunun batısındaki derslik ile doğusundaki konut ve derslikler ana sokak boyunca sıralanır. Bunların en doğu ucunda Patriklik kapısı vardır. Bu kesimi kiliseden 2. avluya ayırır. Giriş ana avludandır (Şekil 3.8.). Giriş kapısının üst kısımlarında bulunan iki aslan kabartmasının kuyruklarının altında sağdakinde beyaz harçla İ.S. 1898 ve soldakinde H.1315 tarihleri bulunur (Tuncer 2002).

Yedi dilimli kemerle bazalt taşından, yığma söveli bir giriş kapısı bulunmaktadır. İki adet avlusu bulunmaktadır. Doğu - batı doğrultusundaki avlu kuzeyindeki kilise ile güneyindeki patriklik binası arasındadır. Ana avluda sekizgen bir havuz bulunmaktadır. Ana avlunun doğusunu kilise ve ona ait giriş kanadı belirler.

Kilise mekanı aralığı eşit olmayan sekiz ayağın taşıdığı eliptik bir tuğla kubbe ile örtülüdür. Bu kubbeyi taşıyan kemerler bazalt taştan yapılmıştır.

Patriklik kapısının üstündeki yazıtta "Bu divan Patrik 2. Yakup tarafından inşa edilmiştir. 1860. 1896'da da Patrik 2. Abdulmesih tarafından müminlerin malından onarılmıştır." Yazılıdır (Tuncer 2002).

Surp Giragos Kilisesi

Şekil 3. 10. Surp Giragos Kilisesi planı
(Halifeoğlu vd. 2013)

Şekil 3. 11. Kilise'nin açılış ve ayin günü(2012)

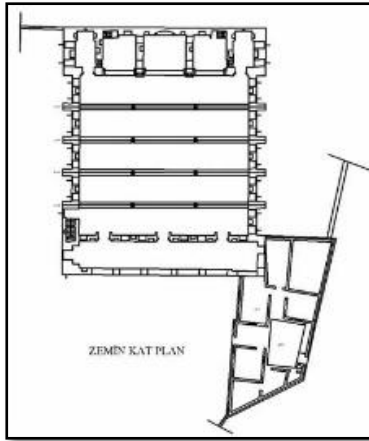
Surp Giragos Kilisesi, Diyarbakır kent merkezinde, Suriçi Bölgesi kuzeydoğu dilimindedir. Yapının hangi tarihte yapıldığı tam olarak bilinmemekle beraber, bazı kaynaklar yapıyı 16.yüzyıl eseri olarak vermektedir (Berchem 1910). 1916 tarihlerinde Simon Tıbrı, Lehatsi(1584-1636), Ugekru'yun(Seyahatname, Viyana, 1936 s.204-205) adlı yapıtında, kiliseyi ulu, görkemli ve 5 apsitli olarak tasvir edip, merkez kilise olarak adlandırmaktadır. Tarihçi G.İnciciyan, 1758-1833 yıllarında yazdığı Coğrafya adlı eserinin Asya bölümünde "1515 veya 1518 yılında Aziz Teodaros Ana Kilisesi'nin camiye dönüştürülmesinden sonra, kiliseye ait olan mezarlığın içinde bu yapının yeniden inşa edildiğini belirtmektedir. New Jersey, kilisenin 1881 yılında tamamen yandıktan sonra, 1883 yılında yeniden inşa edildiğini yazmaktadır. Yapı, 1960 yılına kadar askeri depo, Sümerbank bez deposu vb. değişik amaçlarla kullanıldıktan sonra, Diyarbakır Ermeni Cemaati'nce devralınarak, kısmi onarımlarla tekrar asıl işlevine kavuşturulmuştur. I.Dünya Savaşı sırasında Alman subaylarının karargahı olarak da kullanılmıştır. Yapının ikinci kez inşasından sonra 1914 yılında yaptırılan görkemli çan kulesi, Dört Ayaklı Minareyi geçtiği için, 1916 yılında yıktırılmıştır (Tuncer 2002).

Diyarbakır'da günümüze ulaşmış en geniş ibadet alanına sahip bir Ermeni Kilisesi olarak, 7 apsitli ve enine ve dikine 5 nefli tek kilise örneğidir. Kilise bölümü, on altı adet silindirik sütunlara oturan çift merkezli kemerlerle geçilmiş beş neften oluşur. İki kemer arası taş örgü yüzey, dairesel kesitlerle boşaltılmıştır. Batıdaki apsit (horan) kanadının kuzey ve güneyinde üst katta birer eyvana dönüşen oda bulunmaktadır. Mekan, bu bölümlerle yedi apsitli olarak kabul edilmektedir (Şekil 3.10.). Üst katta

apsitlerin üzerinde yük hafifletici odalar ile dar bir koridor yer almaktadır (Halifeoğlu 2013).

Kilise bölümünün kuzeyde ve güneyde bir, batıda üç olmak üzere toplam beş girişi bulunmaktadır. Bir kısmı günümüze ulaşan çan kulesinin alt kaide bölümü, tüm yapı katlarını kapsayacak biçimde batı yüzün ekseninde düzenlenmiştir. Yükselen iki silindirik kesitli ayakların taşıdığı kemer içerisinde yarım daire çıkmalı bazalt balkon yer almaktadır. Zangoç ile çanın bağlantı kurduğu balkon, yapım sanatının ince ayrıntısını sergilemektedir. Balkona beş dilimli kemerin sardığı basık kemerli bir kapıdan geçilmektedir. Surp Giragos Kilisesi, geleneksel yığma yapım sisteminde inşa edilmiş bir anıtsal mimaridir. Bazalt taşın hakim olduğu yapıda, mekan strüktür yapısını, sütunlara oturan kemerler ile bunları yatayda birbirine bağlayarak örten ahşap kirişlemeli toprak dam oluşturmaktadır. İç ve dış yüzeyleri kesme taş olan taşıyıcı duvarların, iç dolgusunu bol kireç harçlı moloz örgü oluşturmaktadır. Yapıda kısmen de olsa, ahşap karkas sistemli taşıyıcı olmayan duvarlar, tuğla örgülü tonoz örtüler ve alçı bezemeler kullanılmıştır.

Surp Sargis Kilisesi

Şekil 3. 12. Surp Sargis Kilisesi planı (Korkmaz 2006).

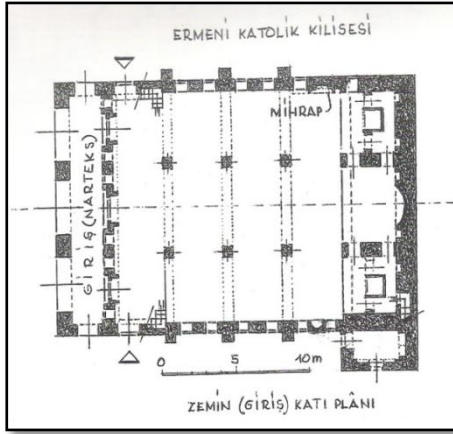
Şekil 3. 13. Yapının kuzey batı cephesi (2010)

Ali Paşa Mah. Atalar Sokak'ta yer alan kilise, tapuda Ermeni Gregoryan Cemaati Vakfı adına kayıtlıdır. Amida'da Surp Sargis Gregoryan Kilisesi olarak yer alır (Şekil 3.12.). Akyüz, Mar Dumyana adını kullanır. Gabriel yapıyı Hızır İlyas olarak tanımlamaktadır. Rumların Aya, Keldaniler'in Mer, Süryanilerin Mor veya Mar, Ermenilerin Surp ününü kullandıklarına bakılırsa yapının Ermeniler'e ait olması

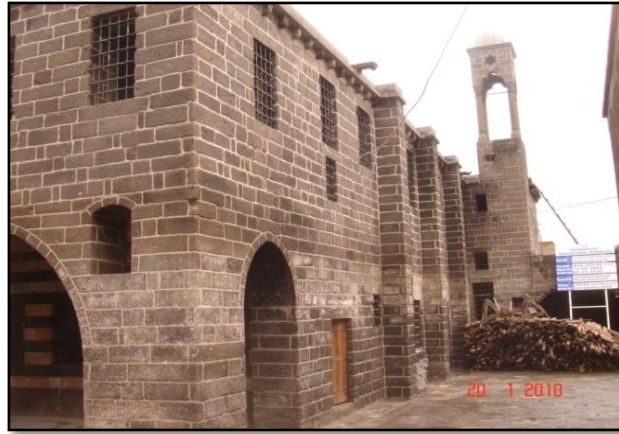
gerekir. Surp Sargis Kilisesi kütlesi 23,60 m eninde 30,80 m derinlikte bir dikdörtgenler prizması şeklindedir. Batı yönündeki giriş kanadı, zemin katta ayak, ve bunları birbirine bağlayan kemerlerle revak şeklinde olup dışa açıktır. Bunun üst katı kadınlara ayrılmıştır ve içe bağlantısı bulunmaktadır. Zemin katta, arkasındaki alanlara bağlantılı ufak penceresi olup, üstekiler koridor ve yan odalara açılır. İçte enine beş nefi birbirine bağlayan 4 kemer sırası bulunmaktadır. Kilise dış cephesinde güneyde 4, kuzeyde ise kadınlar mahfili nedeniyle 3 destek vardır (Tuncer 2002).

Narteks bölümüne açılan sağ ve sol kapıların üzerinde bulunan yazıt yuvaları boştur. Kilisenin hiçbir yerinde yazıt veya tarih yoktur. Amida yapının 16.yy da yapıldığını belirtir (Tuncer 2002).

Ermeni Katolik Kilisesi

Şekil 3. 14. Ermeni Katolik Kilisesi

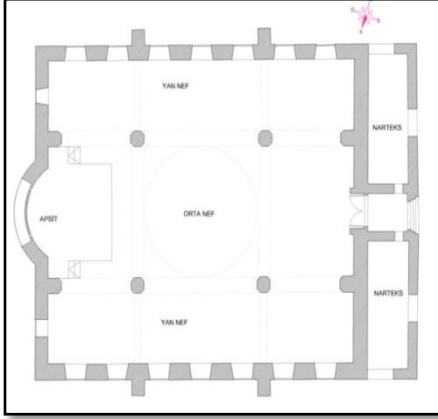

Şekil 3. 15. Kilisenin Batı Cephesi (2010)

Hasırlı Mahallesi Muallak Sok no:33'te yer alır. Tapuda Ermeni Katolik Kilisesi Cemaati Vakfı adına kayıtlıdır. Kiliseye güneyde bulunan özenli kapıdan girilir. Kapı üzerinde bulunan yazıt yuvası boştur. Kilise yaklaşık 15,80x25,40 m boyutlarındadır. 2 katlı 4 enine nef ve doğu uçtaki apsit kanadından oluşurken yanlara da birer kemerle açılır. Bu 3 yanı açık geçidi biri ortada ikisi yanda olan 3 kapılı ara duvar izler (Şekil 3.14.). Kapılar birer girinti içine alınmıştır (Tuncer 2002).

Ermeni Katolik Kilisesi restorasyonu Diyarbakır Vakıflar Bölge Müdürlüğü tarafından 2010 yılında yapılmıştır (Şekil 3.15.).

Protestan Kilisesi

Şekil 3.16. Protestan Kilisesi planı(Vakıflar B.M. 2011)

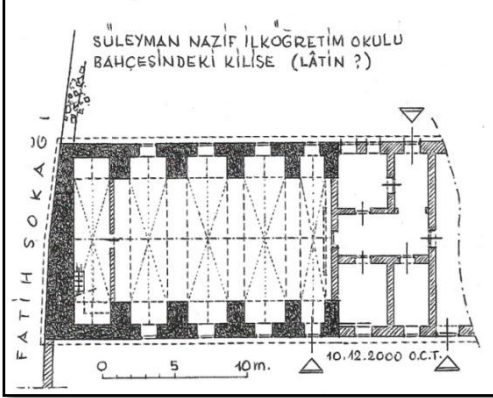
Şekil 3. 17. Kuzey Batı Cephesi (2013)

Cemal Yılmaz Mahallesi, Muallak sokak no:16'da bulunan yapı, tapuda Protestan Cemaati Vakfı adına kayıtlıdır.

Çevresi konutlarla sarılı olup, sadece kuzey bahçe duvarı sokağa bakmaktadır. Yapılan incelemeler sonucu, doğu, batı ve güneyindeki parsellerin zaman içinde satıldığı anlaşılır. Dikdörtgen planlı kilisenin, batı yönde bir giriş kapısı vardır. Sağ ve sol yönde kuzey ve güneye birer kapıyla açılır. Buradaki taç kapı birbiri içindeki iki sivri kemerle sarılıdır (Şekil 3.16.). Yazıt yuvasında yazıt yoktur. Plan batıdan doğuya doğru, dikdörtgen olarak ilerlerken, ortaya konan 4 ayak, 4 yönde birbirine ve dış duvarlara kemerlerle bağlanırlar. Bu nedenle iki yan duvarda dışta ikişer destek vardır (Tuncer 2002).

Protestan Kilisesi Vakıflar Bölge Müdürlüğü tarafınca 2011 yılında restore edilmiştir (Şekil 3.17.).

Latin Kilisesi

Şekil 3. 18. Latin Kilisesi planı
(Tuncer 2002)

Şekil 3. 19. Kilise Kuzey Cephesi (2012)

Özdemir Mahallesi, Süleyman Nazif Sokak'ta bulunan bu kilise; batısı Fatih, doğusu Süleyman Nazif Sokak ile sınırlıdır. Süleyman Nazif İlköğretim Okulu avlusundadır. Kilise eskiden sosyal çalışmalarda kullanılmış, sonraları depoya dönüştürülmüştür. 1970ler'e kadar halı dokuma atölyesi olarak kullanılmıştır. Kilisenin batı duvarı sıralı moloz taş örülü ve ara hatılıdır. Güney cephesine pencere ve kapıların eklendiği okul binası yanadır (Şekil 3.18.). Özgünlüğü oldukça bozulmuştur (Şekil 3.19.). Kuzey cephe daha özgündür. Berchem verdiği planda buralarda bir Latin kilisesi olduğunu belirtir ve 17. yy'da yapıldığını söyler. Yapının herhangi bir yerinde yazıta rastlanılmamıştır (Tuncer 2002).

Çizelge 3.1. Diyarbakır Kiliseleri

YERİ	ADI	DÖNEMİ	CEMAATİ	MEZHEBİ	NEF SAYISI	ÇAN KULESİ	DURUMU	FİZİKİ DURUMU
KD	SAİNT GEORGE	İÇ KALE 'DE 3.YY. İ.S.518 DE ANASTASYON ONARIR	NASTURİ?	?	3 NEF, KUBBELİ	YOK	BOŞ	RESTORE EDİLMİŞ (2008)
KB	MAR TOMA	4.YY YERİNDE ULU CAMİ VAR	NASTURİ?	?	?	YOK	YOKOLMUŞ	-
GB	MERYEM ANA (MOR YAKUP)	7.Y.?. BİRKAÇKEZ YANMIŞ, YIKILMIŞ, ONARILMIŞ.	SÜRYANİ	ORTODOKS	KUBBELİ	MEVCUT ÖZGÜN	ÇALIŞIYOR	RESTORE EDİLMİŞ
KD	SURP GİRAGOS	16.YY 1722, 1827 VE 1883'DE YENİLENMİŞ SON ÇAN KULESİ YIKIMI 1916	ERMENİ?	GREGORYAN	5 NEF, 5 SIRA	VAR-YENİ	ÇALIŞIYOR	RESTORE EDİLMİŞ (2013)
GB	SURP SARGİS, (MOR DUMYANA	16.YY ?	ERMENİ ?	GREGORYAN	3 NEF, 5 SIRA	YOK	BOŞ	RESTORE EDİLMEMİŞ
GD	?	16-17.YY'DA YENİLENDİ VEYA 1877-78'DEN SONRA YAPILDI	ERMENİ	KATOLİK	3 NEF, 4 SIRA	MEVCUT ÖZGÜN	BAŞKA AMAÇLA KULLANILIYOR	RESTORE EDİLMİŞ (2010)
GD	?	?	SÜRYANİ	PROTESTAN	3, NEF ORTA KUBBE	MEVCUT ÖZGÜN	BAŞKA AMAÇLA KULLANILIYOR	RESTORE EDİLMİŞ (2011)
KD	LATİN	17.YY SÜLEYMAN NAZİF İ.Ö.O. BAHÇESİNDE	?	?	1 NEF, 4 SIRA	YOK	BOŞ	RESTORE EDİLMEMİŞ
KD	MAR PETYUM	?	KELDANİ NASTURİ?	KATOLİK	3 NEF, 4 SIRA	MEVCUT ÖZGÜN	ÇALIŞIYOR	RESTORE EDİLMEMİŞ
GB	MAR ZU'ORO	5.YY 6.YY SARI SALTUK TÜRBEŞİ YERİNDE	?	?	?	-	YOKOLMUŞ	-
KD	?	7.YY YAVUZ SELİM İ.Ö.O. BAHÇESİNDEYİMİŞ.	SÜRYANİ	KATOLİK	?	-	YOKOLMUŞ	-
KD	SEN TEODOROS	1518'DEN ÖNCE?(4-5.YY.NASTURİ?)	ERMENİ? RUM?	ORTODOKS	?	-	YOKOLMUŞ	-
GB	VAFTİZCİ MAR YUHANNA	DEVA HAMAMI YÖRESİNDEYİMİŞ 4.YY.DA MAR YUHANNA YAPTIRMİŞ VE BURAYA GÖMÜLMÜŞ	NASTURİ?	?	?	-	YOKOLMUŞ	-
?	MAR İSTEFANOS	4.YY. 503'DE PERSLER ATEŞGEDEYE ÇEVİRMİŞ	?	?	?	-	YOKOLMUŞ	-
GD?	MAR HANANYO	?	SÜRYANİ NASTURİ?	KATOLİK	3 NEF, 4 SIRA	-	YOKOLMUŞ	-
?	MADİN ARAKLOS	?	ERMENİ	?	?	-	YOKOLMUŞ	-
?	MAKABABAUS	?	ERMENİ	?	?	-	YOKOLMUŞ	-
?	SUBRA SERGİS	?	ERMENİ	?	?	-	?	-
?	MERYEM-İ ZAL	?	?	?	?	-	YOKOLMUŞ	-

4. MAR PETYUM KELDANI KİLİSESİ

4.1. Yapının Tanımı ve Tarihçesi

Mar Petyum Keldani Kilisesi Suriçi Bölgesi'nin kuzeybatı diliminde yer alır. Doğudan Surp Giragos Kilisesi, batıdan Dicle Sokak, kuzeyden Mar Petyum Sokak, güneyden ise Yeni Kapı Sokak ile çevrilidir. Dört Ayaklı Minare'nin kuzeydoğu köşesinde yer alır. Bir yapı topluğundan oluşan kilisenin doğusunda avlusundan bir bahçe duvarıyla ayrılan papaz evi, misafirhane (konut alanı), bağımsız bir girişi olan konut, yapının güneyinde 1960'lı yıllarda saran gelişi güzel dükkanlar, batıda ise günümüzde sosyal amaçlı işlevlendirilmiş Sıbyan Mektebi yer alır. Sıbyan Mektebi'nin, günümüzde kilise ile fonksiyonel bir ilişkisi kalmadığından, çalışma kapsamına alınmamıştır. Bu bakımdan yapı, kilise ve patriklik olabileceği düşünülen konut bölümü olarak iki bölüm halinde incelenmiştir. Kilisenin inşa ediliş tarihi hakkında kesin bir bilgiye ulaşılamamıştır. Ancak kilisenin kuzey giriş kapısının üstünde yer alan yazıtta göre yapı miladi olarak 1834'de onarılmıştır. Abraham Garis¹ ile Gabriel Akyüz² tarafından okunan bu kitabenin dışında, yapının pek çok yerinde Süryanice yazıtlar bulunmaktadır.

Diyarbakır Mar Petyum Keldani Kilisesi'nin 'şehitler şehri Mayafarqin' ruhuna uygun olarak, 5.yy'da Nesturi Diyarbakır valisi Akakius zamanında yapıldığı sanılmaktadır. Sonraki yüzyıllarda Nesturilerin şehirdeki nüfusunun azalmasına rağmen, Amid-Meyafarqin Metropolitliğin kesintisiz olarak devam ettiği düşünülmektedir. Mar Petyum Keldani Kilisesi, I.dönem Patrik VIII Yuhanan Sulaqa (1552-1555) ile başlayarak 28 yıl Patriklik Merkezi olmuştur. 1580 yılında Patriklik Urmiye – İran'a nakledilir, 101 yıl sonra patriklik yine Diyarbakır'a getirilir. II. Dönem Diyarbakır Patrikliği, Patrik I Mar Yusuf (1681-1695) ile başlayarak 147 yıl devam eder. 1828 yılından itibaren patriklik Musul'a nakledilmiştir (Encyclopedi Eklesiastiques Geographiques 1912). Garis, Diyarbakır Metropolitliği 15.yy evvel Doğu kilisesi (Nesturi'lerin) elindeyken sadece doğu lehçesiyle Süryanicenin kullanıldığını sandığını söylemektedir. Çünkü bugüne kadar Doğu Kilisesi, Süryanice dili konumunda taviz vermemektedir. Keldani Kilisesi'nde bu durum 18.yy'a kadar devam ederken

¹ Göteborg Mor Gabriel Süryani Ortodoks Kilisesi Papazı

² Mardin Kırklar Kilisesi Papazı

1800'lerden itibaren artık Arapça'nın daha fazla kullanıldığı görülüyor değerlendirmesini yapmaktadır(Abraham Garis 2014).

Kiliseye adını veren Mar Petyum şahsı, İran'ın Laşbar yöresindeki Davin köyünde bir Mecusi olarak dünyaya gelir. Babası Dad-Koşnab rahip olan kardeşi Yazdin tarafından vaftiz edilir ve Dad-Yeşou adını alır. Mar Petyun amcası rahip Yazdin tarafından 14 yıl boyunca yetiştirilir, öğretilir ve sonra da rahip olur. Mar Petyun ve amcası rahip Yazdin ile birlikte, öğretileriyle, ibadetleriyle ve yaptıkları mucizelerle ün alır ve iyileşmek isteyenler onları ziyaret eder(Abraham Garis 2014).

Mar Petyum, Balaşfar, Beth-Daraye, Kūsaye, Mayşan (Misan), Mihra-Qanqadag yörelerinde Hıristiyanlığı yayar, Masabadan'da dört kilise inşa eder. Maday ülkesine geçip birçok kişiyi orada vaftiz eder. Mar Petyun cemaatini her yıl ziyaret ederek, onlara nasihatlerde bulunur ve onları imanlarında güçlendirirdi. Mada'in (Bağdad) Şehri hâkimi Şezra, Hıristiyanlığı yaydığı ve Mecusiliğe karşı olduğu gerekçesiyle Mar Petyun'un zincirlere vurulup önüne çıkarılmasını emreder ve Cuma günü 25 Ekim 448 tarihinde idam edilir(Abraham Garis 2014).

Mar Petyum Keldani Kilisesi, *Keldani Katolik Kilisesi Vakfı* mülkiyetindedir.

4.2. Mimari ve Yapım Özellikleri

4.2.1.Yapının Genel Tanımsal Analizi ve Metodoloji

Mar Petyum Keldani Kilisesi ana mekanı, üç sıra nef ve bu nefleri oluşturan dört sıra kemerden meydana gelmiştir. Kilisenin doğu apsiti'nin hemen üstünde günümüzde kullanılmakta olan çan kulesi bulunmaktadır. Kilisenin iç batı kısmında, günümüze kadar ulaşamayan koro katının olduğuna dair kesin bilgi veren izler (bingiler) bulunmaktadır. Kilisenin kuzey ve güney olmak üzere iki girişi bulunmaktadır. Bunlardan sadece kuzey girişi kullanılmaktadır. Güney girişi, yapıyı saran dükkanların içinde kaldığından algılanmamaktadır. Abraham Garis aracılığıyla yapılan görüşmede, Göteborg Keldani Kilisesi papazı Fadi İsho Hanna³, Keldani kilisesinin bilahare Mar Petyun Keldani Kilisesi'nin mekan biçimi açısından diğer kiliselerden bir farkı olmadığını belirtmiştir.

³ Göteborg St Narsay Keldani Kilisesi Papazı

Kilise ve konut olarak iki bölümden oluşan yapının analizi de genel tanımlama, dış tanımlama ve iç tanımlama ayrı olarak çalışılmıştır.

Genel tanımlamada; yapının genel durumu, sokak ve komşu yapılarla ilişkisi, kullanılan malzeme, yapım tekniği ve strüktürel durumu tanımlanmaktadır.

Dış tanımlamada; yapılar tek tek bölüm olarak ele alınarak sırasıyla dış cepheler, avlu kanatları (kuzey, güney, doğu, batı), konut bölümü olarak anlatılmaktadır. Konut bölümünün tanımsal analizi yapılırken her cephe için zemin ve üst kat ayrı anlatılmıştır.

Dış tanımlama yapılırken her cephe kat bazında tanımlanırken saat yönünde yapı elemanlarının diğer bir yapı elemanına olan uzaklığı ile kapı, pencere, kemer, sütun, silme gibi elemanların ölçüleri verilmiştir. Cephelerde çeşitli nedenlerle oluşmuş bozulmalar da değerlendirilmeye alınmıştır.

İç tanımlamada; her yapının sırasıyla önce genel tanımı, daha sonra her katta yer alan mekanları anlatılmaktadır.

Mekan tanımlamasında, bulunan tüm mekanların duvarları saat ibresi yönünde DV1, DV2, DV3 ve DV4 şeklinde numaralandırılmıştır. Niş, pencere, kapı, dolap, kemer gibi elemanların yeri, adeti, yapı içindeki kotu ile duvarın boyutları (yüksekliği ve kalınlığı) belirtilmektedir.

Zemin tanımlamada; mekanın döşeme kaplama malzemesi, cinsi, boyutları ve konstrüksiyonu, tavan tanımlamasında malzeme, boyutu ve fiziki durumu anlatılmaktadır.

4.3. Kilise Bölümü

Genel Tanımlama

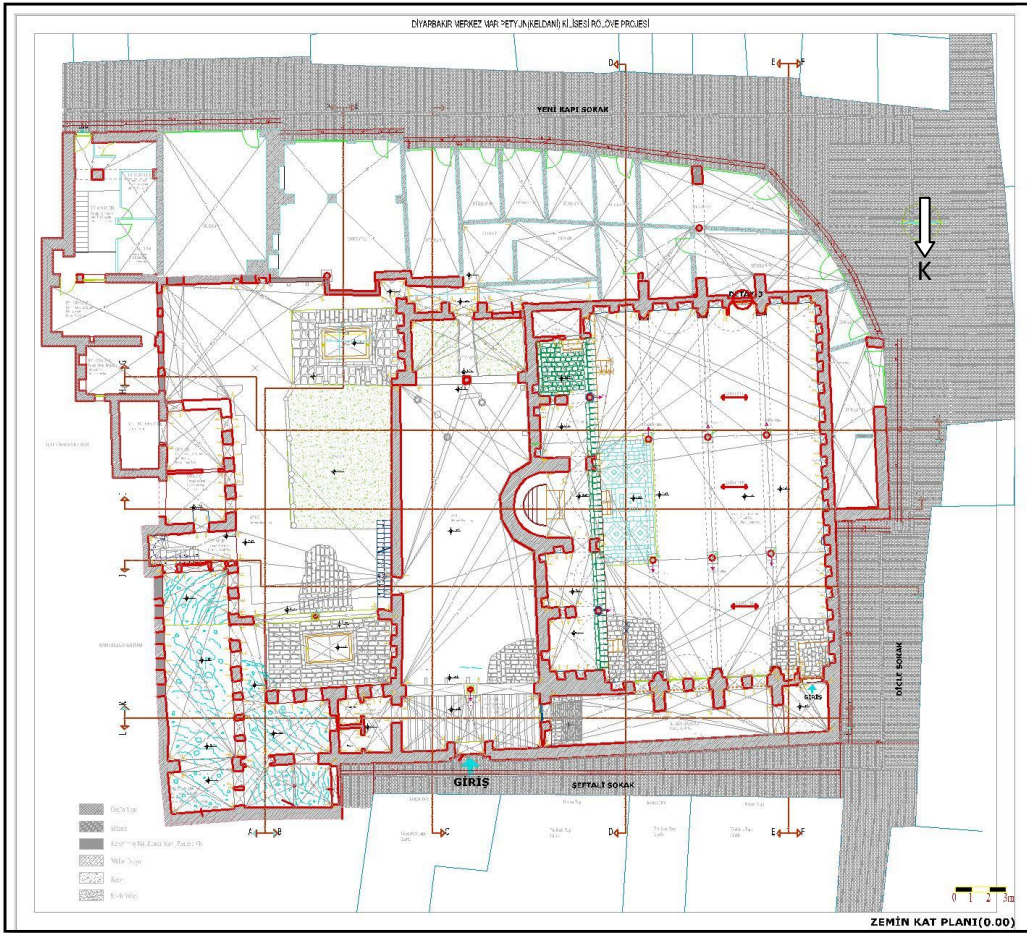
Diyarbakır Mar Petyum Keldani Kilisesi, Suriçi Bölgesi'nde Yeni Kapı Mahallesi Mar Petyum Sokak'ta bulunmaktadır. Kapı numarası 2'dir. Yapının batı cephesi Dicle Sokak'a, güneyi Yeni Kapı Sokak'a bakmaktadır. Yapının doğusunda konut kısmı komşu yapı olan Surp Giragos Kilisesi'ne dayanmaktadır. Kilise ibadet alanı olarak varlığını korumakta ve cemaatine hizmet vermektedir. Önceki dönemlerde kapsamlı bir restorasyon geçirmemesine rağmen, sürekli bakım ve kullanımla yapısal

özelliğini korumuştur. Buna karşın, konut bölümünün kullanılmaması ve maddi yetersizliklerden dolayı, bazı bölümlerde yıkılmalar meydana gelmiştir. Bu bölüm, günümüzde tehlike arz etmektedir.

Günümüze ulaşan haliyle kilise tek katlıdır. İç kısmında kuzey giriş kapısının üstünde bir ara kat bulunmaktadır.

Kilisenin kuzey cephesi 29,33m, batı cephesi 26,62m, güney cephesi 17,84m uzunluğunda, yüksekliği ise sokak kotuna göre 7,34m dir. Kilisenin doğu avlu kısmına bakan cephesi 22,32m uzunlukta olup 7,61m yüksekliktedir (Şekil 4.1.).

Yapıda ana malzeme olarak bazalt taşı kullanılmış olup, konut bölümünün duvar örgüsü içinde yer yer tuğla kullanıldığı görülmektedir.

Şekil 4. 1. Mar Petyum Keldani Kilisesi yapı topluluğu planı (0.00 Kot Planı)

Dış Tanımlama

Batı Cephesi

Yapının batı cephesine yakın dönemde dükkanlar eklenmiştir (Şekil 4.2.). Cephenin üst kısmında üç adet metal şebekeli, dairesel pencere bulunmaktadır (Şekil 4.3.). Pencereilerin yerden yüksekliği 4.89m olup, yarı çapları ortalama 0.69m'dir. Ortadaki pencerenin güneydeki ile arasındaki uzaklık 5,95m kuzeydeki ile 6,19m'dir. Moloz taş duvar örgü tekniğiyle örülmüş, zaman içerisindeki onarımlarla özelliği bozulmuştur. Bu cephenin yakın zamanda çimento esaslı harçlarla derzlendiği anlaşılmaktadır. Yapının üst kotunda özgün silme taşı ve çörtlenler bulunmaktadır.

Şekil 4. 2. Kilisenin Batı Cephesi

Şekil 4. 3. Kilisenin dairesel pencereleri

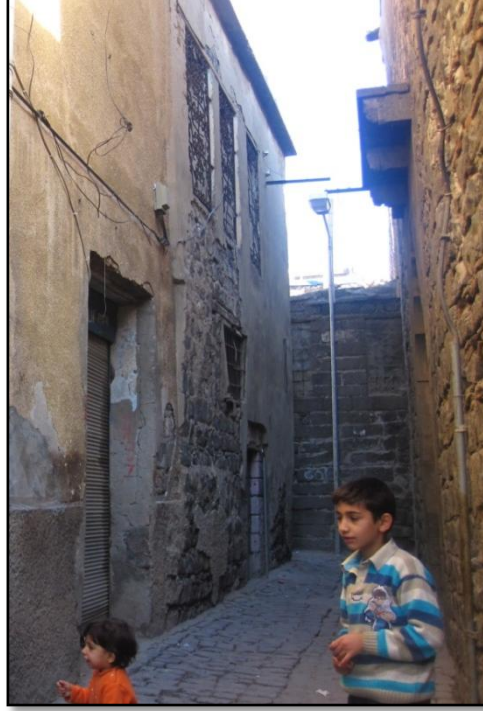
Batı cephesinde yer alan ve sonradan eklenen dükkanlar yapının algılanmasını güçleştirmektedir. Dükkanlar 4,94m yükseklikte olup duvarlarının bir kısmı moloz taş ile örülmüştür. Yüksekliklerinde ve cephe biçimlerinde belirli bir düzen yer almamaktadır. Dükkanların iç duvarları özgün taş duvar olup, genelde sıvanıp boyanmıştır. Üst döşemeleri tamamen özgün mimariden uzak betonarme olarak yapılmıştır.

Kuzey Cephesi

Yapının kuzey cephesini, konut kısmında yer alan oda (B05) ve mekanların(B06) dış yüzleri ile kuzey giriş kapısı oluşturmaktadır. Bu cephenin sokak kotundan yüksekliği, konut kısımlarında 7,73m'dir. Kuzey aralığının sokak kotundan yüksekliği ise 4,54m'dir.

Şekil 4. 4. Kuzey giriş kapısı

Şekil 4. 5. Mar Petyün sokaktan görünüş

Giriş kapısı 1,56 m, genişlikte 2,63 m yüksekliktedir. Giriş basık bir kemer ile onu çevreleyen beş dilimli kemerden oluşmaktadır (Şekil 4.4.). Basık kemerin üstünde karşılıklı iki aslan süslemesi mevcuttur. Aslan süslemesinin içerisinde 1869 tarihi yazılıdır. Giriş kapısının çevresi ve süslemeler bazalt yonu taşından yapılmıştır. Giriş kapı kanadı özelliksiz, yakın dönemde yapılmış metal bir elemandır. Kapı üzerindeki zarif bingiler, bazalt saçağı taşımaktadır. Saçağın sokak kotundan yüksekliği 4,48m dir

Giriş kapısının üstünde B05 ve B06 odalarının dışarıya bakan 5 adet pencere izleri görülmektedir. Bu pencereler yakın zamanda kapatılmış olup çimento esaslı harçla sıvanmıştır.

Kuzey aralığının sokak duvarının üst kısmı günümüzde marsilya tipi kiremit ile kapatılmıştır.

Yapının kuzey cephesi moloz taş ve tuğla karışımı örgü tekniğiyle örülmüştür (Şekil 4.5.). Duvarın tamamında yanlış onarım nedeni ile oluşmuş tuzlanmalar görülmektedir. Yüzey çimento esaslı harçla derzlenmiştir.

Güney Cephesi

Yapının güney cephesi 29,33m genişlikte, 7,34m yüksekliktedir. Metal şebekeli yedi adet tepe penceresi bulunmaktadır. Cephede yer alan ve cepheyi tamamen kapatan dükkanlar ise 1960'lı yıllarda eklenmiştir. Kilisenin güney cephesi moloz taş ile örülmüştür. Taş duvarlarda bulunan derz araları yakın zamanda çimento esaslı harçlar ile yenilenmiştir

Yapıyı çevreleyen dükkanların içinde kalan ve günümüzde de kullanılmayan bir giriş kapısı bulunmaktadır. Beş dilimli kemerle çevrelenmiş basık bir kemerden oluşan girişin üstünde yazıt bulunmaktadır (Yazıt 1). Kapı boşluğu kapatılmış ve üzerindeki taşlar yağlı boya ile boyanmıştır (Şekil 4.6.). Giriş kapısının bulunduğu yerdeki dükkanda kapının önüne malzeme istiflemesi nedeniyle ölçüleri alınamamıştır. Kilisenin güney cephesinin en sonunda yani doğu ucunda yer alan dükkanların içinde bulunan sütunlar ise kilisenin konut kısmının avlusundan da görülmektedir. Bu sütunların özgün haliyle korunduğu (Şekil 4.7.), diğer kısımlarının betonarme olarak değiştirildiği düşünülmektedir. Yakın dönemde kemerlerin avluya bakan kısımları, briket ile örülerek yapı bağlantısı kesilmiştir. Kilisenin kuzeye bakan cephesinde üst sırada silme motifi bulunmaktadır. Bu silme sade dikdörtgen şeklinde olup dışa bakan cephesinin görünen yüzü 10 cm'dir.

Şekil 4. 6. Dükkan içinde kalan beş dilimli kemerli kapı

Şekil 4. 7. Dükkan içinde kalan sütunlardan biri

Cephedeki önemli yapı elemanlarından biri de çörtlenlerdir. Bir kısmı bulunan bu çörtlenler sokağa doğrudan bakacak şekilde düzenlenmişlerdir.

Batı Avlusu

Kilisenin kuzey giriş kapısından geçilen eyvanla batı avlusuna geçilir. Kilise ibadet yapısı bu avluya bakmaktadır. -1,64 kotunda olup zemin bazalt kaplamalıdır. Batı avluya bakan ve kuzeyde yer alan giriş kapısının açıldığı eyvan basık iki kemerden oluşmaktadır. Bu kemerlerin oturduğu 0,16m yarı çapındaki sütun, bazalt taştan yapılmıştır. Kemerlerin yarı çapı 2,88m olup kemer taşlarının kalınlığı ortalama 0,14m'dir.

Avlunun güney bölümünde, yerlerde, iki adet sütun başlığı, iki adet sütun gövdesi, bir adet oluklu sütun, ve bir adet yazılı kitabe bulunmaktadır. Bu yapı elemanlarının nereye ait olduğu tespit edilememiştir.

Avlunun güney kanadında iki merkezli yarı çapı 2,62m ve kemer kalınlığı 0,12m olan iki kemerden oluşan bir eyvan bulunmaktadır. Bu eyvanın kemerleri kuzeydeki gibi 0,18m yarıçaplı bir sütun üzerine oturmaktadır. Güney kanadında bulunan eyvan bahçe olarak kullanılmaktadır. Bu eyvanın üst kat döşemesi tamamen yıkılmış olup, avludan yüksekliği 6,63m'dir. Eyvan üstünde avluya bakan cephede 4 adet pencere bulunmaktadır. Bu pencerelerin bulunduğu bölümün yakın dönemde onarılmış olduğu düşünülmektedir. Onarım sonrasında, taş pencere lentolar yerine ahşap hatıllar konularak üzerine taş duvar örülmüştür.

Güney kısımda Z07 ve Z08 numaralı odalara geçişi sağlayan eyvanın genişliği 1,19m olan bir aralığı mevcuttur. Eyvanın bu aralığa bakan cephesinde şu anda kullanılmayan çeşme bulunmaktadır. Ayrıca bu aralığa bakan cephenin üst kotunda bingiler ve bu bingilere oturan saçaklar bulunmaktadır.

Batı avlu kanadını doğu avlu kanadından ayıran, yerden 1,26m yükseklikte olan bazalt kesme taştan yapılmış bir bahçe duvarı bulunmaktadır. Bu bahçe duvarının üzeri bazalt taştan yapılmış düz bir harpušta ile kaplıdır. Yine bu duvar üzerinde doğu avlusuna geçişi sağlayan kapı aralığı bulunmaktadır.

Kilisenin doğu duvarı batı avlusunun cephesini oluşturmaktadır. Kilise batı avlu duvarında yerden 6,51m yükseklikte, 0,23m genişlikte, 0,42m yükseklikte, 6 adet tepe

penceresi ile yerden 4,88m yükseklikte 0,29m genişlikte 0,57m yükseklikte 3 adet tepe penceresi bulunmaktadır. Batı avlu yönünde kilisenin apsit kısmı beşgen şeklinde dışa doğru çıkıntı yapmaktadır. Beşgen çıkıntının ölçüleri saat yönünde sırası ile eni 1,39m, 1,40m, 1,43m, 1,45m, 1,33m'dir. Beşgen çıkıntı yukarı doğru bitiş kısmı prizma şeklinde tamamlanmıştır. Beşgen kısmın prizmal kısma kadar yerden yüksekliği 5,52m'dir. Prizmal kısmın bitiş kotunun yerden yüksekliği 7,04m'dir. Beşgen kısımdan bu bölüme geçişte dörtgen kesitli silme bulunmaktadır. Beşgen kısmın ortasında yerden 4,68m yükseklikte 0,31m genişlikte 0,67m yükseklikte bir pencere bulunmaktadır.

Kilisenin batı avlu kanadına bakan cephesinin üst kısmında, yerden 7,13m yükseklikte dikdörtgen kesitli silme mevcuttur. Bu silmeyi bölen L şeklinde 0,15m yükseklikte, 0,29m genişlikte oluk şeklinde çörlenler vardır. Çörlenler yağmur sularının dik olarak avluya akmasını önlemek için L şeklindedir.

Batı avlu kısmına bakan bu duvar moloz taş ile tuğla karışımı örgü tekniği ile örülmüş, yakın dönemde onarımlar yapılarak derzler yenilenmiştir (Şekil 4.8.).

Şekil 4. 8. Batı avlu duvarı

Doğu Avlusu

Doğu avlusuna iki avluyu ayıran ara duvardaki basık kemerden girilir. Kapı aralığını takip eden ve bu kapının hemen yanındaki giriş, konut kısmına çıkışı sağlayan bazalt taştan yapılmış merdivenin altından sağlanmaktadır. Doğu avlusu kotu ortalama -1,98 m olup batı avlusundan daha düşüktür. Döşemesi gözenekli bazalt taştan yapılmıştır. Avlunun güney batı kısmında, etrafı bazalt taş ve sütunlarla çevrili, meyve ve sebze ağaçlarının bulunduğu bahçe yer almaktadır.

Güney batısındaki eyvan 4,49x6,21m boyutlarındadır. Avlu kotundan yükseltilmiş bir döşeme şeklindedir. Bu döşemenin üstünde 1,41x2,42m boyutlarında ve -2,31 kotunda doğu ve batı kenarlarında iki adet çiçek motifli su kadehi bulunan havuz yer almaktadır.

Doğu avlusunun güney batı köşesinde yer alan açıklıkta kapatılmış bir kapı bulunmaktadır. Bu kapı, ortalama genişliği 0,93m uzunluğu 11,31m olan bir aralığa açılmaktadır. Aralığa giriş EYVAN 03'te bulunan kapıdan sağlanmaktadır.

Doğu avlusunun güney cephesindeki DÜKKAN 01 ve DÜKKAN 02 numaralı iş yerlerinin duvarlarında bulunan kemer ve sütunlar bu cepheden görülmektedir. +2,60 kotunda ve yarı çapı 1,71m olan iki sivri kemerli geçişler birikitle kapatılmıştır. Bu kemerlerden 0,92m doğuda, +1,49 kotunda kapatılmış bir pencere bulunmaktadır. Basık kemerli pencerenin yarıçapı 0,68m, kemer kalınlığı ise 0,27m'dir. Bu pencere açıklığının üzerinde ve +0,91m kotunda bir yazıt bulunmaktadır. Batı avlusuna bakan bu dükkanların cephelerinin üst kotunda 7 adet bazalt bingi ile dükkanların üzerini örten betonarme döşeme bulunmaktadır.

Doğu avlusunda yer alan konut kısmında, Z01 numaralı odanın avluya bakan güney cephesi -1,85 kotunda bulunan bir kapı açıklığı ile +0,70 kotunda batı köşesinden 0,62m uzaklıkta 0,75m genişlikte 1,21m yükseklikte ve aralarında 0,51m uzaklık olan iki pencere bulunmaktadır. Bu pencereden 0,51m uzaklıkta aynı ölçülere sahip bir kapı açıklığı daha bulunmaktadır. Bu kapı açıklığı -0,91 kotuna kadar moloz taş ile örülmüştür. Bu duvarın batı köşesinden 2,19 m uzaklıkta ve -0,88 kotunda olan basık kemerli bir niş bulunmaktadır. Bu duvarın yüzeyinde zamanın etkisiyle oluşmuş kılcal çatlaklıklarla birlikte zemin kotunda sıralı taşların derz araları boşalmış durumdadır.

Doğu avlusuna cephesi olan B01 numaralı odanın güney cephesinde herhangi bir yapı elemanı bulunmayıp, bu cephe tamamen yıkılmıştır.

Doğu avlusuna cephesi olan Z01 ve Z02 nolu odanın batı cephesinde -1,40 kotunda ve 1,37m yüksekliğinde 40,70 kotunda, 1,21m yükseklikte 4 adet pencere bulunmaktadır. Pencereilerin üzerinde yer alan saçağı taşıyan +1,91 kotunda yedi adet bingi taşı bulunmaktadır. Bu cephe 7,76m uzunlukta olup EYVAN 05 ile devam etmektedir. Z01 ve Z02 nolu odaların cephesinde strüktürel bozukluklar meydana gelmiştir. Cephenin geneli yaklaşık 7 cm kadar avluya doğru eğilmiştir. Bu cephenin derz aralarında ciddi boşalmalar bulunmakta olup, taş sırası düşey eksenden ayrılmıştır.

EYVAN 05'in doğu avlusuna bakan cephesinde -2,03 kotundan başlayan +0,91 kotuna kadar yükselen, yarı çapı 1,16m olan tek merkezli bir kemer bulunmaktadır.

Doğu avlusuna cephesi olan B01 nolu odanın bu cepheye bakan 4 adet yarım daire kemerli penceresi bulunmaktadır. Bu pencerelerin üzerinde +5,44 kotunda 0,75m yükseklikte, 0,56m genişlikte 4 adet tepe penceresi yer almaktadır. Cephenin bitimini oluşturan +6,07 kotunda, saçak bingileri bulunmaktadır. Fakat yapı bitiminde herhangi bir saçak bulunmamaktadır.

Doğu avlusuna cephesi olan ODA Z03 nolu odanın bu cepheye bakan -1,14 ve +0,70 kotunda ikişer tepe penceresi bulunmaktadır. Bu odanın devam eden cephesi avluda yer alan EYVAN 02 nolu odaya bakmaktadır.

EYVAN 02 doğu avlusuna bakan cephede iki adet yarı çapı 2,78m olan iki merkezli basık kemer ile bunu taşıyan yarı çapı 0,16m olan bir sütun bulunmaktadır.

4.4. Konut Bölümü

Mar Petyum Keldani Kilisesi yapı topluluğunun konut bölümü, doğu yönde L şeklinde iki yapı kanadından oluşmakta, 207m² avlu ile birlikte toplam 397m²'dir. Doğu kanadı bodrum, zemin ve üst kat şeklindedir. Bu birimin doğusu Surp Giragos Kilisesi, kuzeyi ise geleneksel bir ev ile komşudur. Bunun konut bölümünün bir parçası olduğu düşünülmektedir. Kuzey kanadı ise zemin+birinci kattan oluşmaktadır. Bu alan, geleneksel Diyarbakır evlerinin mimari düzenindedir. Bu bölümün patrikhane olduğu söylenmekle birlikte kesin bir bulguya rastlanılmamıştır.

Doğu avlu duvarından 9.11m uzaklıkta bulunan bu bölüm, yapı genelinde strüktürel bozulmaların en çok görüldüğü yerdir. Avluya bakan batı cephesinin düşey ekseninde 7 cm kadar kaydığı görülebilmektedir. Bu açılma ile yapı duvarında zemin kottan üst kotlara doğru devam eden bozulma ve ayrışmalar ile derz boşalmaları meydana gelmiştir. Yapının, kapı, pencere gibi tüm ahşap elemanları ve diğer dekoratif yapı birimleri yok olmuştur. Cephede +2,21 kotunda yer yer bağlayıcılıklarının bozulduğu bingü taşlarına oturan bir gezemek bulunmaktadır. Saçak taşlarının bazıları da zamanla kaybolmuştur.

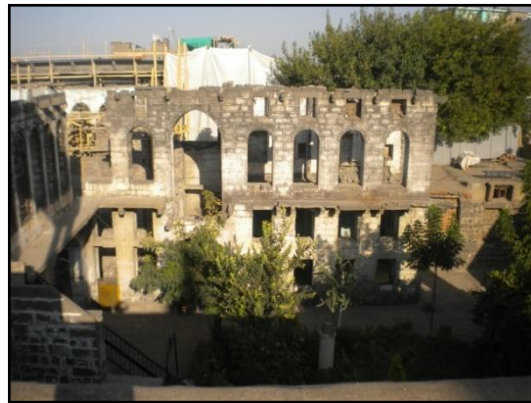
Birinci katın avluya bakan cephenin güney köşesinden 1.12m uzaklıkta -1,40 kotunda ve aralarında 0,89m uzaklık bulunan, 1,37m yükseklik ve 0,72m genişliği olan 4 adet aydınlatma penceresi vardır. Bu pencerelerin hizasında 1.21m yüksekliği ve 0.72m genişliği olan 4 adet de tepe penceresi bulunmaktadır (Şekil 4.10.).

Doğu kanadında Eyvan 05te yer alan ve güney köşeden uzaklığı 7,76m, genişliği 1,79m, yüksekliği 2,82m olan Eyvan kemeri bulunmaktadır.

Eyvannın kuzey yönünde 0,68 m uzaklıkta bulunan 0,90 genişlik, 1,63m yükseklikte ve aralarında 0,63m olan iki adet pencere bulunmaktadır. Yine bu pencerelerin düşey ekseninde 0,90m genişlikte 1,21m yükseklikte iki adet tepe penceresi yer almaktadır.

Şekil 4. 9. Konut bölümü Kuzey cephe

Şekil 4. 10. Konut bölümü Doğu cephe görünüş

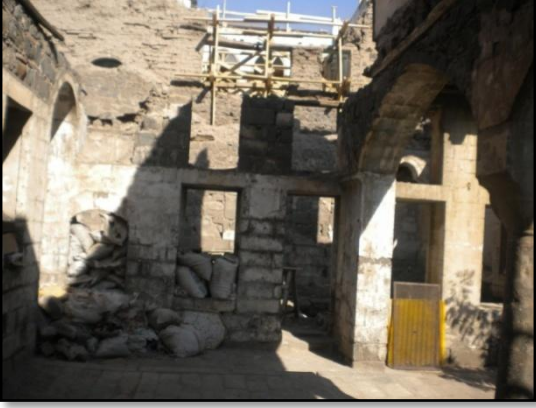
Konut bölümünün doğu kanadının ikinci katında yer alan pencereler, yapının güney köşesinden 1m uzaklıkta +2, 95m kotunda 0,88m genişliğinde 2,09m yüksekliğinde yarı çapı 0,44m olan ve 0,79m aralıklı dört pencere bulunmaktadır. Bu pencerelerin düşey hizasında +5,44m kotunda 0,56m yüksekliğinde ve 0,75m genişliğinde 4 adet tepe penceresi bulunmaktadır.

Bu kanadın güney köşesinden 7,76m uzaklıkta, +1,51 kotunda başlayan ve 4,20m yüksekliği, 1,76m genişliği olan, yarı çapı 1,11m ve 1.16m olan iki merkezli sivri kemerden yapılmış bir kemer aralığı bulunmaktadır. Bu kemerden 0,67 m uzaklıkta, 0,90m genişliğinde ve 2,09m yüksekliğinde yarı çapı 0,45m olan yarım kemerli bir pencere vardır. Bu kemer pencerenin 0,63m kuzeyinde kemerinin yarısı yıkılmış vaziyette bir pencere daha bulunur. Bu pencerenin duvar ekseninde başka bir duvar yoktur. Bu cephede +6,07 kotunda bingi taşları, silme taşı veya saçak bulunmamaktadır.

Doğu kanadı güney cephenin birinci katında yapı köşesinden 2,81 m uzaklıkta -1,85 kotunda 0,88m genişliğinde 1,77m yüksekliğinde bir kapı aralığı bulunmaktadır. Kapı aralığı yarıya kadar harçsız moloz taş ile örülmüştür. Bu kapıdan 0,34 m uzaklıkta bir niş bulunmaktadır. Bu kapının üzerinde yapı köşesinden 0,62m uzaklıkta 0,75m genişliğinde 1.21m yüksekliğine iki adet tepe penceresi bulunmaktadır.

Güney cephesinin ikinci katında yapının avluya bakan cephesinde herhangi bir yapı elemanı veya duvarı yer almamaktadır.

Doğu avlu duvarı ile başlayan ve 8,95m cephesi olan bu bölüm iki katlıdır. İki kemeri olan eyvandan bu bölüme girilmektedir (Şekil 4.11.). -1.70 kodunda bulunan eyvan içerisinde havuz bulunmaktadır. Bugün olmayan eyvan kat döşemesinin izleri görülür. Eyvanda bulunan havuzun doğu ve batı yönünde iki tane çiçek motifi vardır. Cephede bulunan 2,21 kotunda bingi taşlarına oturan bir gezemek bulunmaktadır. Saçak bingilerinin üzerindeki döşeme taşlarının yerinde betonarme gezemek bulunmaktadır.

Şekil 4. 11. Konut bölümü Kuzey iç mekan

Şekil 4. 12. Konut bölümü Doğu iç mekan

Eyvanın arkasında bulunan ve eyvanın içinden bir aralıkla geçilen -1,64 kodunda bir oda bulunmaktadır. Bu odanın, güneye bakan, 0,96m ve 0,97m genişliğinde ve 1,72m yüksekliğinde pencere vardır. Ancak mekan giriş kapısı yer almamaktadır.

Eyvanın kuzeyinde ve 8,18m ilerisinde 2,26m genişlikte bir ocak bulunmaktadır. Bu mekanın güneyinde 1,49m yükseklikte, 1,44m genişlikte penceresi vardır. Mekan giriş kapısı bulunmamaktadır. Ocaklığın olduğu bu mekanın, batı duvarından 2,13m uzaklıkta olan ahşap bağdadi duvarla ikiye bölündüğü anlaşılmaktadır.

Konut bölümü batı kanadının avluya bakan cephesi 17,30m uzunluğunda 8,62m yüksekliğindedir. Konut kısmının kuzey kanadının avluya bakan cephesi 8,64m uzunluğunda, 8,46m yüksekliğindedir. Konut kısmında avluda kuzeyde ve güneyde bulunan eyvanlarda havuz bulunmaktadır.

4.5. Yapım Tekniği ve Malzeme

Diyarbakır Suriçi yapılarında ana yapı gereci, gözenekli bazalt taşıdır. Magmanın soğuma hızına göre gözenekler azalınca daha rijitleri (erkek taş) oluşur. Bunlar az bulunduğu, görsel olarak daha güzel ve sağlam oldukları için kolon, söve, eşik gibi yerlerde kullanılırlar (Tuncer 2002).

Diyarbakır mimarisindeki bazalt örgünün ana harcı bağlayıcı bir malzeme olan kireçtir (Tuncer 2002).

Mar Petyum Keldani Kilisesi geleneksel yapım tekniğiyle inşa edilmiş ve ana yapım malzemesi bazalttır. Kilise bölümü kalın dış duvarlarla sınırlandırılmış olup, iç mekan sütunlara oturmuş çift merkezli yüksek kemerlerle geçilmiştir. Dış duvarların

sokağa bakan yüzeyleri düzgün moloz örgülüdür. İç yüzeyler, kemerler ve döşeme kesme taştır. Konut bölümü de geleneksel ev yapım tekniği özelliklerini yansıtmaktadır. Avlu cepheleri ve kemerler kesme taştan yapılmıştır. Yapının Surp Giragos Kilisesi ile komşu olduğu arka sağır duvarın bir bölümü kerpiçtir. Yükü hafifletmek amacıyla taşıyıcı duvarların üst bölümleri genelde kerpiçten yapılabilmektedir. Konut bölümü avlusu ile kilise doğu avlusu da bazalttan yapılmıştır. Yarım beşgen biçimli dışa çıkıntılı orta apsitin dış yüzeyleri ve piramidal külahı da bazalt örgülüdür.

Diyarbakır geleneksel konut mimarisinde ve pekçok anıtsal mimarinin üst örtüsünde dam topraktır. Günümüze ulaşan kiliseler incelendiğinde, Ermeni Katolik, Surp Giragos, Surp Sargis ve Mar Petyum Keldani Kilisesi, üstü toprak dam olan yapılardandır. Günümüzde betonarme dam olarak değiştirilmiş yapının, özgün ahşap kirişleme üzeri ahşap kaplamaları varlığını korumaktadır. Büyük bir bölümü çökmüş olan konut bölümünün de kalan parçalarından da özgün toprak dam üst örtüsü algılanabilmektedir.

Kilise yapısının iç mekanında, apsitlerin tonozları tuğla örgülüdür. Akustik amaçlı küplerin yerleştirildiği tonozlar, günümüzde sıvalıdır.

Diyarbakır anıtsal mimarilerinin ahşap elemanlarında çoğunlukla ceviz ve çam türü görülmektedir. Mar Petyum Keldani Kilisesi'nin kapı, pencere, dolap elemanları çam olup, yakın dönemde yenilenmişlerdir.

Kilise pencereleri lokmalıklı metal olup, konut bölümündeki mevcut gezemek ve pencere korkulukları geleneksel bezeme ve işlemelidir.

Alçı, kilise iç mekânında, sadece apsitler içinde kullanılmıştır.

Kurşun ise yapının günümüzdeki haliyle sadece çan kulesinin üst örtüsü olarak bulunmaktadır.

4.6. Rölöve Çizimleri

Şekil 4. 13. Vaziyet planı rölöve çizimi

Şekil 4. 14. Zemin kat planı rölöve çizimi

Şekil 4. 15. Birinci kat planı rölöve çizimi

Şekil 4. 16. A-A kesiti rölöve çizimi

Şekil 4. 17. B-B kesiti rölöve çizimi

Şekil 4. 18. C-C kesiti rölöve çizimi

Şekil 4. 19. D-D kesiti rölöve çizimi

Şekil 4. 20. E-E kesiti rölöve çizimi

Şekil 4. 21. F-F kesiti rölöve çizimi

Şekil 4. 22. G-G kesiti rölöve çizimi

Şekil 4. 23. H-H kesiti rölöve çizimi

Şekil 4. 24. I-I kesiti rölöve çizimi

Şekil 4. 25. J-J kesiti rölöve çizimi

Şekil 4. 26. K-K kesiti rölöve çizimi

Şekil 4. 27. L-L kesiti rölöve çizimi

Şekil 4. 28. Kuzey cephesi rölöve çizimi

Şekil 4. 29. Batı cephesi rölöve çizimi

Şekil 4. 30. Güney cephesi rölöve çizimi

Şekil 4. 31. Detaylar rölöve çizimi

Şekil 4. 32. Vaziyet planı rölöve malzeme analizi

Şekil 4. 33. Zemin kat planı rölöve malzeme analizi

Şekil 4. 34. Birinci kat planı rölöve malzeme analizi

Şekil 4. 35. A-A kesiti rölöve malzeme analizi

Şekil 4. 36. B-B kesiti rölöve malzeme analizi

Şekil 4. 37. C-C kesiti rölöve malzeme analizi

Şekil 4. 38. D-D kesiti rölöve malzeme analizi

Şekil 4. 39. E-E kesiti rölöve malzeme analizi

Şekil 4. 40. F-F kesiti rölöve malzeme analizi

Şekil 4. 41. G-G kesiti rölöve malzeme analizi

Şekil 4. 42. H-H kesiti rölöve malzeme analizi

Şekil 4. 43. I-I kesiti rölöve malzeme analizi

Şekil 4. 44. J-J kesiti rölöve malzeme analizi

Şekil 4. 45. K-K kesiti rölöve malzeme analizi

Şekil 4. 46. L-L kesiti rölöve malzeme analizi

Şekil 4. 47. Kuzey cephesi rölöve malzeme analizi

Şekil 4. 48. Batı cephesi rölöve malzeme analizi

Şekil 4. 49. Güney cephesi rölöve malzeme analizi

5. YAPIDA MEYDANA GELEN BOZULMALAR

Mar Petyum Keldani Kilisesi yapı topluluğunda, meydana gelen bozulmalar aşağıdaki başlıklarda toplanmıştır:

- *Zaman ve Doğa Etkisiyle Oluşan Bozulmalar*
- *Strüktürel Bozulmalar*
- *Yüzey ve Doku Kayıpları*
- *Derz Boşalmaları*
- *Ekleme/Kapatmalar*
- *Yağmur ve Zeminden Gelen Nemin Etkisiyle Oluşan Bozulmalar*
- *Metal Elemanlarda Oluşan Bozulmalar*
- *Ahşap Elemanlarda Oluşan Bozulmalar*
- *Yapı Elemanlarında Aykırı Müdahaleler*
- *Döşemelerde Çökme/Oturma*

5.1. Zaman ve Doğa Etkisiyle Oluşan Bozulmalar

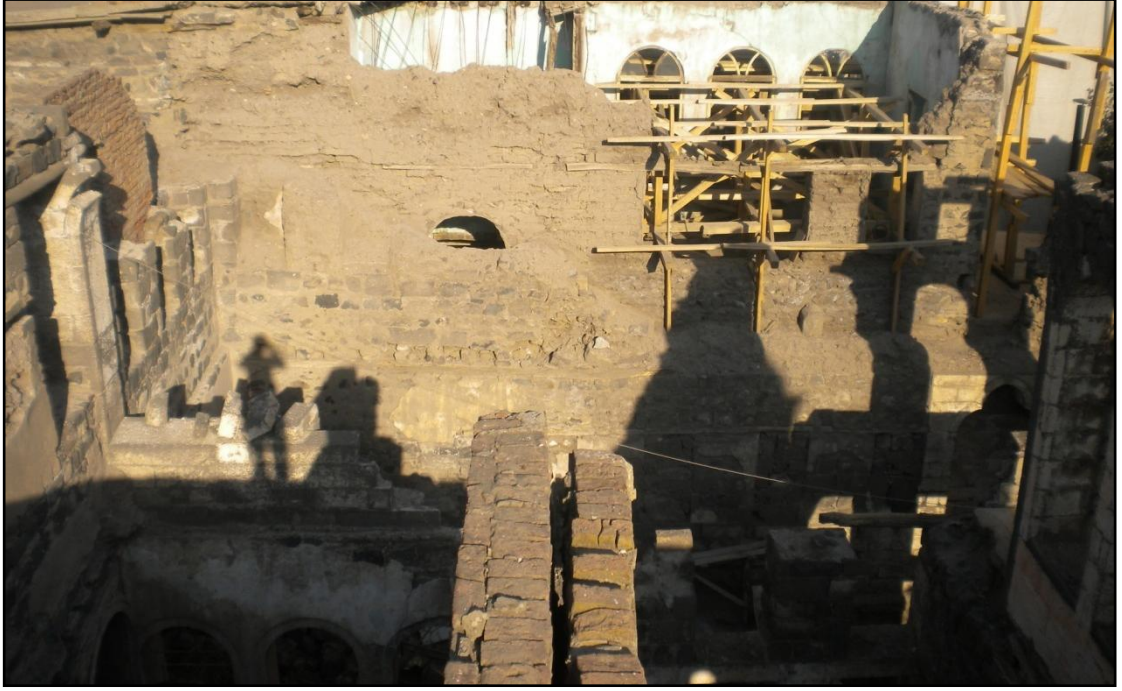
Yapı elemanlarının bazı bölümleri zaman içerisinde yıpranarak ve bazı doğal etkilere maruz kalarak bozulmaktadır. Mar Petyum Keldani Kilisesi yapı topluluğunda İki bölümden oluşan yapının kilise bölümü konut bölümüne göre daha kullanılabilir durumdadır. Bunun nedeni kilise bölümünün sürekli kullanılması ve zaman zaman onarıma yönelik koruyucu müdahalelerde bulunulmasıdır. Fakat konut bölümü terk edilmiş olmasından dolayı doğal etkenlere maruz bırakılmış ve bozulmalar hız kazanmıştır.

Konut bölümünde bulunan mekanların ahşap döşemelerinin B01 oda hariç neredeyse tamamı yok olmuştur (Şekil 5.1.). Bu birimdeki ahşapların doğal şartlara maruz kalarak kurtlandığı ve çürüdüğü gözlenmiştir.

Şekil 5. 1. Zaman ve doğa etkisiyle ahşap elemanlarda oluşan bozulmalar (2012)

Konut bölümü doğu cephesinde yer alan duvarda, kullanılan malzemenin kerpiç olması ve bu duvarın doğal şartlara maruz kalarak herhangi bir korumaya yönelik müdahalede bulunulmaması nedeniyle erimeler olduğu gözlenmektedir (Şekil 5.2.). Bu duvarın yağmur sularına maruz kalması kerpiçteki erimeyle birlikte taş duvar yüzeylerde derz açılmalarına da sebep olmuştur.

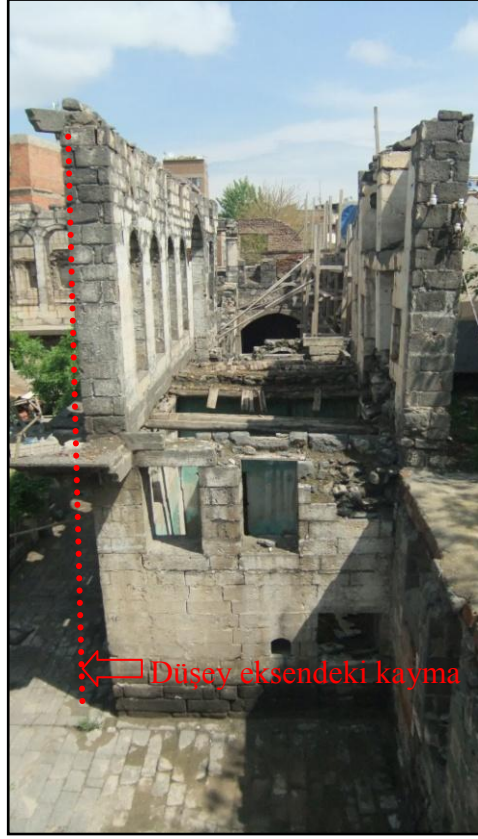
Şekil 5. 2. Zaman ve doğa etkisiyle kerpiçte oluşan bozulmalar (2012)

Atmosferde yer alan havanın içerisinde bulundurduğu egzoz dumanı, baca isisi vb. gibi kirliliğin yapıdaki bütün malzemelerin üzerinde bir kir tabakası oluşturduğu görülmektedir.

5.2. Strüktürel Bozulmalar

Strüktürel bozulma, yapıda taşıyıcı sistemin bozulması ve bina mukavemetinin bütünlüğünü kaybetmesidir.

Kilise konut bölümünde yer alan Z01 ve Z02 nolu odaların batı duvarında bozulmalar meydana gelmiştir. Bu mekanlarda bulunan üst örtünün zaman içerisinde yok olması ve ara kat döşemenin bu duvara yatayda baskı yapması sonucu duvar düşey ekseninden kayarak batı yönünde sehim yapmıştır (Şekil 5.3.). Duvardaki sehim yapı için önemli bir sorun oluşturmaktadır ve restorasyon aşamasında giderilmesi gerekmektedir.

Şekil 5. 3. Duvarda meydana gelen strüktürel bozulmalar (2012)

Kilise konut bölümünde yer alan B01 nolu odaların batı duvarında bozulmalar meydana gelmiştir.

5.3. Yüzey ve Doku Kayıpları

Kilise konut bölümünün batı duvarında taş yüzeylerinde yüzey erimeleri ile doku kayıpları bulunmaktadır. Yine bu bölümde yer alan doğu duvarındaki kerpiç malzemenin yağmurun etkisiyle yüzey erimeleri oluşmuştur (Şekil 5.4.).

Kilise iç mekanının ve konut bölümünün eyvan döşemesi ile merdiven basamaklarında, yüzey erimeleri görülmektedir. Bunun yanında kullanımın yoğun olduğu mekanlar ile tahribattan dolayı savunmasız kalan malzeme parçalarında da yüzey ve doku kayıpları yer almaktadır.

Şekil 5. 4. Kerpiç malzemenin kaybı (2012)

5.4. Derz Boşalmaları

Yapının duvarlarındaki derzlerin zaman içerisinde aşınmasından ve yağmur sularının duvar derzlerini akıtmasından dolayı derzlerde boşalmalar oluşmuştur.

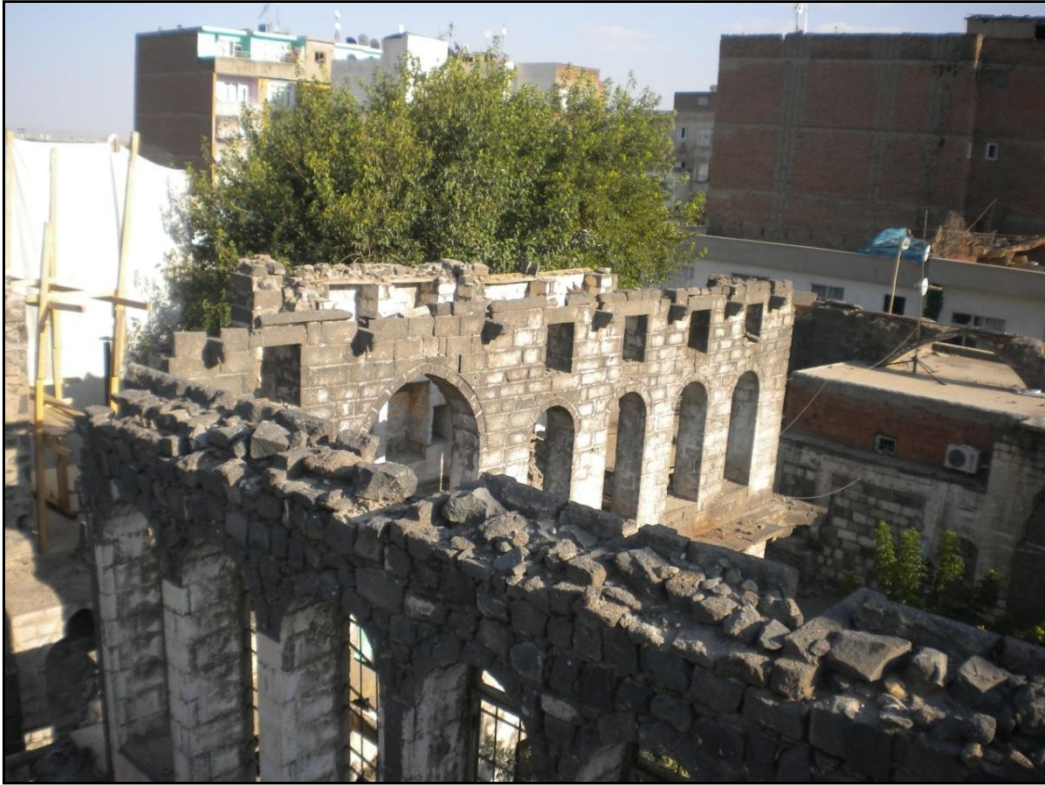
Kilise konut bölümünde doğu kanadında bulunan Z01, Z02 ve Z03 nolu mekanların üst örtüsü olmamasından dolayı duvarlardaki derzlerin neredeyse tamamı boşalmıştır. Konut bölümünün kuzey kanadında ise Z02, Z05 ve Z06 nolu mekanlarda derz boşalmaları gözlenmektedir (Şekil 5.6.).

Kilise konut bölümünde yer alan Oda Z06 ve WC güney duvarlarında, B01, B02 nolu odaların batı duvarında derz açılmaları meydana gelmiştir.

Kilise bölümünün güney duvarında (Şekil 5.5.) ve kilise bölümünün güney avlu kanadında yer alan Eyvan 03 mekanının duvarlarında derz boşalmaları gözlenmektedir. Batı cephe duvarı ile güney cephe duvarındaki derzlerde boşalmalar bulunmaktadır.

Şekil 5. 5. Kilise dış yüzündeki derz boşalmaları (2012)

Şekil 5. 6. Konut bölümündeki derz boşalmaları (2012)

5.5. Eklmeler/Kapatmalar

Kilise avlusu güney kanadında yer alan Eyvan 03 nolu mekanın üst katı, ve kilise bölümünün güneyinde yer alan dükkanlar sonraki dönemlerde eklenmiştir (şekil 5.7.).

şekil 5. 7. Kilise bölümündeki eklmeler (2012)

Yapının güney duvarında birinci sıra nefinde yer alan giriş kapısı biriklele rlp kapatılmıştır (şekil 5.8.).

şekil 5. 8. Kilise bölümündeki kapatılan kapı (2012)

Kilise konut bölümünde yer alan Eyvan 04 mekanın güneyinde yer alan kemerin ve Eyvan 03 nolu mekanın doğu duvarında yer alan nişin briket örülmesiyle kapatıldığı görülmektedir.

Şekil 5. 9. Konut bölümünde kapatılan, kemer, kapı ve niş (2012)

Konut bölümü güney kanadında bulunan Dükkan 01mekanının kapısı, Doğu kanadındaki Z02 ve Z03 nolu mekanda yer alan kapı ve nişleri Z03 nolu mekanda bulunan nişlerin kapatıldığı görülmektedir (Şekil 5.9.).

5.6. Yağmur ve Zeminden Gelen Nemin Etkisiyle Oluşan Bozulmalar

Yapı elemanları içerisinde boşluklar veya kanallar bulunmaktadır. Zeminde bulunan nem bu boşluklardan hareket ederek yapıya zarar verebilmektedir. Bu gibi durumlar kilise bölümünün batı duvarının iç kısımlarında (Şekil 5.10.) ve kuzey duvarında görülmekte olup duvar yüzeylerinde lekelenmeler yapmaktadır. Ayrıca kilise doğu bölümünde yer alan beşgen orta apsit tonoz sıvalarında, zeminden gelen nemin etkisiyle oluşan, bozulmalar bulunmaktadır.

Şekil 5. 10. Zeminden gelen nemin etkisiyle oluşan bozulmalar (2013)

5.7. Metal Elemanlarda Oluşan Bozulmalar

Metallerde farklı şartlara maruz kaldıkları için bozulmalar oluşabilmektedir. En çok görülen kimyasal bozulmalardır.

Konut bölümünde kullanılan metal elemanların zaman içerisinde korozyona uğradığı görülmüştür (Şekil 5.11.). Metal elemanların özellikle pencere korkuluklarında herhangi bir koruyucu malzeme uygulanmaması, bu bölümün uzun süre kullanılmaması ve düzenli bakımlarının yapılmaması korozyonu hızlandırmış ve duvar yüzeylerinde pas akmasına neden olmuştur. Konut bölümünde yer alan gezemek korkuluklarında ve pencere parmaklıklarında da bozulma görülmektedir. Korozyonun yanında tüm metal elemanlarda fiziki biçim bozulmaları ile kırılma ve kopmalar da mevcuttur.

Kilise bölümünde yer alan metal korkuluklarda da konut bölümünde olduğu gibi korozyon oluşmuş, fakat kilisenin metal elemanlarında zamanla koruyucu malzeme kullanıldığından oluşan bozulma, konut bölümündeki gibi yoğun olmamıştır. Buna benzer durum kilise kuzey girişinde bulunan özgün olmayan metal kapıda da gözlenebilmektedir.

Şekil 5. 11. Konut bölümündeki metal elemanlarda oluşan bozulmalar (2012)

5.8. Ahşap Elemanlarda Oluşan Bozulmalar

Yapı elemanlarında kullanılan ahşap malzeme, maruz kaldıkları fiziksel kimyasal, biyolojik ve insan kaynaklı etkilerden dolayı bozulmalara uğramıştır. Ahşap elemanlarındaki bu bozulma kilise konut bölümündeki ahşap hatıllarda, konut bölümü doğu kanadında bulunan Z01 nolu odanın ahşap kiriş ve döşemesinde, kilise bölümünün tüm ahşap kirişlerinde görülmektedir.

5.9. Yapı Elemanlarında Aykırı Müdahaleler

Aykırı müdahaleler, yapıda özgün malzemeden farklı bir malzeme kullanılarak yapılmış olan müdahalelerin tamamıdır. Kilise yapı duvarlarının tüm taş yüzeylerinin kireç badana ile özgün ile uyumsuz bir şekilde boyandığı görülmektedir.

Doğuda yer alan apsit kısmının döşemesindeki derzler çimento esaslı harçla yapılmıştır.

Kilisenin çatı örtüsü olarak kullanılan kirişlerin durumunun iyi olduğu fakat üzerine dökülen betonarme örtüden dolayı tuzlanma ve sehim yaptığı görülmüştür.

Kilise bölümünün avluya bakan doğu cephesi duvarı ile kuzey aralığına bakan kuzey cephesi duvarının derzleri çimento esaslı harçla yapılmıştır.

Kilise giriş kapısının özgün ahşap doğramasının olmadığı ve yerinde demir doğrama yapıldığı görülmüştür.

5.10. Döşemelerde Çökme/Oturma

Zeminde meydana gelen çalışmalar ve yüzeyden gelen yükler nedeniyle döşemelerde çökme/oturma oluşabilmektedir. Kilise iç mekanında bulunan taş döşemelerin bazı bölümlerinde yer yer oturma/çökme yaptığı görülmektedir (Şekil 5.12.). Ayrıca kilise konut bölümündeki avluda bulunan taş döşemede de oturma/çökme olduğu gözlenmiştir.

Şekil 5. 12. Kilise içindeki döşemede çökme/oturmalar (2013)

5.11. Hasar Tespit Çizimleri

Şekil 5. 13. Zemin kat planı hasar tespiti

Şekil 5. 14. Birinci kat planı hasar tespiti

Şekil 5. 15. A-A kesiti hasar tespiti

Şekil 5. 16. B-B kesiti hasar tespiti

Şekil 5. 17. C-C kesiti hasar tespiti

Şekil 5. 18. D-D kesiti hasar tespiti

Şekil 5. 19. E-E kesiti hasar tespiti

Şekil 5. 20. F-F kesiti hasar tespiti

Şekil 5. 21. G-G kesiti hasar tespiti

Şekil 5. 22. H-H kesiti hasar tespiti

Şekil 5. 23. I-I kesiti hasar tespiti

Şekil 5. 24. J-J kesiti hasar tespiti

Şekil 5. 25. K-K kesiti hasar tespiti

Şekil 5. 26. L-L kesiti hasar tespiti

Şekil 5. 27. Kuzey cephesi hasar tespiti

Şekil 5. 28. Batı cephesi hasar tespiti

Şekil 5. 29. Güney cephesi hasar tespiti

6. MAR PETYUM KELDANI KİLİSESİ'NİN DİĞER DİYARBAKIR KİLİSELERİ İLE KARŞILAŞTIRILMASI

Mar Petyum Keldani Kilisesi'nin Diyarbakır Kiliseleri içindeki yerini belirleyebilmek için, günümüze ulaşan kiliselerle plan düzeni (kapladığı alan, nef sayısı, koro katı, narteks, çan kulesi, diğer yapı birimlerinin yer alışı vb), cephe biçimi ile taşıyıcı sistemi oluşturan yatay ve dikey strüktür malzemesi açısından karşılaştırmalı çalışma yapılmıştır.

Bu çalışmayla zamanla özelliğini kısmen yada tamamen kaybetmiş yapı elemanları ve malzemeleri ile sonradan yapılmış müdahalelerin tespiti yapılmıştır. Elde edilen veriler restitüsyon çalışmasında değerlendirilmiştir.

6.1. Plan Düzeni Açısından Karşılaştırma

Diyarbakır kiliseleri, tasarım ve çatki olarak, olabildiğince sadedir. ayrı ayrı alanlar, koridor gibi görüşü kesen veya bölen parça ve hacimler yoktur. İşlev, tasarıma çok iyi yansır. Dikdörtgen planlı, tek alanlı ve prizmatik kütlelidirler. Sadece giriş bölümü bazen alt kat olarak dışa yansır. Burada bile üst kat kadınlar mahfili ile yine iç alanla bir bütünlük gösterir. Bazılarında bu da (narteks) içe alınmıştır. Meryem Ana, Mar Kosmos, Surp Sargis, Ermeni Katolik, Surp Giragos ve Saint George'de narteks galeri şeklinde dışarıdadır ve 2. kat kadınlar mahfili ile doğrudan iç alana açılır. Mar Petyum Keldani ve Latin Kiliseleri'nde ise içe alınıp kitlenin çevresi tam bir kapalı alan olarak düşünülmüştür. Bunda, gereksinim ve parselin durumu önemli etkindir. Mar Petyum'da bu durum çok iyi anlaşılır (Tuncer,2002).

Kadınlar mahfili, çoğunlukla batı yönde, ilk nef üst katındadır. Mar Petyum Keldani Kilisesi gibi Surp Giragos, Ermeni Katolik, Surp Sargis kiliselerinin plan düzeni buna uymaktadır. Ensiz ve ufak olduğu için güneydoğu dilimindeki Protestan Kilisesi bunu yanlara doğru uzatarak U planını uygular. Meryem Ana Kilisesi'nde yan kanatlar çok ensizdir (Tuncer 2002).

Diyarbakır Kiliseleri içerisinde Saint George Kilisesi'nin dışında Meryem Ana, Protestan, Ermeni Katolik, Surp Giragos Kiliseleri gibi Mar Petyum Keldani Kilisesi de avlulu bir yerleşim düzenine sahiptir.

Diyarbakır kiliseleri'nde Surp Giragos, Ermeni Katolik, Meryem Ana ve Mar Petyum Keldani Kiliseleri, bir yapı topluluğu biçiminde düzenlenmiş yapılardır. Genelde bir avlu çevresinde yer alan diğer sosyal ve yerleşim amaçlı birimler yer almaktadır. Mar Petyum Keldani Kilisesi bir avlu düzeninde olup, batıdaki kilise, doğudaki patrikhane, güneydeki sıbyan mektebi ile bir yapı topluluğudur.

Diyarbakır'da kapladığı alan ile (1040 m²) Surp Giragos en büyük kapalı ibadet alanına sahiptir. Mar Petyum Keldani Kilisesi ise 429m² ye sahiptir.

Birbirinden farklı nef sayısı ve düzenine sahip olmakla beraber; Saint George apsite dik olarak üç, Surp Giragos beş, Surp Sarkis üç, Ermeni Katolik üç, Mar Petyum Keldani Kiliseside üç neflidir.

Birçok kilise mimarisinde olduğu gibi Diyarbakır'da günümüze ulaşan kiliselerde ibadet mekanı, apsit, nefler ve koro katından oluşmaktadır. Bununla birlikte genel bir düzenlemeye uygun olarak apsit doğuda yer almaktadır. Ermeni cemaate ait Surp Sarkis, Surp Giragos ve Ermeni Katolik Kilisesi'nde apsit dışa çıkıntı yapmazken, Mar Petyum Keldani ile Meryem Ana ve Süryani Protestan Kiliseleri'nde apsit dışa doğru çıkıntı yapmaktadır. Bu çıkıntı Mar Petyum Keldani Kilisesi'nde yarım sekizgen iken, diğer iki kilisede kavisli olarak yapılmıştır.

İç mekandaki kemer biçimleri Meryem Ana Kilisesi, Protestan Kilisesi, Saint George Kilisesi yarım daire şeklinde olup, Surp Sargis, Ermeni Katolik, Surp Giragos, Mar Petyum Keldani Kiliseleri sivri kemer şeklindedir.

Koro katı günümüzde mevcut olanlar Surp Giragos, Surp Sargis ve Ermeni Katolik Kiliseleri'dir. Buna karşın Mar Petyum Keldani Kilisesi'nde mevcut olmamasına rağmen yerindeki izlerden batıdaki ilk nef üstünde koro katı olduğu anlaşılmaktadır. Meryem Ana, Surp Sargis, Protestan, Latin ve Saint George Kiliseleri'nde koro katı yoktur.

Kiliselerin Narteks bölümleri incelendiğinde Meryem Ana, Surp Sargis, Ermeni Katolik, Surp Giragos, Saint George Kiliseleri'nin narteks bölümü bulunurken, Protestan, Latin ve Mar Petyum Keldani Kilisesi'nin narteks bölümü bulunmamaktadır. Narteks bölümü kiliselerin batı kısımlarında yer almaktadır.

Apsit sayıları olarak kiliselere bakıldığında Mar Petyum Keldani Kilisesi'nin 5 apsiti bulunmaktadır. Meryem Ana Kilisesi'nin 1 apsiti, Surp Sargis Kilisesi'nin 5 apsiti, Protestan Kilisesi'nin 1 apsiti, Ermeni Katolik Kilisesi'nin 3 apsiti, Surp Giragos Kilisesi'nin 7 apsiti ve Saint George Kilisesi'nin 3 apsiti bulunmaktadır. Latin Kilisesi'nin apsiti yoktur. Apsitlerin tamamının arkasında kendini kapatabilen bir mekan yer almamaktadır.

Diyarbakır Kiliseleri içinde, Meryem Ana, Surp Sargis, Protestan, Ermeni Katolik ve Mar Petyum Keldani Kiliseleri'nin özgün çan kulesi bulunmaktadır. Saint George Kilisesi ile, Latin Kilisesi'nin günümüze ulaşan bir çan kulesi bulunmamakla beraber, Surp Giragos'un yeni yapım çan kulesi yer almaktadır.

Mar Petyum Keldani Kilisesinin mekan düzeni açısından incelendiğinde diğer kiliselere göre herhangi bir farklılık bulgusuna rastlanmamıştır.

6.2. Cephe Düzeni Açısından Karşılaştırma

Anıtsal bir mimari yapı olan tarihi Diyarbakır Kiliseleri'nin sokak yüzleri genelde sade ve hareketten uzak biçimde inşa edilmişlerdir. Moloz örgülü sağır ve yüksek taş cephelerde, giriş kapıları ile bu kapılar üzerindeki bingi ve saçak taşları, tepe pencereleri, çörtenler ve silme taşları yer alır. Buna karşın avlu cepheleri, narteks kemerleri, özellikli çok sayıdaki giriş kapısı, pencereler, payandalar ve apsit dış yüzleri ile oldukça zengin düzenlenmiştir (Çizelge 6.1.).

Mar Petyum Keldani Kilisesi'nin, moloz örgülü, yakın dönemde yapılmış özelliksiz derz ve taş tamamlamalarıyla sokak cepheleri sadedir. Kuzeydeki dilimli giriş kapısı, doğudaki bazı yuvarlak tepe pencereleri ile güneydeki gelişigüzel yapılmış dükkanlar, cephedeki hareketlerdir. Dükkanlar yapıya ait özgün sütun ve gösterişli dilimli kapıyı kapatmaktadır.

Avlu cephesi ise sokak cephelerinden farklı, daha süslemeli ve gösterişlidir. Yonu taşı örgülü avlu cephelerinde, yüksek kemerli pencereler ve eyvan kemerleri bulunmaktadır. Özellikli taş bingilere oturtulmuş saçaklar, yazıt ve payandaların yanında cas bezemelerle hareketlendirilmiştir.

6.3. Taşıyıcı Sistem Açısından Karşılaştırma

Diyarbakır'daki tüm anıtsal ve sivil mimarlık yapıları gibi kiliseler de yığma yapım tekniğinde inşa edilmiştir. Ana yapım malzemesi olan bazaltın hakim olduğu yapıda açıklık geçmek için kemerler, üst örtü için tuğla kubbe ve tonozlar ile ahşap kirişlemeli toprak dam kullanılmıştır. Suriçi'nin sert zemin üzerinde yer almasından dolayı moloz taştan yapıları temellerin fazla derin olmadığı düşünülmektedir.

Üst örtü açısından; Saint George sekiz ayak üzerine taşıtılmış eliptik kubbe, Protestan Kilisesi ahşap çatıklı kubbe, Meryem Ana Kilisesi ana taşıyıcı duvarlara oturtulmuş tuğla kubbe ile örtülü iken, Mar Petyum Keldani Kilisesi gibi, Surp Giragos, Surp Sarkis, Ermeni Katolik Kiliseleri geleneksel ahşap kirişleme üzeri toprak damla örtülüdür. Surp Sargis Kilisesi'nin üst örtüsü tamamen yok olmuş, Ermeni Katolik Surp Giragos Kiliseleri ise yakın dönemde restorasyon görmüş ve geleneksel ahşap kirişleme üzeri toprak damla örtülmüştür. Mar Petyum Keldani Kilisesi ise geleneksel ahşap kirişleme olan üst örtüsünü yakın dönemde üstten beton dökerek kapatmıştır.

Açıklık geçici olarak kemerler, Saint George, Meryem Ana ve Protestan Kilisesinde yarım daire iken Surp Sargis, Ermeni Katolik, Surp Giragos ve Mar Petyum Keldani Kiliseleri'nde çift merkezli sivri kemerler kullanılmıştır. Giriş kapılarındaki kemerler ise Meryem Ana, Surp Sargis, Ermeni Katolik, Surp Giragos ve Mar Petyum Keldani Kiliseleri'nde sekiz dilimli olup, Saint George Kilisesinde sivri kemer, Protestan Kilisesi'nde sivri yivli kemer kullanılmıştır (Çizelge 6.1.).

Duvar örgü biçimleri sokak cephelerinde moloz, kaba yonu ya da kesme taş olurken, iç mekanlarda özellikle kesme taştır. Yapıların iç mekanlarıyla birlikte avluya bakan cepheleri özellikle kesme taştan yapılmıştır.

Kiliselerin döşemeleri genellikle bazalttan yapılmakla birlikte Mar Petyum Keldani Kilisesi'nde olduğu gibi kalkerle birlikte kullanıldığı yerler görülmektedir. ayrıca döşemelerde apsit kısmının önünde ayin yapılan yerlerin döşeme kotundan bir miktar daha yükseltildiği görülmüştür. Surp Giragos Kilisesi ve Mar Petyum Keldani Kilisesi döşemedeki kot farklılığın olduğu kiliselerdendir (Çizelge 6.1.).

SÖRÜNGERLİ YERİ	AD	VAZİYET PLANI	KAT PLANI	NARTERİ	KORO KATI	ÇAN KULESİ	CEPHESİ	YARİRMANLARI			
								PENCERE	KAPI	ŞİP KİLEMİ	ESTİ ORYU
GR	MERYEM ANA KİLİSESİ (MOR YAKUP)			VARRATI YÖNÜNDE	YOK	MERKEZİ ÇÖĞÜN				YOK	TUGLA KIRBE
GR	ŞEYF SARGİS ERMENT KİLİSESİ (MOR DUMYANA)			VARRATI YÖNÜNDE	VAR	YOK					DÜZ DAMELİ
GD	† (PROTESTAN) KİLİSESİ			VARRATI YÖNÜNDE	YOK	MERKEZİ ÇÖĞÜN					TUGLA KIRBE
GD	† (ERMENT KATOLİK) KİLİSESİ			VARRATI YÖNÜNDE	VAR	MERKEZİ ÇÖĞÜN					DÜZ DAMELİ
KD	ŞEYF GİRAGOS KİLİSESİ			VARRATI YÖNÜNDE	VAR	YERLİK ÇÖĞÜN					DÜZ DAMELİ
KD	MAR PETYUN KİLİSİ (KILANİ KİLİSESİ)			YOK	VAR	MERKEZİ ÇÖĞÜN					DÜZ DAMELİ
KD	LATİN † KİLİSESİ			YOK	†	YOK				YOK	RETORARME DÜZ DAM
KD	SANCT GEORGE KİLİSESİ			VARRATI YÖNÜNDE		YOK					KLİPŞİ TUGLA KIRBE

Çizge 6.1. Günümüze ulaşan kiliselerin yapısal analizi

7. RESTİTÜSYON

7.1. Metodoloji ve Restitüsyon İçin Kaynak Kullanımı

Mar Petyum Keldani Kilisesi'nin restitüsyon çalışmasındaki amaç, yapının günümüze kadar uğradığı değişiklikleri belirleyerek, somut delillere ve kaynaklara dayalı iki dönem (1939 ve daha yakın dönemi) halini tespit etmek ve restorasyon önerilerine zemin hazırlamaktır. 1939 öncesi dönemi olarak yapının EYVAN 02, ODA Z1-03 ve ODA Z1-07 isimli mekanları ile Kilise Kuzey girişinin üstünde bulunan mekanın sonradan eklenen bölüm olduğu düşünülmekle birlikte kesin bilgiye ulaşılamamıştır.

Öncelikle bilgiye dayalı kaynaklar, başlıklar halinde düzenlenmiş, bu doğrultuda restitüsyon projesi hazırlanmıştır. Proje üzerindeki tüm değerlendirmeler, daha sonra restitüsyon projesinin analizlerinde gösterilmiş, metin içinde mekansal olarak değerlendirmeler yapılmıştır.

Mar Petyum Keldani Kilisesi'nin restitüsyon projesinde kullanılan kaynaklar aşağıdaki şekilde sıralanmıştır:

A. YAPIDAKİ İZ VE ÖRNEKLERDEN GELEN BİLGİLER

Yapı üzerinde yer alan elemanlarla birlikte, fonksiyonel ve yapısal bilgiler doğrultusunda elde edilen bilgiler ve detaylar olup üç başlık altında değerlendirilmiştir.

-Varlığı kesinlikle bilinenler; varlığı rölöve çalışmaları sırasında tespit edilebilen bilgiler.

-İzi olan yeri, boyutu ve malzemesi yapıdaki diğer örneklerden bilinenler; Yapıda izi olan yeri, boyutu ve malzemesi yapıdaki diğer örneklerden bilinenler.

-İzi olmayan fakat varlığı yapıdaki diğer örneklerden bilinenler; izi olmayan, zamanla bir kısmı veya tamamı yok olmuş yapı elemanlarının yapıdaki diğer örnekler sayesinde bilinenler.

B. YAZILI ÇİZİLİ VE SÖZLÜ KAYNAKTAN GELEN BİLGİLER

- Yazılı çizili ve sözlü kaynaklar ile bilinenler; araştırmalar sonucu yazılı, çizili, sözlü kaynaklar ve fotoğraflar ile elde edilen bilgilerdir. Bunlar içinde en önemli görsel

belgeler 1939 yılına ait hava fotoğrafı, Tapu Müdürlüğü'nden elde edilen tapu kayıtları, Orhan Cezmi Tuncer'in Diyarbakır Kiliseleri adlı kitabı (2002), Diyarbakır K.T.V.K.K'dan alınan tescil belgeleridir. En önemli sözlü kaynak ise İsveç Göteborg Mor Gabriel Süryani Ortodoks Kilisesi Papazından edinilen bilgilerdir.

C. KARŞILAŞTIRMALI ÇALIŞMADAN GELEN BİLGİLER

- Karşılaştırmalı çalışma sonucu bilinenler; yeri, izi, boyutu ve malzemesi kentteki diğer kiliselerle karşılaştırma yapılarak elde edilen bilgilerdir. Diyarbakır'da bulunan ve yapısal olarak benzerlik gösteren Surp Sargis, Protestan, Ermeni Katolik, Latin, Saint George Kiliseleri karşılaştırmalı çalışmada değerlendirilmiştir.

-İzi olan yeri boyutu ve malzemesi karşılaştırmalı çalışma ile bilinenler.

D. MİMARİ GEREKLİLİK

-Mimari gereklilik nedeniyle tamamlananlar; yapıda kullanılması nedeniyle gerekli olan yapı elemanlarıdır.

7.2. Yapının restitüsyon çalışmasında kaynak kullanımı

Mar Petyum Keldani Kilisesi, yapısal olarak incelendiğinde farklı bozulma biçimleriyle karşılaşılmaktadır. Bunun yanında, plan ve boyutsal olarak da birtakım değişiklikler meydana gelmiştir. Bir yapı topluluğundan oluşan Mar Petyum Keldani Kilisesi'nin restitüsyon çalışması daha sağlıklı değerlendirme amacıyla kilise binası ve konut bölümü olarak iki bölüm halinde ele alınmıştır.

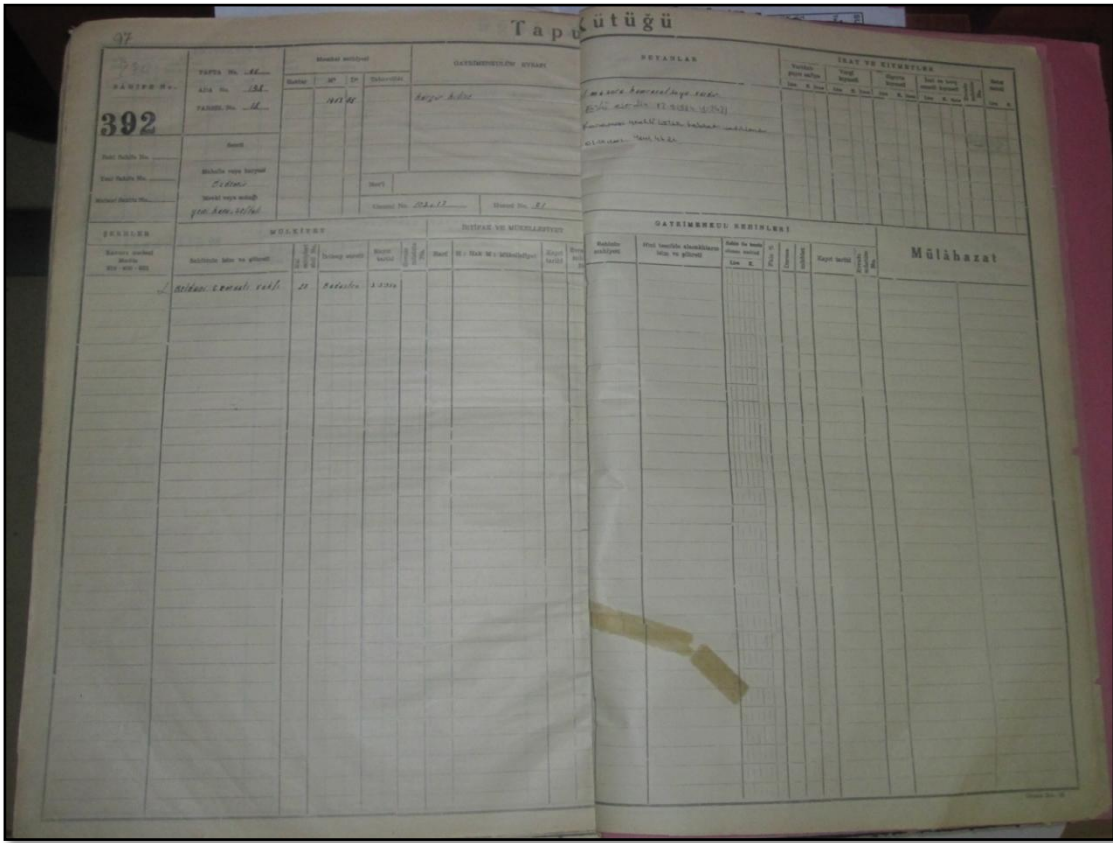
Kilise bölümü

Kilise Bölümü, Diyarbakır Kültür Varlıkları Koruma Müdürlüğü arşivinden edinilen tescil belgesine göre 1868 yılında yapılmıştır (Yazılı Çizili ve Sözlü Kaynaktan Gelen Bilgiler).

Abraham Garis'e göre, 4.asrın sonlarında, 5.asrın başlarında inşa edilmiştir(Yazılı Çizili ve Sözlü Kaynaktan Gelen Bilgiler).. Tarihçesinde birkaç defa yıkılıp yeniden yapıldığı, en son 17. asırda inşa edildiği yazmaktadır. Diyarbakır Şer'iyeye sicilleri kitabında "Kasım başları 1945 tarihli 'Nefs-i Diyarbakir'de oturan Keldani Katolikleri'nin üzerine 15 bin akçe Resm-i pişkeş ile Bedros velled-i Natali

Piskopos murahassa tayin olunmuştur. Murahassa bilinmesi ve ayinlerine müdahale edilmemesi” ibaresi yer almaktadır (Yılmazçelik 2001- Yazılı Çizili ve Sözlü Kaynaktan Gelen Bilgiler).

Tapu Müdürlüğü’ndeki tapu kaydında 45 pafta 198 ada ve 18 parsel nolu yapıda ‘dört masura hamravat suyu vardır’ ibaresi ve yapı mülkiyetinin Keldani Cemaati Vakfı’na ait olduğu yazmaktadır. Keldani Cemaati Vakfı’na ait 5 ayrı yapının tapu kaydında da şunlar yazmaktadır (Şekil 7.1.).

Şekil 7. 1. Tapu kaydı (Diyarbakır Tapu Müdürlüğü 2011)

**45 pafta 198 ada ve 13 parsel(53.00 m²) çorbahanesi*

**45 pafta 198 ada ve 14 parsel: Keldani milleti Marputyan Kilisesi'nin Fukara Çorbahanesi Etami Taamı Vakfı (21m²) kargir dükkan eski eser*

**45 pafta 198 ada ve 15 parsel:Keldani milleti Marputyan Kilisesi'nin fukara çorbahanesi*

**Etami Taamiyesi Vakfı (7,96m²) kargir dükkan eski eser*

**45 pafta 198 ada ve 16 parsel: Keldani milleti Marputyan Kilisesi'nin Fukara Çorbahanesi Etami Taamiyesi Vakfi (18.60m²) kargir dükkan eski eser*

**45 pafta 198 ada ve 17 parsel: Keldani milleti Marputyan Kilisesi'nin Fukara Çorbahanesi Etami Taamiyesi Vakfi (20,00m²) kargir dükkan eski eser*

**45 pafta 198 ada ve 18 parsel:Keldani Cemaati Vakfi (eski eser) 1463,98m² (Yazılı Çizili ve Sözlü Kaynaktan Gelen Bilgiler). Bu bilgi yapıdaki bazı işlevler için fikir sunmaktadır.*

Mar Petyum Keldani Kilisesi'nin kuzey (Şekil 7.2.) ve güney(Şekil 7.3.) giriş kapısı ile konut bölümü güney (Şekil 7.4.) ve kuzey yüzü üzerinde yer alan kitabenin(Şekil 7.5.) çevirisi İsveç Göteborg Mor Gabriel Süryani Ortodoks Kilisesi Papazı Abraham Garis tarafından yapılmıştır. Çeviri:

Şefkatli Amir, idareci metropolit Mar Gregerius' un gayreti, cemaatin yardımı ve Allah'ın inayetiyle tamir edilmiştir.

Zira Allah'ın nimetiyle bu(rası) tamir edilmiştir. Miladi 1834 (Varlığı kesinlikle bilinenler)

Konut bölümü güney yüzündeki kitabe çevirisi;

'Gelin çocuklar (1), beni dinleyin

Rab korkusunu size öğreteyim [Mezmur 34:12]

Yıl 1840 (2) '.

Konut bölümü kuzey yüzündeki kitabe çevirisi;

'Bu elması (?) (1) [binayı] 1 Nisan 1904 yılında

Amed (Diyarbakır) ve Meyafarqin metropoliti

Peder Bşara Sleman Sabbağ (2) inşa etmiştir (3) '.

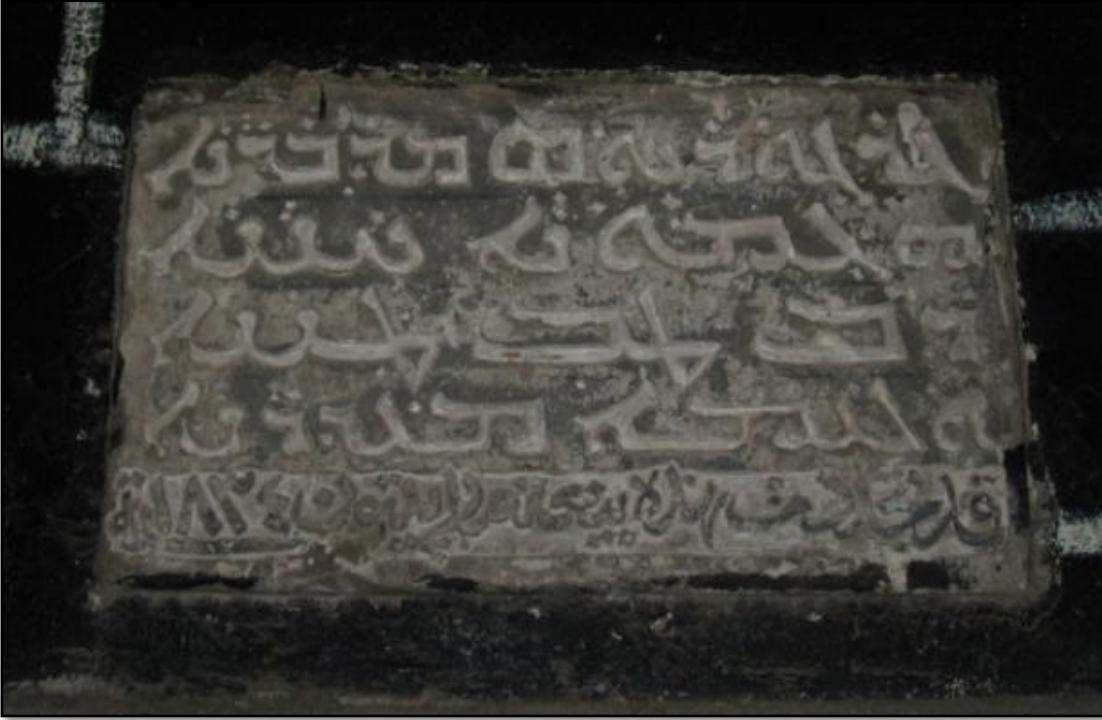
Güney giriş kapısının üzerindeki kitabenin çevirisi Mardin Kırklar Kilisesi Papazı Gabriel Akyüz tarafından yapmıştır.

'Arapça bir yazıt olup kutsal kitaptan bir ayettir. İçeriği:

"Yazılıdır ki ,benim evim namaz evi olacaktır." '14 Eylül 1834 Miladi Yıl'.

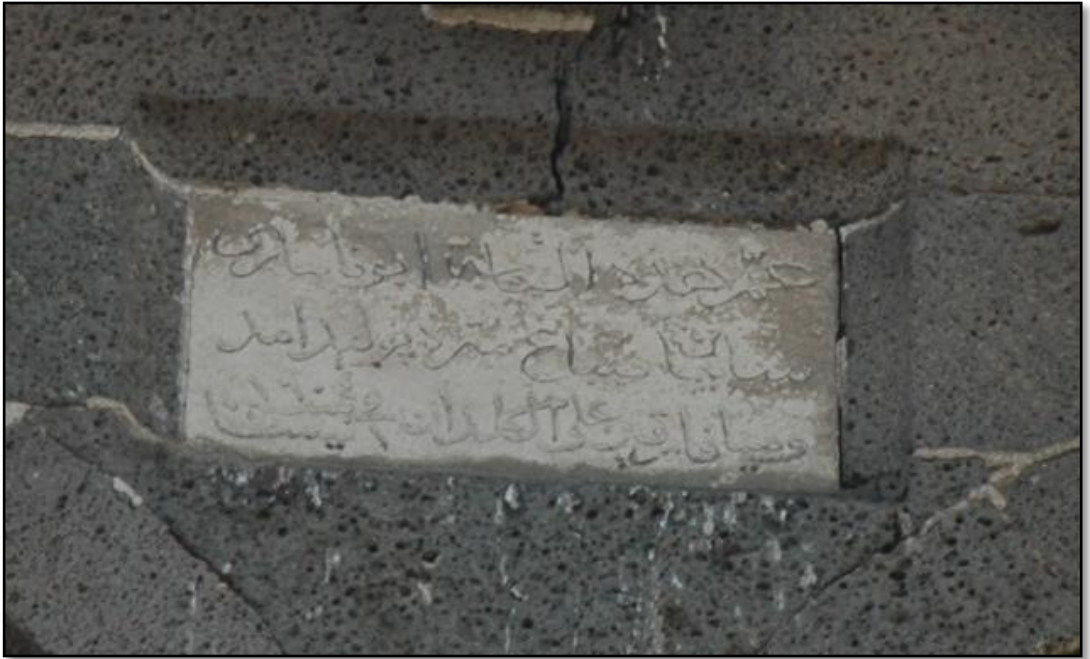
Şekil 7. 2. Kuzey girişte yer alan kitabe

Şekil 7. 3. Güney girişte yer alan kitabe

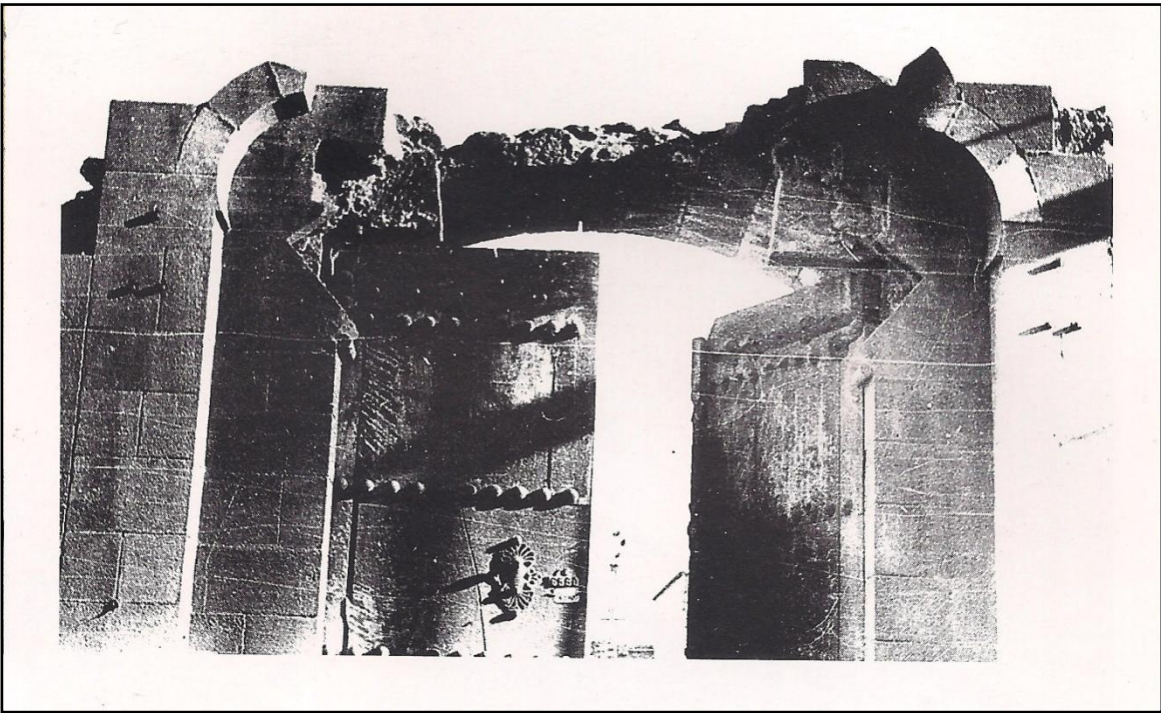
Şekil 7. 4. Güney müştemilat kitabesi

Şekil 7. 5. Kuzey müştemilat kitabesi

Şekil 7. 6. 1939 Diyarbakir hava fotoğrafı (Diyarbakir Büyükşehir Belediyesi arşivi)

Şekil 7. 7. Mar Petyum Sokak'a açılan giriş kapısının onarım öncesi (Tuncer 2002)

Yapının güney kısmında iki sivri kemerli revaklı geçişin batısındaki kemerler ve bingilerin yok olduğu anlaşılmaktadır. Giriş revakının doğusunda bingiler ve 1939 hava

fotoğrafi revakın varlığını kesinleştirmektedir (Şekil 7.6.) (Yapıdaki İz ve Örneklerden Gelen Bilgiler ile Yazılı Çizili ve Sözlü Kaynaktan Gelen Bilgiler).

Kilisenin güneyinde birinin çeşme olduğu kesinlik kazanmış iki kemerli girinti bulunmaktadır (Varlığı Kesinlikle Bilinenler). Ancak tapu kaydında belirtilen diğer iki hamravat suyunun yeri tam olarak tespit edilememiştir (Yazılı Çizili ve Sözlü Kaynaktan Gelen Bilgiler).

Kilisenin güney kısmında yer alan çocuk mezarlığının varlığı kuzeydoğuda yer alan konutta yaşayan ailenin ve kilise papazının verdiği sözlü bilgilerle belirlenmiştir (Yazılı Çizili ve Sözlü Kaynaktan Gelen Bilgiler).

Batı duvarındaki bingi taşları ve sütunlar üzerindeki demir aksamlar, bir taşıyıcı giriş ile mahfil ya da koro katının daha önce var olduğunu göstermektedir (Varlığı kesinlikle bilinenler). Bu bilgilere dayanılarak koro katının restitüsyonu (kadınlar mahfil katı) diğer dini mimariler de incelenerek hazırlanmıştır (Karşılaştırmalı Çalışmadan Gelen Bilgiler).

İç mekan duvarlarının boya katmanları incelendiğinde, yapının özgün yüzeylerinin taş doku halinde olduğu, badanaların, sonraki dönemlerde yapıldığı anlaşılmaktadır (Yapıdaki İz ve Örneklerden Gelen Bilgiler).

Kilisenin güneyinde bulunan kapıdan da anlaşılacağı gibi (Varlığı Kesinlikle Bilinenler) bu bölümde bulunan dükkanların daha sonradan eklendiği 1939 yılındaki hava fotoğrafından da bu bölümlerin bu tarihe kadar mevcut olmadığı tespit edilebilmiştir (Yazılı Kaynaktan Gelen Bilgiler).

Mevcut bazalt taş döşemenin, binanın yapıldığı tarihten itibaren özgün yapısını koruduğu görülmektedir (Yapıdaki İz ve Örneklerden Gelen Bilgiler).

Ahşap kirişlemeli üst örtü üzerindeki betonarme damın özgün olmadığı anlaşılmış, geleneksel kent mimarisini oluşturan diğer yapılarla yapılan inceleme sonucu restitüsyon projesinde toprak dam örtü olarak düzenlenmiştir (Karşılaştırmalı Çalışmadan Gelen Bilgiler). Ayrıca üst örtüde bulunan bazı çörtlenlerin kırık olduğu görülmektedir. Özgün çörtlen L şeklinde olup, su akmalarında duvara değmeyecek şeklindedir. Bu bakımdan, mevcut olmayan çörtlenler mevcut örnekler doğrultusunda düzenlenmiştir (Yapıdaki İz ve Örneklerden Gelen Bilgiler).

Doğu ve kuzey dış cephe duvar derzleri imento esaslı harç malzemesindedir. Yapının zgn taş yüzeyleri incelendiğinde, bu yüzeylerin özgün derz malzemesinin horasan harçtan oluşması gerektiği anlaşılmıştır (Yapıdaki İz ve örneklerden Gelen Bilgiler). Geleneksel kent mimarisini oluşturan diğer yapılarla yapılan karşılaştırma sonucu restitüsyon projesinde derzler horasan malzeme olarak belirtilmiştir (Karşılaştırmalı alışmadan Gelen Bilgiler).

EYVAN03 mekanın üstündeki katın mevcut bingi taşlarının varlığından dolayı eklenti olduğu anlaşılmıştır (Yapıdaki İz ve örneklerden Gelen Bilgiler). Bu nedenle st kat kaldırılarak dam örtüsü ahşap kirişleme+ahşap kaplama +toprak örtü olarak tamamlanmıştır (Karşılaştırmalı alışmadan Gelen Bilgiler).

EYVAN01 ve kilise giriş kapısı yakın dönemde değiştirilmiş, niteliksiz yapı elemanlarıdır (Yazılı çizili ve Sözlü Kaynaktan Gelen Bilgiler). Mevcut kapının yerine yapı içinde korunmuş olan bir kapı ile diğer geleneksel mimari eserler incelenerek öneride bulunulmuştur (Karşılaştırmalı alışmadan Gelen Bilgiler-Yazılı çizili ve Sözlü Kaynaktan Gelen Bilgiler).

Konut Bölümü

ODAZ08 mekanındaki kapatılmış revak kemerleri aılmıştır (Yapıdaki İz ve örneklerden Gelen Bilgiler). Bu mekanın duvarlarındaki nişlerden ve kemerlerden bu mekanın kiliseye ait olduğu anlaşılmıştır. Yine bu mekanın doğusunda yer alan ODAZ07 mekanın kapatılan kapı ve pencereleri açılarak, özgün elemanlara uygun düzende tasarlanmışlardır (Karşılaştırmalı alışmadan Gelen Bilgiler).

ODAZ01 mekanının st örtüsü ile mevcut olmayan pencere ve kapı doğramaları karşılaştırmalı çalışmalar sonucu düzenlenmiştir. Ayrıca odadaki özgün olmayan eklenti duvar kaldırılmıştır (Yapıdaki İz ve örneklerden Gelen Bilgiler-Mimari Gereklilik). Beton şap döşeme yerine, özgün döşeme malzemesi sunulmuştur (Karşılaştırmalı alışmadan Gelen Bilgiler). Mekanın batı duvarı, düşey eksendeki kayma ve alt kısımdaki boşalmalarından dolayı, özgün biçimi düşünülerek hazırlanmıştır (Yapıdaki İz ve örneklerden Gelen Bilgiler).

EYVANZ05 mekanın st kata çıkışı sağlayan özgün taş merdivenin eksik basamakları tamamlanmıştır (Yapıdaki İz ve örneklerden Gelen Bilgiler).

ODA Z03 duvarlarındaki çimento esaslı sıvalar, özgün horasan malzeme ile değiştirilmiştir (Karşılaştırmalı Çalışmadan Gelen Bilgiler). Mevcut ahşap elemanlar esas alınarak, yok olan kapı, pencere, raf, dolap vb yapı birimleri tamamlanmıştır. Yakın dönemli beton döşemeler, özgün taş döşemelere uygun biçimde düzenlenmiştir (Yapıdaki İz ve Örneklerden Gelen Bilgiler).

Kuzey kanatta yer alan EYVAN 02 ve ODA Z06 mekanın mevcut özgün döşemesi korunmuş (Yapıdaki İz ve Örneklerden Gelen Bilgiler), tamamen yok olmuş üst örtüsü geleneksel yapım düzenine uygun olarak ahşap kirişleme+ahşap kaplama+toprak dam olarak tamamlanmıştır (Karşılaştırmalı Çalışmadan Gelen Bilgiler). Duvarlardaki kireç badana temizlenmiş, mevcut ahşap elemanlar esas alınarak, yok olan kapı, pencere, raf, dolap vb yapı birimleri tamamlanmıştır (Yapıdaki İz ve Örneklerden Gelen Bilgiler).

Kuzey kanatta yer alan ODA Z05 mekanın ocaklığının bacası tamamlanmıştır (Mimari gereklilik). Bağdadi duvarın kısmen kalan mevcut özgün sıvası esas alınarak tamamlama yapılmıştır (Yapıdaki İz ve Örneklerden Gelen Bilgiler).

Konut bölümü avlusunda bulunan ağaçlık alan korunarak, bahçe sınırları oluşturulmuştur (Karşılaştırmalı Çalışmadan Gelen Bilgiler).

Doğu kanatta yer alan ODA Z01-01 mekanın tamamen yok olmuş üst örtüsü ile mevcut olmayan pencere ve kapı doğramaları karşılaştırmalı çalışmalar sonucu restitüsyon projesinde düzenlenmiştir (Karşılaştırmalı Çalışmadan Gelen Bilgiler). Kısmi olarak yıkılan duvarlar tamamlanmıştır (Yapıdaki İz ve Örneklerden Gelen Bilgiler). Tamamen yok olmuş güney duvarı yapıdan gelen izler ve özgün yapım tekniği ve malzemesiyle tamamlanmıştır. Bu mekanın güney duvarındaki kısmi olarak yıkılmış gezemek özgün malzeme ve yapım tekniğiyle tamamlanmış, batı cephesinde kısmi olarak bulunan gezemek taşları korunmuş ve eksik olanlar yeri boyutu ve malzemesi yapıdaki diğer örneklerden yararlanılarak tamamlanmıştır (Yapıdaki İz ve Örneklerden Gelen Bilgiler). Gezemek ve pencere korkulukları yapıdaki diğer örneklerdeki desen ve yapım tekniğiyle (Yapıdaki İz ve Örneklerden Gelen Bilgiler) tamamlanmıştır.

Doğu kanatta yer alan ODA Z01-02 mekanın betonarme olan gezemekleri, yapıdaki mevcutlarına paralel olarak özgün malzeme ve yapım tekniğiyle yeniden düzenlenmiştir (Yapıdaki İz ve Örneklerden Gelen Bilgiler). Yapının doğu ve batı

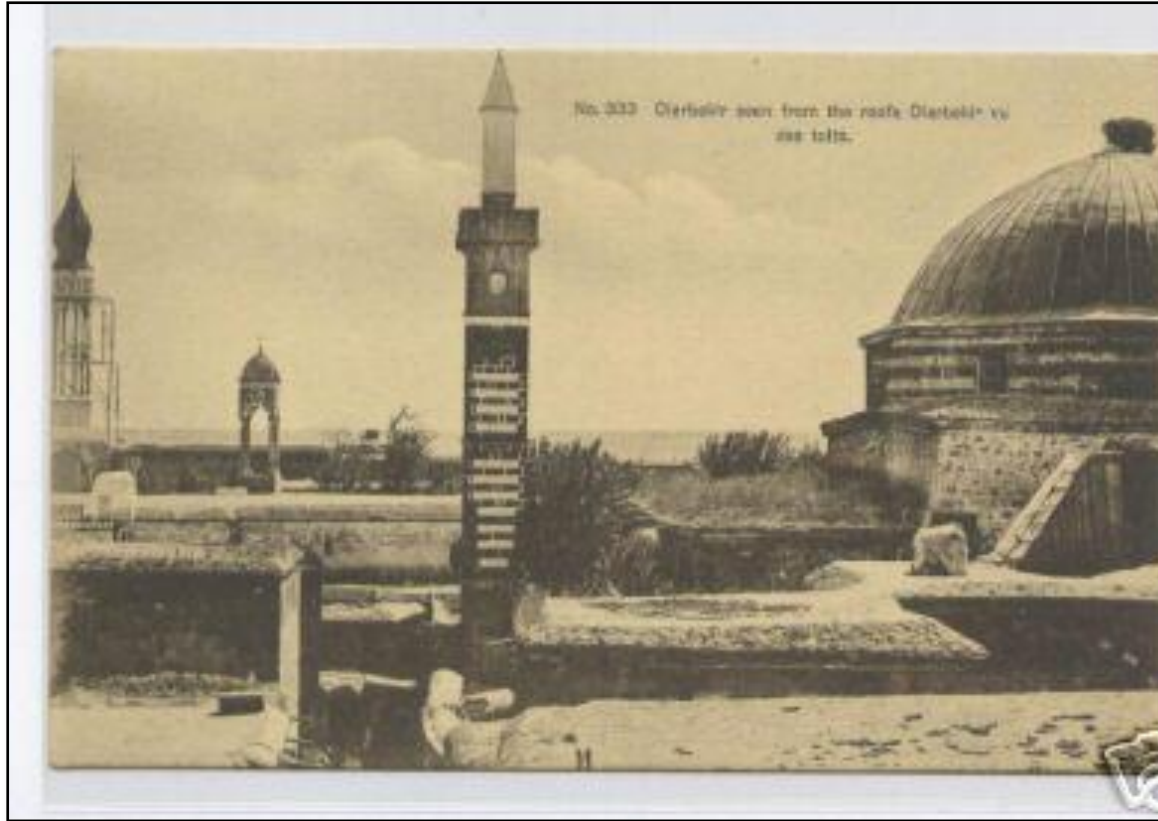
duvarlarında yıkılan kısımlar yapıdan gelen izler neticesinde özgün malzeme ve yapım tekniğiyle tamamlanmıştır. Tamamen yok olan üst örtü, geleneksel yapım düzenine uygun olarak ahşap kirişleme+ahşap kaplama+toprak dam olarak tamamlanmıştır (Karşılaştırmalı Çalışmadan Gelen Bilgiler). Mevcut ahşap elemanlar esas alınarak, yok olan kapı, pencere, raf, dolap vb yapı birimleri tamamlanmıştır (Yapıdaki İz ve Örneklerden Gelen Bilgiler).

Kuzeydoğuda yer alan ODA Z01-03-04-05 mekanların yıkılan duvarları özgün malzeme ve yapım tekniğiyle tamamlanmıştır. Açılmış olan derzler horasan harçla yapılmıştır. Tamamen yok olan üst örtü, geleneksel yapım düzenine uygun olarak ahşap kirişleme+ahşap kaplama+toprak dam olarak tamamlanmıştır (Karşılaştırmalı Çalışmadan Gelen Bilgiler). Mevcut ahşap elemanlar esas alınarak, yok olan kapı, pencere, raf, dolap vb yapı birimleri tamamlanmıştır (Yapıdaki İz ve Örneklerden Gelen Bilgiler). Özgün olmayan pencere korkulukları, yapıdan gelen izlerden yararlanılarak sökülüp özgün malzeme ve yapım tekniğiyle yeniden düzenlenmiştir. Eksik olan bingiler, yeri, boyutu ve malzemesi yapıdan gelen diğer örneklerden yararlanılarak yapılmıştır (Yapıdaki İz ve Örneklerden Gelen Bilgiler).

Kilise avlusu kuzey kanadında yer alan ODA Z01-07 mekanın üst örtüsü geleneksel yapım düzenine uygun olarak ahşap kirişleme+ahşap kaplama+toprak dam olarak tamamlanmıştır (Karşılaştırmalı Çalışmadan Gelen Bilgiler). Saçak taşlarında kısmi olarak yok olmuş bölümler, özgün malzeme ve yapım tekniğiyle yapılmıştır (Yapıdaki İz ve Örneklerden Gelen Bilgiler). Pencere korkuluğuna eklenen özgün olmayan bölümler kaldırılarak, yapıdaki var olan özgün ahşap doğramalar korunmuştur.

Şekil 7. 8. Mar Petyum Keldani Kilisesi'nin Kuzey (1912) görünümü (Houshamadyan 2012)

Şekil 7. 9. Mar Petyum Keldani Kilisesi'nin Batı (1912) görünümü (Houshamadyan 2012)

7.2. Restitüsyon Projeleri

Şekil 7. 10. Vaziyet planı restitüsyon projesi

Şekil 7. 11. Zemin kat planı restitüsyon projesi

Şekil 7. 12. Birinci kat planı restitüsyon projesi

Şekil 7. 13. A-A kesiti restitüsyon projesi

Şekil 7. 14. B-B kesiti restitüsyon projesi

Şekil 7. 15. C-C kesiti restitüsyon projesi

Şekil 7. 16. D-D kesiti restitüsyon projesi

Şekil 7. 17. E-E kesiti restitüsyon projesi

Şekil 7. 18. F-F kesiti restitüsyon projesi

Şekil 7. 19. G-G kesiti restitüsyon projesi

Şekil 7. 20. H-H kesiti restitüsyon projesi

Şekil 7. 21. I-I kesiti restitüsyon projesi

Şekil 7. 22. J-J kesiti restitüsyon projesi

Şekil 7. 23. K-K kesiti restitüsyon projesi

Şekil 7. 24. L-L kesiti restitüsyon projesi

Şekil 7. 25. Kuzey cephesi restitüsyon projesi

Şekil 7. 26. Batı cephesi restitüsyon projesi

Şekil 7. 27. Güney cephesi restitüsyon projesi

7.3. Restitüsyon Analizleri

Şekil 7. 28. Vaziyet planı restitüsyon analizi

Şekil 7. 29. Zemin kat planı restitüsyon analizi

Şekil 7. 30. Birinci kat planı restitüsyon analizi

Şekil 7. 31. A-A kesiti restitüsyon analizi

Şekil 7. 32. B-B kesiti restitüsyon analizi

Şekil 7. 33. C-C kesiti restitüsyon analizi

Şekil 7. 34. D-D kesiti restitüsyon analizi

Şekil 7. 35. E-E kesiti restitüsyon analizi

Şekil 7. 36. F-F kesiti restitüsyon analizi

Şekil 7. 37. G-G kesiti restitüsyon analizi

Şekil 7. 38. H-H kesiti restitüsyon analizi

Şekil 7. 39. I-I kesiti restitüsyon analizi

Şekil 7. 40. J-J kesiti restitüsyon analizi

Şekil 7. 41. K-K kesiti restitüsyon analizi

Şekil 7. 42. L-L kesiti restitüsyon analizi

Şekil 7. 43. Kuzey cephesi restitüsyon analizi

Şekil 7. 44. Batı cephesi restitüsyon analizi

Şekil 7. 45. Güney cephesi restitüsyon analizi

8. RESTORASYON

8.1. Restorasyon Yaklaşımı

Restorasyon geçmişten günümüze kadar süre gelen tarihin yaşatılması, onun belgesi niteliğinde olan ve tarihe tanıklık eden eserlerin korunması için yapının yapıldığı döneme, kullanım amacına uygun olarak büyük bir saygı duyularak yapılması gereken onarım işidir (TURK-EV 2011). Yapının doğru ilke ve proje esaslarına göre restore edilmesi, çok önemli bir çaba olsa da koruma için tek başına yeterli değildir. Bu bakımdan restorasyon çalışması yapısal faktörler, çevresel faktörler, sosyal faktörler ve hukuki kabuller paralelliğinde gerçekleştirilmelidir.

8.1.1. Yapısal Faktörler

Mar Petyum Keldani Kilisesi yapı topluluğunun, yapılan araştırmalar ve belgeleme çalışmalarıyla birlikte, hazırlanan restitüsyon projesi ile restorasyon ilkeleri doğrultusunda restorasyon projesi ve müdahale kararları belirlenmiştir. Özgün malzeme ve geleneksel yapım tekniği doğrultusunda yapının strüktürel ve mimari olarak korunması hedeflenmiştir.

8.1.2. Çevresel Faktörler

Mar Petyum Keldani Kilisesi Suriçinde geleneksel dokunun ve anıtsal mimarinin yoğun olduğu Özdemir Mahallesi'nde yer almaktadır. Önemli yapılardan Surp Giragos Kilisesi ile Şeyh Mutahhar Cami ile komşudur. Çevresindeki çok sayıdaki tescilli geleneksel ev ve sokak dokusuyla geleneksel dokunun solunabildiği bir alandadır. Bu bakımdan Mar Petyum Keldani Kilisesi restorasyon kararları, çevresel ölçekte düşünülmeli, sokak ölçeğinde koruma gerçekleştirilmelidir. Geniş kapsamlı bir proje çalışmasını gerektirecek bu çalışma öncesinde Mar Petyum Keldani Kilisesi'nin dış çevresi için de öneri sunulmuştur. Komşu yapı ile olan ilişki özgün yapısal detaylarla sağlanabilir, geleneksel sokak dokusu sağlıklılaştırılabilirken, yapılan aykırı tamamlamalar özgün sokak döşemesi ve silüetine göre yeniden düzenlenebilir. Yapı çevresindeki kontrolsüz yeraltı ve alt yapı sularının tahliyesi için sağlıklı bir drenaj çözümü geliştirilmelidir. Kilise cephesini kapatıcı ve özgün silüeti bozan tüm eklentiler (iş yerleri) kaldırılmalı, bugün algılanamayan güney girişi ortaya çıkarılmalıdır.

8.1.3. Sosyal Faktörler

Mar Petyum Keldani Kilisesi restorasyonunun yanında işlevini sürdürmesi ve bu işlev doğrultusunda hazırlanan projeye göre kullanımı, yapının sosyal yönünün sürdürülmesi için de büyük önem taşımaktadır. Bu bakımdan yurt içi ve yurt dışındaki Keldani halkının kiliseyi en azından önemli günlerde ziyareti sağlanmalıdır. Gelen cemaatin yapıda konaklamasının sağlanması, ibadet etmesi, kültürel sürdürülebilirlik için önemli bir adım olacaktır. Özellikle Diyarbakırlı Keldanilerin gelişi bu hedefi yakalamak için daha önem taşımaktadır.

8.1.4. Hukuki Kabuller

Korumanın başarıya ulaşabilmesi için iyi bir yasal düzen kadar devletin ve gönüllü kuruluşların oluşturduğu sağlam bir örgütlenmeye, güçlü bir çalışma kadrosuna, sürekli maddi kaynak akışına ve kamuoyu desteğine ihtiyaç duyulmaktadır. Yasalar, kurumlaşma ve eğitim korumanın dayandığı üç ayak olarak tanımlanabilir. Bunlardan biri eksik olduğunda başarıya ulaşmak zorlaşmaktadır (Ahunbay 2009).

Türkiye’de kültür varlıklarının korunmasıyla ilgili ilk yasal düzenleme 13 Şubat 1869’da yürürlüğe giren Asar-ı Atika Nizamnamesi’dir. İlk yasa yabancı araştırmacıların yapacakları arkeolojik kazıları izne bağlıyor ve kazılarda elde edilen buluntuların yurtdışına çıkarılmasını yasaklıyordu. Değişen koşullar ve gereksinimler doğrultusunda yasa 1874, 1884 ve 1904 yıllarında değişikliklerle genişletilmiştir. 23 Nisan 1906 tarihinde çıkarılan 4. Asar-ı Atika Nizamnamesi, 1912 tarihli Muhafaza-i Abidat Kanunu ve 13 Mart 1330 tarihli ‘Esvâr ve Kala-i Atika’dan belediyelere vilayete terk olunacak yerler hakkında kanun’ Cumhuriyet Dönemi’nde de kullanılmıştır (Ahunbay 2009).

1951’de yurt içinde korunması gerekli mimari ve tarihi anıtları koruma (bakım, onarım, restorasyon) işlerinde uyulacak ilkeleri ve bunlarla ilgili programları saptama, uygulamaları izleme ve denetleme anıtlarla ilgili konularda görüş bildirmek üzere Milli Eğitim Bakanlığı’na bağlı Anıtlar Yüksek Kurulu oluşturulmuştur. Gereksinimlere cevap veremez duruma gelen eski yasalar 25.04.1974 tarihinde yürürlükten kaldırılarak yerine Eski Eserler Kanunu getirilmiştir. Koruma konusundaki çağdaş gelişmeleri yansıtan bir yapıya sahip olan 1710 sayılı Eski Eserler Kanunu, yurdumuzda tarihi

çevrenin doku bütünlüğüyle korunmasına olanak veren ilk yasa olarak koruma tarihimizde önemli bir aşama oluşturmaktadır. Arkeolojik, tarihi ve doğal sit kavramlarının yer aldığı yeni yasanın sağladığı olanaklardan yararlanarak, Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu 1973-1982 yılları arasında 100'ü kentsel sit olmak üzere 417 sit alanı içinde 3442 anıtsal yapı ve 6815 sivil mimarlık örneğini tescil etmiştir. Ne yazık ki sit ilanları kamuoyunda olumlu karşılanmamış, politik baskılarla sitlerle ilgili kararların değiştirilmesi istenmiştir. Yaklaşık on yıl yürürlükte kalan Eski Eserler Kanunu 21 Temmuz 1983'te kaldırılmış yerini 2863 Sayılı Kültür Ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu almıştır (Ahunbay 2009).

1710 sayılı yasa farklı olarak, 2863 sayılı yasa, koruma ölçütlerine kesin bir zaman sınırı getirmiştir. 6. maddenin a fıkrasına göre, 19. Yüzyılın sonundan sonra yapılmış olan taşınmazların tescil edilebilmesi için özel işlem gerekmektedir. Başka bir deyişle, 20. yüzyıl başında yapılmış Art Nouveau yapılar, I. Ulusal Mimarlık Akımı ürünleri ve Cumhuriyet Dönemi mimarlığı zaman açısından koruma kapsamı dışında bırakılmıştır (Ahunbay 2009).

17/6/1987 tarih ve 3386 sayılı Kanununun 16. maddesiyle bu kanuna eklenen ve teselsül sebebiyle Ek Madde 1 olarak numaralandırılan ek madde hükmü gereğince, kanunun 6, 8, 20 ve 65. maddelerinde geçen "Yüksek Kurul, Bölge Kurulları", "Koruma Kurulları"; 54 ve 62. maddelerinde geçen "Yüksek Kurul", "Koruma Yüksek Kurulu"; "Bölge Kurulu" ise "Koruma Kurulları" olarak değiştirilmiş ve gerekli değişiklik madde metinlerine işlenmiştir; daha sonra 14/7/2004 tarihli ve 5226 sayılı kanunun 17. maddesiyle değiştirilen Ek Madde 1 hükmü gereğince, bu kanunda yer alan "Koruma Kurulu" ibareleri, "Koruma Bölge Kurulu" olarak değiştirilmiş ve metne işlenmiştir.

8/8/2011 tarihli ve 648 sayılı KHK'nın 41. maddesi ile bu kanunda yer alan "Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu" ibareleri "Kültür Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu" şeklinde ve "Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu" ile "Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu" ibareleri "Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu" şeklinde değiştirilmiş ve metne işlenmiştir.

Bu alt bende 14/7/2004 tarihli ve 5226 sayılı kanununun 1. maddesiyle, "kent kalıntıları" ibaresinden sonra gelmek üzere "kültür varlıklarının yoğun olarak

bulunduğu sosyal yaşama konu olmuş veya“ibareleri eklenmiş ve metne işlenmiştir (TBMM 2013).

Cumhuriyet Dönemi'nde kültür varlıklarının korunması, öncesi Milli Eğitim Bakanlığı'nın çatısı altında Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü tarafından yürütülmüştür. Günümüzde müzelerin ve ören yerlerinin yönetimi, kazı izinlerinin verilmesi ve denetimi, Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın sorumluluğundadır. Kültür varlıklarının bakım onarım etkinlikleri ve uygulamalarının denetimi Kültür ve Turizm Bakanlığı'na bağlı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün sorumluluk alanı içindedir.Genel müdürlüğe bağlı örgütlenme içinde önemli alt kuruluşlar yer almaktadır. Bunlar, ülkemizin büyük yerlerinde ve önemli bölge merkezlerinde, yer alan Koruma Bölge Kurulları, yurt sathına yayılmış Rölöve ve Anıtlar Müdürlükleri ile İstanbul'da bulunan Restorasyon ve Konservasyon Merkez Laboratuvarı'dır (Ahunbay 2009).

Diyarbakır Mar Petyum Keldani Kilisesi'nin restorasyon kararları yukarıda verilen hukuki kabuller doğrultusunda bu kanun ve tüzüklere uygun ilkelerle verilmiştir.

8.2. Restorasyon Müdahaleleri

Mar Petyum Keldani Kilisesi restorasyon kararları, tespit ve belgeleme ile edinilen araştırma kaynakları sonucu hazırlanan restitüsyon projesi ve restorasyon teknikleri ile belirlenmiştir. Kilise ile konut bölümü arasında bozulma türleri ve miktarı önemli farklılıklar gösterdiğinden, müdahale kararları da değişkenlik göstermiştir. Ancak, her iki bölüm de öneriler temizleme, sağlamlaştırma, bütünleme, yenileme ve yeniden yapma başlıklarında ele alınmış, restorasyon önerileriyle birlikte geliştirilen yeniden işlevlendirme tamamlanmıştır.

8.2.1. Temizlik

Anıtların ve kentsel sitlerin genel etkisini bozan, tarihi ve estetik değer taşımayan eklerden arındırılması işlemidir (Ahunbay 2009). Mar Petyum Keldani Kilisesi de temizlik çalışmaları; temizlenecek bölge, malzeme ve yoğunluğa göre değişiklik gösterdiğinden, temizleme yöntemleri de, yapının özgün dokusuna zarar vermeyecek şekilde farklı olabilecektir. Yapıya aykırı ve sonradan yapılmış birimlerin sökümü de bu bölümde değerlendirilmiştir. Temizleme ve sökülme çalışmalarında farklı yöntemler kullanılmaktadır. Beton ve betonarme gibi büyük güç gerektiren elemanlar

elektrikli kesici aletler yardımıyla sökülürken, daha kolay temizliklerde basınçlı hava ve su püskürtme ya da kumlama olarak da tanımlanan mekanik yöntemlerden yararlanılmaktadır (Şekil 8.1.).

Basınçlı hava makinesi yardımıyla uygun atmosfer basıncında kirlenmiş yüzeylerin, kireç badana yapılmış mekanların, atmosfer olayları ve çevresel faktörlerden dolayı kir tutmuş mekanların yerine göre sıcak ya da soğuk su ile yıkanıp temizlenmesi gerekmektedir. Yıkama tekniğinde önemli olan nokta yüzeyin sertlik derecesine göre uygun basınçta müdahale edilmesidir (LETOON 2013).

Yüzey kumlama, basınca dayanıklı kumlama kazanı, makinesi içine doldurulmuş çelik granüllerin, çelik giritlerin, cam kürelerin, kumlama kumunun vb. malzemenin, çelik yüzeylere, mermer yüzeylere, ahşap yüzeylere püskürtülerek bu yüzeylerdeki pas, boya, kir, çapak ve vb. istenmeyen katmanları kaldırmak için yapılan mekanik temizleme tekniğidir (Ahunbay 2009). Bu işlemler özel kumlama makinası ile sulu ya da susuz yapılmaktadır.

Kilise ve konut bölümündeki temizlik çalışmaları maddeler halinde sıralanmaktadır.

- Kilisenin güneyinde bulunan kapıdan da anlaşılacağı gibi bu bölümde bulunan dükkânların daha sonradan eklendiği 1939 yılındaki hava fotoğrafından da anlaşılmaktadır. Eklenti dükkanların yapı özgün mimarisine zarar vermeden sökülüp hafriyatın yapıdan uzaklaştırılması gerekmektedir (Şekil 8.1.).

- Özgün ahşap kirişleme üzeri ahşap kaplamalı üst örtü üzerindeki toprak dam, yakın dönemde betonarme olarak değiştirilmiştir. Geleneksel dam sisteminin yok edildiği yeni dam, iç kısımda yapılacak askılama çalışmalarından sonra, yapı strüktürüne zarar vermeyecek şekilde sökülmelidir (Şekil 8.1.).

- Kilise iç ve dış duvarları ile sütun ve kemerlerinde yer alan boya ve sıva kalıntıları yüzeye zarar vermeyecek şekilde temizlenmelidir. Basınçlı hava ve su aracılığıyla yapılacak temizlikte yeterli başarı elde edilmeyen kısımlarda kısmi mekanik temizleme yöntemi yapılmalıdır.

Doğu ve kuzey dış cephe duvarlarına özgün olmayan çimento esaslı harçla derz yapılmıştır. Bu derzler yapı duvarlarına zarar verilmeden küçük el aletleriyle itinalı biçimde sökülmelidir.

Kilise avlusunda bulunan EYVAN03'teki bingi taşları bu bölümün tek katlı olduğunu ve bugünkü üst katın olmadığını göstermektedir. Bu nedenle üst katın sökülerek yapıdan uzaklaştırılması gerekmektedir.

Kilise avlusunda bulunan EYVAN01 ve kilise giriş kapısının özgün olmayan ve yapıyla uyumsuz metal kapıları sökülmelidir (Şekil 8.34.).

Kilise avlusu kuzey kanadında yer alan ODA B06 misafir odası olarak işlev verilmiş mekânın, betonarme olan üst örtüsü sökülmelidir (Şekil 8.19.).

Özgün pencere korkuluğuna eklenen özgün olmayan bölümler yapıya zarar vermeden sökülerek yapı dışına taşınmalıdır.

Yapıya sonradan eklenen ve yapı özgün bütünlüğünü bozan dükkanlar içindeki asma tavan sistemleri sökülerek, özgün kemerler ortaya çıkarılmalıdır.

Kilise doğu cephesinde duvar yüzeyinde bulunan bitkiler yapı ve duvar yüzeyine zarar verdiği için zirai yöntemlerle sökülmelidir.

Kilise kuzey dış cephe duvarı ve avlu duvarında sonradan yapılan çimento esaslı sıvalar sökülerek duvar temizlenmelidir (Şekil 8.34.).

Kilise güney cephesinde yer alan payandaların üzerindeki çimento esaslı harçlar küçük el aletleriyle itinalı biçimde sökülmelidir (Şekil 8.36.).

Kilise iç mekan duvarlarında bulunan tüm çimento esaslı derzler ve yakın dönemde yapılmış badanalar hava-su ve gerektiğinde mekanik yöntemlerle temizlenmelidir.

Dükkanların arka yüzünü oluşturan bazalt duvarlar üzerindeki yağlı boyalar taşlara zarar vermeden uygun basınçta kumlama yapılarak sökülmelidir.

Dükkan içerisinde bulunan, sütunlara sürülmüş olan yağlı boyalar; sütun taşlarına zarar vermeden uygun basınçta kumlama yapılarak temizlenmelidir.

Bina giriş kapısı üzerinde yer alan kemer ve kemer yan duvarlarında bulunan boyalar ve boya ile yazılmış yazı ve işaretler uygun basınçta taşlara zarar vermeyecek şekilde temizlenmelidir.

Kilise kuzey dış cephesindeki boyalar ile yazılar mekanik temizlik olan kumlama yöntemi ile temizlenmelidir.

Kilise güney cephesinde yer alan ortadaki payandanın üstünde yer alan boya kumlama yapılarak taş zarar verilmeden temizlenmelidir.

Kilise konut bölümünde çökmeden oluşan hafriyat, kiliseden uzaklaştırılarak alan temizliği yapılmalıdır. Batı cephesinin bel vermesinden dolayı yıkıntı ve birikintiler, yapı askıya alındıktan sonra temizlenmelidir.

Avlunun doğusunda KAFETERYA olarak işlevlendirilmiş mekâna daha sonradan eklenen duvar sökülerek hafriyat yapı dışına çıkartılmalıdır. Ayrıca beton döşeme sökülerek özgün döşeme kotuna gelinmelidir.

Konut bölümünde DERSLİK olarak işlevlendirilmiş mekan duvarlarındaki çimento esaslı sıvalar ile beton döşeme sökülmalıdır (Şekil 8.20.).

OFİS olarak işlev kazandırılmış mekânın çimento esaslı sıvaları gerekirse mekanik yöntemlerle temizlenmelidir.

Doğu kanadında MİSAFİR ODASI olarak işlevlendirilmiş mekanın özgün taş gezemeklerinin yerine yapılmış olan betonarme elemanlar sökülerek hafriyat yapıdan uzaklaştırılmalıdır (Şekil 8.21.).

Kuzey kanadında OKUMA SALONU olarak işlevlendirilen mekanın özgün taş gezemeklerinin yerine yapılmış olan betonarme elemanlar ile özgün olmayan pencere korkulukları sökülmelidir.

Kilise doğu bölümde bulunan KAFETERYA olarak işlevlendirilmiş bölüm arasına yapılan duvar sökülerek mekan bir bütün haline getirilmelidir.

MUTFAK Z05 mekanında ara bölücü olarak kullanılan duvar kaldırılarak mekan bütünlüğü sağlanmalıdır.

Üst kata çıkan merdivenin sol üst köşesindeki çimento esaslı sıvalar, ince uçlu murç yardımıyla elle sıva raspası yapılarak sökülmelidir.

Kilise doğu cephesi ile konut güney cephesinde zamanla oluşan bitkiler, zirai ilaçlarla sökülerek temizlenmelidir.

OKUMA SALONU olarak işlevlendirilmiş mekanın güney ve kuzey cephesindeki sıvalar çimento esaslı sıvalar ince uçlu ince murç yardımıyla elle sıva raspası yapılarak sökülmelidir (Şekil 8.15.).

Kuzey kanadında yer alan eyvan ile OFİS ve MİSAFİR ODASI olarak işlevlendirilmiş mekan duvarlarındaki kireç badana kalıntıları hava-su yardımıyla uygun basınçta yıkanarak temizlenebilir.

8.2.2. Sağlamaştırma

Sağlamaştırma çalışmaları yapının malzemesi, taşıyıcı sistem ve üzerinde bulunduğu zeminin sağlamaştırması olmak üzere üç düzeyde ele alınabilir (Ahunbay 2009).

Depremler, zemin hareketleri, malzeme kayıpları, yapıların taşıyıcı sistemlerinde hasara neden olmaktadır. Bu nedenle hasarın giderilmesi için sağlamaştırma yapılmalıdır . Tarih boyunca mimarlar; anıtların duvar ve örtülerinde oluşan düşeyden ayrılma, çatlama gibi hasarları payandalarla desteklemiş, gergiler yerleştirmiş, ya da aksak olan bölümleri yıkıp yeniden yaparak binanın ayakta durmasını, işlevini sürdürmesini sağlamışlardır. Eski restorasyonlarda uygulanan strüktürel sağlamaştırma tekniklerine günümüzde çağdaş teknolojinin sağladığı enjeksiyon⁴, ön germe, ankraj, temel genişletme ve sağlam zemine inen kazıklı temellerle destekleme gibi teknikler eklenmiştir (Ahunbay 2009).Yapıdaki sağlamaştırma çalışmalarını maddeler halinde sıralayabiliriz.

- Çimento esaslı harçların temizliğinden ve zamanla kısmen ya da tamamen boşalmış derz boşlukları, özgün harcın analizi sonucu elde edilecek yeni malzemeye derzlenmelidir. Buna göre;

*Batı duvarı dış cephesinde zamanla açılmış olan derzler ve kilise giriş kapısı üzeri (Şekil 8.35.),

*Çan kulesinin açılmış olan derzleri, özgün harca uygun malzemeye yeniden derzleme yapılmalıdır (Şekil 8.24.).

⁴ Enjeksiyon; bağlayıcı kireç harcının duvarın içerisine yerleştirilmiş hortumlardan enjeksiyon makinesi ile en fazla 2 bar basınçta en alttan başlayarak yukarıya doğru gidilmek suretiyle akıtılmasıdır. Enjeksiyon yapılacak yüzeydeki tüm hortumlarda enjeksiyon işlemi tamamlandıktan ve malzeme mukavemetini aldıktan sonra yüzeyde kalan hortumların kesilmesi gerekmektedir.

*Güney cephesinde yer alan payandaların ve doğu- batı duvarında temizlik sonucu açılacak yüzeyler,

Konut bölümünde ise,

*Eyvanda yer alan havuzun alt taş sıraları, eyvan ve avlu yer döşemesinde belirli alanlarda açılmış olan derzler (Şekil 8.20.),

*Eyvan yukarı çıkış merdiveninin sol yan duvarında meydana gelen derz açılmaları,

Eyvan yukarı çıkış merdiveni sağ yanında bulunan merdiven taşlarında,

*OKUMA SALONU olarak işlevlendirilmiş mekanın güney duvarında (Şekil 8.31.),

*EYVAN 02 mekanın zamanla açılmış olan taş yüzeylerinde,

*MİSAFİR ODASI olarak işlevlendirilmiş mekanın doğu duvarının hem iç hem de dış cephesinde,

*KAFETERYA olarak işlevlendirilmiş mekanın kuzey dış cephesinde ve batı duvarında,

*Kilise konut bölümünde DERSLİK olarak işlev verilmiş olan mekanın yerinde boş olan giriş arası boşluklarda bulunan taş sırasının eksik olan derzleri,

*YÖNETİM, OKUMA SALONU ve kuzeyde yer alan KÜTÜPHANE olarak işlevlendirilmiş mekanların açılmış olan derzleri,

*Sürekli kullanım ve açık alanda yer alışı sonucu basamak taşlarının birleşim yerlerinin açıldığı kısımlarda özgün harca uygun malzemeyle yeniden derzleme yapılmalıdır.

Güçlendirme;

*Konut bölümünde EYVAN Z05'in kuzey duvarında yapının çalışmasından, üst örtüsünün yıkılıp atmosfer ve doğa olaylarına ve farklı tarihlerde meydana gelen depremlerden etkilenmesi sonucunda oluşmuş olan çatlakta (Şekil 8.22.),

*Eyvan üstünde OTURMA- OKUMA SALONU olarak işlevlendirilmiş mekanın güney duvarında, üst örtünün yok olması sonucu atmosfer ve fiziki olaylardan dolayı meydana gelmiş olan çatlaklarda,

*Sıva raspası yapılacak mekanlarda sıva altında çıkacak çatlaklara,

*KAFETERYA olarak işlevlendirilmiş mekanın güney duvarında yapı çalışması ve üst örtüden yağmur suyu sızması olaylarından dolayı meydana gelmiş çatlaklara, DERSLİK ve OFİS olarak işlevlendirilmiş mekanların doğu duvarlarında ve üst döşemenin yok olması sonucunda doğa ve atmosfer olaylarından dolayı oluşmuş olan çatlakların uygun koşulda ve barda enjeksiyon malzemesi ile doldurularak güçlendirilmesi gerekmektedir.

Kilise konut bölümünde yer alan EYVAN 03 olarak işlevlendirilmiş mekanın saçak taşlarının yerinden oynadığı harçlarının döküldüğü gözlenmiştir. Bu nedenle bu taşlar özgün harçlarla sağlamlaştırılmalıdır.

Konut doğu kanadında yer alan gezemek taşlarının derz aralarındaki harçların doğa koşulları nedeniyle aşınmasından dolayı boşluklar oluşmuştur. Gezemek taşları arasındaki harçlar tamamlanarak sağlamlaştırılmalıdır.

Kilise bölümünde bulunan pencere şebekelerinin koruyucu boya tabakaları zaman içerisinde aşınmış ve korozyona maruz kalmıştır. Bu tür bozulmaya uğramış tüm metal elemanların pas ve diğer kalıntıları temizlenerek koruyucu uygulanmalıdır.

8.2.3. Tamamlama

Bir bölümü hasar görmüş, ya da yok olmuş yapı ve öğeleri ilk tasarımlarındaki bütünlüğe kavuşturacak biçimde geleneksel, ya da çağdaş malzeme kullanılarak tamamlama işlemine bütünleme denilmektedir (Ahunbay 2009). bu doğrultuda Mar Petyum Keldani Kilisesi'ndeki önemli tamamlamaları maddeler halinde sıralayabiliriz:

Kilise giriş kapısı üzerinde üst köşede bulunan eksik olan bingi taşı, mevcut özgün bingi taşlarına uyumlu biçimde tamamlanmalıdır.

Kilise kuzey dış cephesinde ve avlu duvarında bulunan ahşap hatılların, zamanla çevresel etmenlerden ve yaşından dolayı zarar görmüş ve aşınmış olanları alındıktan sonra, özgün malzeme ve yapım tekniğiyle tamamlanmalıdır (Şekil 8.34.).

KAFETERYA olarak işlevlendirilmiş mekanın bir bölümü eksik olan ahşap kirişli üst örtüsü, özgün biçime uygun şekilde tamamlanmalıdır (Şekil 8.12.).

MİSAFİR ODASI ve DERSLİK olarak işlevlendirilen mekanların saçak alın tahtası, alın hatılı ve saçak taşları, DERSLİK ve OFİS olarak işlevlendirilen mekanın duvarlarında yer yer eksik olan ahşap hatıllar mevcut olanlara uyumlu biçimde tamamlanacaktır (Şekil 8.22.).

YÖNETİM, EYVAN02, MİSAFİR ODASI, KAFETERYA'nın kuzey dış cephesi ve OTURMA-OKUMA olarak işlevlendirilmiş mekanda güney duvarı alt sırasında bulunan eksik taşlar özgün dokuya uygun olarak tamamlanacaktır.

KAFETERYA olarak işlevlendirilmiş mekanın batı duvarında avluya bakan cephesindeki eksik saçak taşları tamamlanmalıdır (Şekil 8.22.).

DERSLİK olarak işlevlendirilmiş mekanın ahşap kirişleri arasında eksik olan taşlar ölçüsüne göre tamamlanmalıdır.

MİSAFİR ODASI olarak işlevlendirilen mekanın saçak alın tahtası, alın hatılı ve saçak taşları tamamlanmalıdır (Şekil 8.31.).

8.2.4. Yeniden Yapım

Tümüyle yıkılmış, yok olmuş ya da çok harap durumda olan bir anıtın veya sitin elde bulunan belgelere dayanılarak yeniden yapılması işlemidir. Bir yapının tıpkısını inşa etme uygulaması tarihi açıdan bir anlam taşımasa da, bir yapım tekniğini sürdürme, geleneği yaşatma bakımından korumaya yönelik olabilmektedir (Ahunbay 2009).

Kilise papazının da desteklediği bilgilerle koro katı projesinde de gösterildiği gibi özgün malzeme ve yapım tekniğiyle yeniden yapılmalıdır (Şekil 8.21.).

Kilise'nin güney girişinin sağında bulunan, sonradan yapılan, özgününde bulunmayan dükkanlar yıkılarak özgün cephe ortaya çıkarılarak, yok edilen payanda projesinde de gösterildiği gibi özgün malzeme ve yapım tekniğiyle yeniden yapılmalıdır (Şekil 8.19.).

Yakın zamanda değiştirilmiş olan giriş kapıları, geleneksel yapım tekniği ve malzemesine uygun olarak yeniden yapılacaktır (Şekil 8.34.).

Konut bölümünün doğu kanadındaki MİSAFİR ODASI olarak işlev verilmiş mekanın karşılaştırma sonucunda gezemek korkulukları ve pencere korkulukları yapıdaki diğer örneklerden gelen verilerle yeniden yapılacaktır (Şekil 8.31.).

Konut bölümünde KAFETERYA, MİSAFİR ODASI, ARŞİV, KÜTÜPHANE, DERSLİK, EYVAN02 ve OFİS olarak işlevlendirilmiş mekanların zamanla yok olmuş, sadece yeri ve izi karşılaştırmalı çalışma ile belirlenen ahşap pencere ve kapı doğramaları, projesinde de gösterildiği gibi özgün malzeme ve yapım tekniğiyle yeniden yapılacaktır (Şekil 8.30.).

Konut bölümünün kuzey ve doğu kanadın günümüze ulaşmayan üst örtüsü, ahşap kirişleme+ahşap kaplama+ lifli bağlayıcı modern malzemelerle güçlendirilmiş toprak dam olarak geleneksel biçimde yeniden yapılacaktır (Şekil 8.32.).

Kilisenin konut bölümünde DERSLİK olarak işlevlendirilmiş mekanda, güney cephesinde bulunan sonradan yapılmış olan tuğla duvar söküldükten sonra, taş duvar yeniden yapılacaktır.

Konut bölümünün kuzey ve doğu kanadın günümüze ulaşmayan tüm ara kat döşemeleri, projesinde de gösterildiği gibi horasan döşeme + ahşap döşeme + ahşap kirişleme olarak yeniden yapılacaktır.

Konut bölümünün kuzey ve doğu kanadının komşu yapı olan Surp Giragos Kilisesi'ne dayandığı sınır duvarı, projesinde de gösterildiği gibi özgün malzeme ve yapım tekniğiyle yeniden yapılacaktır.

8.2.5. Yenileme

Yapı elemanları ve kullanılan malzemeler, zaman içerisinde doğa koşulları karşısında yıpranarak özelliklerini kaybedebilmektedir. Bu nedenle bu elemanların yapı bütünlüğünde tahribatı arttırmaması ve sürdürülebilirliğinin devamı için, yıpranmış ve tahrip olmuş elemanlarının yenisiyle değiştirilmesi gereklidir. Yapı özgün malzemesi kullanılarak özgün yapım tekniğiyle yapılan bu değişikliğe yenileme denir.

Avlunun doğusunda yer alan ve KAFETERYA olarak işlevlendirilmiş mekanın batı duvarı düşey eksenden ayrıldığından alt kısımlarda boşalmalar meydana gelmiştir. Bu bakımdan bu duvarın sökülerek, yeniden örülmesi yapısal strüktür açısından gerekli görülmektedir (Şekil 8.22.).

Üst örtüde yer alan bazı kırık ya da işlevini yapamayan özgün çörlenler yenilenecektir (Şekil 8.24.).

Kilise avlusu kuzey kanadında yer alan ve MİSAFİR ODASI olarak işlevlendirilmiş mekanın özgün ahşap kirişleme üzerine yapılmış betonarme damı özgün yapım tekniği ve malzemesine uygun yenilenecektir. Bunun yanında kısmen yok olmuş saçak taşları tamamlanırken, işlevini yerine getiremeyenler de aslına uygun şekilde yenilenecektir.

Kilise tepe pencerelerinin önündeki metal elemanlar, güneş ışığı ve hava şartlarının etkisiyle aşırı derecede yıprandığından aslına uygun biçimde yenilenecektir (Şekil 8.35.).

Kilise iç ve dış duvarlarında bağlayıcılığını kaybetmiş özgün harçlar, aslına uygun malzeme ile yenilenecektir.

Kilise konut bölümü eyvanda bulunan havuz alt döşemesi ve şapı sökülüp temizleme yapıldıktan sonra, yüzey taşları yenilenecektir.

Kilise konut bölümünün güneyinde yer alan MİSAFİR ODASI olarak işlevlendirilmiş mekanın dam saçağı, sökülüp yenilenecektir.

8.2.6. İşlevlendirme

Zamanla değişen yaşam biçimi ve ona bağlı istekler nedeniyle birçok tarihi yapı özgün işlevini yitirmekte, ilk yapılış amacından farklı bir işleve hizmet etmek için uyarlanmaktadır. Hamam, kervansaray, tekke, manastır gibi tarihi yapı türleri ancak özel durumlarda özgün işlevini sürdürdüklerinden, bu yapı türlerinin farklı amaçlarla kullanılmaları zorunlu olmaktadır. Konut, otel gibi işlevleri günümüzde de geçerli olan binalar ise bugün yapılan benzerlerinin konfor koşullarını sunmaktan uzak olduklarından, işlevsel olarak eskiyerek standart altı kalmakta, güncelleştirme yapılmadığında, terk edilerek harap olmaktadır. Yeniden işlevlendirme eski binaların yıkımdan kurtarılması için bir araçtır (Ahunbay 2009).

Mar Petyum Keldani Kilisesi, Diyarbakır'da ibadete açık olan üç tarihi kiliseden biridir. Diyarbakır'da sayıları oldukça az olan Keldani halkına ve yakın çevreye hizmet vermeye devam ederek özgün işlevini sürdürebilecektir. Ancak cemaat sayısı çok az olduğu için sadece bu işlevi yeterli değildir. Bunun yanında bir kültür varlığı olarak

ziyaretçilere ve bazı kültürel etkinliklere yönelik yapılacak düzenlemelerle, kentin kültür ve tarihi zenginliğini daha iyi anlatabilecek ve tanıtılabilecektir. Bu bakımdan Kilise avlusu ile konut bölümünde yeni işlev doğrultusunda mekan düzenlemeleri önerilmektedir. Bu doğrultuda;

Kilise bölümünde, günümüze ulaşmayan koro katı yeniden yapılarak mekansal olarak daha bütünsel hizmet verebilecektir. Bunun yanında tuvalet ihtiyacını karşılamak amacıyla Eyvan 01'in doğusunda yer alan ve mevcut durumda tuvalet olarak kullanılan bölüm yine tuvalet olarak önerilmiştir. Ayrıca Kilise avlusu bazı sanatçıların resim, heykel, el sanatı vb. eserlerinin sunulabileceği bir sergi salonu olarak da düşünülmüştür.

Konut bölümünde ise;

- DÜKKAN 01 ve DÜKKAN 02 mekanlar, kilisenin sergileme alanı olarak işlevlendirilmiştir (Şekil 8.20.).
- ODA Z03 Kilisenin eğitim alanı olarak düşünülmüş olup DERSLİK olarak işlevlendirilmiştir.
- ODA Z01 ve ODA Z02 mekanları öğrencilerin ve Kilise ziyaretine gelenlerin kısa süreli olarak dinlenmelerini sağlayacak KAFETERYA olarak işlevlendirilmiştir (Şekil 8.20.).
- ODA Z04, ODA Z05 ve ODA Z06 mekanları, yapı içerisinde çalışan veya dersliklerde eğitim veren öğretmenler için OFİS olarak işlevlendirilmiştir (Şekil 8.21.).
- ODA B01, ODA B02 ve ODA B06 mekanları kilisedeki ayinler için şehir dışından gelen dini lider ve misafirler için MİSAFİR ODASI olarak işlevlendirilmiştir.
- ODA B03 mekanı Kilise idaresini yürütecek kişiler için YÖNETİM mekanı olarak işlevlendirilmiştir.
- ODA B04 mekanı Kilise ve yönetimin bilgi ve belgelerini barındırmaları için ARŞİV olarak işlevlendirilmiştir.
- ODA B05 mekanı Keldaniler ve Keldani Kilisesi hakkında bilgi içeren, araştırmacıların bilgi edinebilecekleri bir KÜTÜPHANE olarak işlevlendirilmiştir.
- EYVAN B02'inin üzerindeki oda OKUMA SALONU olarak işlevlendirilmiştir.

8.3. Restorasyon Projeleri

Şekil 8. 1. Vaziyet planı restorasyon projesi

Şekil 8. 2. Zemin kat planı restorasyon projesi

Şekil 8. 3. Birinci kat planı restorasyon projesi

Şekil 8. 4. A-A kesiti restorasyon projesi

Şekil 8. 5. B-B kesiti restorasyon projesi

Şekil 8. 6. C-C kesiti restorasyon projesi

Şekil 8. 7. D-D kesiti restorasyon projesi

Şekil 8. 8. E-E kesiti restorasyon projesi

Şekil 8. 9. F-F kesiti restorasyon projesi

Şekil 8. 10. G-G kesiti restorasyon projesi

Şekil 8. 11. H-H kesiti restorasyon projesi

Şekil 8. 12. I-I kesiti restorasyon projesi

Şekil 8. 13. J-J kesiti restorasyon projesi

Şekil 8. 14. K-K kesiti restorasyon projesi

Şekil 8. 15. L-L kesiti restorasyon projesi

Şekil 8. 16. Kuzey cephesi restorasyon projesi

Şekil 8. 17. Batı cephesi restorasyon projesi

Şekil 8. 18. Güney cephesi restorasyon projesi

8.4. Restorasyon analizleri

Şekil 8. 19. Vaziyet planı restorasyon müdahale kararları

Şekil 8. 20. Zemin kat planı restorasyon müdahale kararları

Şekil 8. 21. Birinci kat planı restorasyon müdahale kararları

Şekil 8. 22. A-A kesiti restorasyon müdahale kararları

Şekil 8. 23. B-B kesiti restorasyon müdahale kararları

Şekil 8. 24. C-C kesiti restorasyon müdahale kararları

Şekil 8. 25. D-D kesiti restorasyon müdahale kararları

Şekil 8. 26. E-E kesiti restorasyon müdahale kararları

Şekil 8. 27. F-F kesiti restorasyon müdahale kararları

Şekil 8. 28. G-G kesiti restorasyon müdahale kararları

Şekil 8. 29. H-H kesiti restorasyon müdahale kararları

Şekil 8. 30. I-I kesiti restorasyon müdahale kararları

Şekil 8. 31. J-J kesiti restorasyon müdahale kararları

Şekil 8. 32. K-K kesiti restorasyon müdahale kararları

Şekil 8. 33. L-L kesiti restorasyon müdahale kararları

Şekil 8. 34. Kuzey cephesi restorasyon müdahale kararları

Şekil 8. 35. Batı cephesi restorasyon müdahale kararları

Şekil 8. 36. Güney cephesi restorasyon müdahale kararları

9. SONUÇ VE ÖNERİLER

Diyarbakır'ın surlarla çevrili kentsel sit alanı olan Suriçi bölgesinde çok sayıda kültür varlığı bulunmaktadır. Önemli bir bölümü günümüze ulaşmayan bu yapıların pek çoğu da yeterince sahiplenilmediğinden, gelişigüzel karar ve müdahalelere maruz bırakılmaktadır. Mar Petyum Keldani Kilisesi de Suriçindeki önemli anıtsal yapılardan biri olup, devlet desteği ve korumasından uzak tutulmuştur. Kendi adıyla bir vakıf mülkiyetinde oluşu, yatırımcı devlet kamu kurumlarının yatırım programlarında yer almamasına neden olmuştur. Bu bakımdan pek çok tarihi yapı gibi Mar Petyum Keldani Kilisesi de gerektiği kadar korunamamıştır. Diyarbakır'da yaşayan birkaç Keldani ailesi ve papazının kişisel çaba ve az sayıdaki cemaatten edindiği yardımlarla Kilise bölümünün kısmi bakım ve onarımları yürütülmektedir. Teknik ve doğru bir restorasyon desteğinin olmayışından, genelde basit ve kişisel çözümler üretilmiştir. Ancak bu uygulamalar bir yandan yapıyı daha büyük tahribatlardan korurken, bir yandan da özgün mimariye zarar vermiştir. Kaynaklarda belirtilen patrikhanenin olduğu düşünülen konut bölümü için, bunu söylemek olası bile değildir. Büyük ölçüde tahrip olmuş yapıda, çöken üst örtünün etkisiyle taşıyıcı duvar ve diğer elemanlarda oluşan problem ve bozulmalar, önemli strüktürel sorunlarla yapıyı dağılma aşamasına getirmiştir. Sürekli olarak ibadet edilerek ayakta tutulmaya çalışılan Kilise bölümü, yapısal olarak kısmi değişiklik ve kayıplarla varlığını sürdürmektedir. Bakımsızlıktan tahrip olan konut bölümü ise ekonomik yetersizliklerle gerekli bakımlardan uzak kalmıştır. Yakın dönemde tamamen kendi haline terk edilen yapı grubu, hem dış ortamdan gelen olumsuz etkilere, hem de zaman ve doğa etkisiyle yıkım ve çökmelerle tehlike arz edecek boyuta ulaşmıştır.

Mar Petyum Keldani Kilisesi korunmaya değer önemli bir kültür varlığıdır. Korumanın tam anlamıyla hedefine ulaşması, sosyal ve mimari yapının birlikte korunmasıyla mümkün olabilecektir. Bu bakımdan yapı için geliştirilen koruma önerilerini sosyal ve mimari açıdan sıralanabilir.

9.1. Sosyal açıdan öneriler

Diyarbakır'da Hıristiyan nüfus 1980'li yıllardan itibaren hızla azalmıştır. Çoğunluğu Ermenilerden oluşan gayrimüslim kentlinin yanında Süryaniler ve Keldaniler de önemli yer tutmaktaydı. Bu bakımdan şehirde Hıristiyan kentlilere ait çok

sayıda kilise yapılmıştır. Kilise mekanlarının boyutlarına bakıldığında nüfusun Müslüman Türk, Kürt, Arap ve diğer etnik yapıya oranla ne yoğunlukta olduğu anlaşılabilir. Sosyal dengelerin değişmesi ve 1990'lı yıllardaki kırsal alandan kente yönelik göçlerin artmasıyla, Diyarbakır'ın demografik yapısı tamamen değişmiş, Ermeni, Süryani ve Keldani halkından ancak birkaç aile kalmıştır. Bu durum kiliselerin cemaatsiz ve dolayısıyla da bakımsızlaşmasına neden olmuştur. Birçok kilise ya yıkılmış, ya bakımsızlıktan kendiliğinden kullanılmaz hale gelmiş, yada özgün işlevinden uzak amaçlarla kullanılmıştır. Surp Giragos Ermeni Kilisesi uzun süre askeri konaklama ve Sümerbank bez deposu olarak, Surp Sarkis Kilisesi çeltik fabrikası olarak kullanılmıştır. Bir bölümü ayakta kalmış olan Latin Kilisesi ise bir ilkokulun parçası olarak kullanılmaktadır. Bu durum günümüzde de devam etmektedir. Vakıflar Müdürlüğü tarafından restore edilen Ermeni Katolik Kilisesi ile Süryani Protestan Kilisesi günümüzde halı dokuma atölyesi olarak kullanılmaktadır.

Mar Petyum Kilisesi sürekli özgün işleviyle Keldani cemaatine hizmet vermiştir. Kilise papazın yapının geleceğine yönelik duyduğu kaygıdan dolayı kenti terk etmemesi, Mar Petyum Keldani Kilisesi'nin korunması ve yaşatılması için önemli bir avantajdır. Ancak, bugün cemaatin yok olma aşamasına gelmesi, sosyal, kültürel ve mimarinin korunarak devamının sağlanabilmesi için, önemli bir sıkıntı oluşturmaktadır. Oysa çevredeki Keldaniler ile yurt içi ve yurt dışındaki Keldanilerin yılın belli dönemlerinde ibadet, ayin ve düğünlerle kente gelmesiyle yapının çok sayıdaki cemaate hizmet vererek yaşatılması mümkün olacaktır. Yakın zamanda Surp Giragos Ermeni Kilisesinde olduğu gibi, vakıf üyelerinin düzenleyeceği koordinasyon çalışmaları ve bazı girişimlerle kilise ve konut bölümünün sağlıklı bir restorasyonla kurtarılarak yeniden kullanımının sağlanması, sosyal koruma ve süreklilik için önemli gelişmeler sağlayacaktır.

Yapının işlevlendirilmesi, Diyarbakır'da bulunan veya buraya gelen Keldanilerin ibadetlerini yerine getirmelerini sağlamış olmakla birlikte, kilisenin ve kentin tanıtılmasına katkı sağlayacaktır. Kilisenin sürekli ibadet edilen bir mekan olması sürdürülebilirliğinin sağlanması için önemlidir. Bu nedenle Valilik ve yerel yönetimler ile Mar Petyum Keldani Kilisesi turizm açısından da bir cazibe merkezi haline getirilmeli, bu kentte bulunan Katolik ve Protestan kilisesi gibi yapının özgün işlevinden farklı işlevlendirilmesi engellenmelidir. Cemaati bulunan ve özgün işlevinde

sürdürülebilirliğini sağlayan Meryem Ana Süryani Kilisesi, verilen fonksiyonu ve yapının kullanılması açısından örnek yapılardandır. İnanç turizmi olarak kente bir değer katan Meryem Ana Kilisesi özgün işlevini günümüzde sürdürmektedir.

9.2. Mimari Açından öneriler

Diyarbakır'da bulunun çoğu kültür varlığındaki gibi, Mar Petyum Keldani Kilisesinde gereken koruma çalışmaları yapılmamıştır. Kilise bölümünde yapılan bazı yanlış müdahalelerle kısmen özgün detayından uzaklaşılsa da genel olarak bu bölümün korunduğunu söylemek mümkündür. Ancak Konut bölümünün uzun süredir kullanılmaması, yıkımlara karşı gereken önlemlerin zamanında alınmamış olması, bu yapı grubunda strüktürel bozulmalara, yıkımlara, malzeme ve doku kayıplarına neden olmuştur. Bu nedenle konut bölümü için acil müdahaleler gerekmektedir. Bu tezde sunulan rölöve, restitüsyon ve restorasyon projeleri ile analizlerin, gereken tespit ve araştırma ile restorasyon projesini sağlayacağı düşünülmektedir. Bunun yanında çalışmada mimariye yönelik koruma önerileri sunulmuştur. Yapılan çalışma sırasında yapının yapısal sorunları incelenmiş, mevcut durum tespiti ve belgelenmesi amacıyla rölöve çalışmaları yapılmış, hasar tespit paftaları hazırlanmıştır. Yapısal olarak günümüze özgün haliyle gelmediğinden arşiv taraması ve yapı analizi yapılarak yapının geçirmiş olduğu dönemler hakkında bilgi edinilmeye çalışılmış, restitüsyon projeleri hazırlanarak restorasyon müdahale kararları belirlenmiştir.

Restorasyon projesinde konut bölümünün bir dönem patrikhane olarak kullanıldığı, sonrasında ise papaz evi ile misafirhane olarak işlevini sürdürdüğü düşünülerek yeni önerilerde bulunulmuştur. Yine kilise papazının çalışma odası ile Kiliseye kent dışından gelecek Keldani misafirlerin daha rahat konaklayabilecekleri mekanlar ile araştırmacılar için kütüphane ve okuma salonu düşünülmüştür. Turizm ile birlikte değerlendirilebileceği düşünülen yapıda bu amaçla ofis, sergi alanı ve el sanatları satış standı tasarlanmıştır.

Bu çalışma ve beraberinde sunulan tespit ve proje çalışmalarıyla ***DIYARBAKIR MAR PETYUM KELDANI KİLİSİESİ*** nin korunarak yaşatılması hedeflenmektedir.

10. KAYNAKLAR

(Kitap)

- Ahunbay, Z. 2009. Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon. Yem yayın,Sayfa:90-135,İstanbul.
- Akbulut, İ. 1998. Diyarbakır. Diyarbakır
- Akyüz, P.G. 1999. Diyarbakır'daki Meryem Ana Kilisesi'nin Tarihçesi M.S.3.Yüzyıl Yayın No:975, Sayfa:29. İstanbul.
- Albayrak, K. 1997. Keldaniler ve Nasturiler. Vadi Yayınları,Yayın no:85, Sayfa:9-232. Ankara.
- Beysanoğlu, Ş. 1998. Anıtları Ve Kitabeleriyle Diyarbakır Tarihi 2.Cilt, Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sanat Yayınları, Yayın No:342, Sayfa:79-83. Ankara.
- Bruinessen, M.V., Boeschoten, H. 1997. Evliya Çelebi Diyarbakır'de. İletişim Yayınları, sayfa:101-116, İstanbul.
- D.V.İ.K.V.T.M.M.M. 2012. Diyarbakır Kültür Envanteri. Diyarbakır Valiliği İl Kültür Ve Turizm Müdürlüğü,Müze Müdürlüğü, Cilt-1; Sayfa:24, Diyarbakır.
- Encyclopodi Eklesiastiques Geographiques, 1912. Yayın No:57, Sayfa: 1244-1246. Paris.
- Hasol, D. 2002. Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü, Yapı- Endüstri Merkezi Yayınları, Yayın No:975, Sayfa:48,233,303,336,388,413. Ankara.
- Işık, İ. 2013. Diyarbakır Ansiklopedisi, Semih Ofset, Cilt I. Sayfa:433-434. Ankara.
- Işık, İ. 2000. Birlikte Olduğumuz Halklar Keldani-Assuri-Süryani-Ermeni, Sorun Yayınları, Sayfa:9. İstanbul.
- Koluman, A. 2001. Ortadoğu'da Süryanilik Asam Yayınları, Yayın No:28193, Sayfa:56. Ankara.
- Söze, M. 1971. Diyarbakır'da Türk Mimarisi, Diyarbakır'ı Tanıtma ve Turizm Derneği Yayın, No:21, İstanbul.
- Sarı, K. 1996. Şehrimiz Diyarbakır. İstanbul sayfa:57-84

Tuncer, O.C. 1999. Diyarbakır Evleri, Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi, Kültür ve Sanat Yayınları, Sayfa: 18-150. Diyarbakır.

Yılmazçelik, İ. 1995, XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır (1790-1840), Türk Tarih Kurumu, XIV.Dizi-Sayı.21,Sayfa:89-98.Ankara.

Yonan, G. 1989. Asur Soykırımı Unutulan Bir Holocaust, Pencere Yayınları, Yayın No:103, Sayfa :289. İstanbul.

(Tez)

Gökçe, K. 2006. Diyarbakır Kiliseleri Kapsamında ‘Sürp Sargis Kilisesi’ Koruma ve Restorasyon Önerisi, Yüksek Lisans Tezi .Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü .İstanbul.Sayfa:33.

Halifeoğlu, F.M. 2001. Diyarbakır Cemil Paşa Evlerinin Restorasyon Önerisi.Yüksek Lisans tezi, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.Ankara.7.

Palalı, İ. 1999. XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır. Malatya

(İnternet Belgesi)

Arslan, R. Diyarbakır Tarihi Kentsel Kesiminde Toplumsal- Ekonomik ve Mekânsal Yapı Özellikleri. <http://www.bilinmeyendiyarbakir.com/sehircilik.html> Erişim tarihi:13.07.2013

Diyarbakır.gov.tr http://www.diyarbakir.gov.tr/default_b0.aspx?content=222 Erişim tarih:13.07.2013

Houshamadyan. 2014. <http://www.houshamadyan.org/en/mapottomanempire/vilayetdiyarbakir.html> Erişim tarihi:01.03.2012

LETOON. 2013, <http://www.leton.com.tr/ibix/tarihi-eserlerde-yuzey-temizligi> Erişim Tarihi:04.06.2013

Resimars, 2012. <http://www.resimars.net/r-turkiye-1526-diyarbakir-1602-diyarbakir-surlari-ustten-gorunumu-30014.htm> Erişim Tarihi: 02.02. 20012

TBMM , 2013.<http://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5226.html>). Erişim Tarihi:03.02.2014

TUİK <http://www.tuik.gov.tr> Erişim Tarihi:08.04.2012

TURK-EV Türkiye Tarihi Evleri Koruma Derneği <http://www.turk-ev.org.tr/Faydali.asp?HABERID=758>. Erişim Tarihi: 13.06.2013

(Kongre-Sempozyum)

Dalkılıç, N., Nabikoğlu,A., Tuğrul, S. 2013. Diyarbakır Paşa Hamamı Rölöve, Restitüsyon ve Restorasyon Raporu, Vakıflar Müdürlüğü, 2013

Dalkılıç, N., Halifeoğlu, F. M. 2009. I.Uluslararası Nebiler, Sahabiler, Azizler ve Krallar Kenti Diyarbakır Sempozyumu,Diyarbakır.

Dalkılıç, N., Nabikoğlu, A. 2012, The Architectural Features of the Diyarbakir City Walls: A Report on Current Status and Issues of Conservation, Mediterranean Archaeology and Archaeometry, Vol. 12, No. 2, ss. 171-182.

Halifeoğlu, F. M. 2013. Diyarbakır Surp Giragos Kilisesi Üzerine Bir Değerlendirme.

(Dergi)

Direk, Y.S. 2006. Sosyo-Kültürel Yapının Konut Oluşumuna Etkisi. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 5 (16):105-113.

Halifeoğlu, M., Gökçay, G. 2013. Restoration and Refunction Problems of Diyarbakır Traditional Houses. Journal of Cultural Heritage, 14(3):S34-S37.

(Arşiv)

(D.R.V.A.M. 2012) Diyarbakır Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü Arşivi.

(D.K.V.K.B.K.M. 2012) Diyarbakır Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü

Vakıflar, Diyarbakır Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivi ,2011

EKLER

Kilise Mimarisinde Kullanılan Terimler

Apsit: Kiliselerde koronun arkasında bulunan ve camilerin mihrap kısmının karşılığı olan, yarım daire veya yarım çokgen şeklinde çoğu tonozla örtülü bölüm

Kagir: Taş veya tuğladan yapılmış. .

Mahfil: Toplanılacak yer, toplantı yeri(korokatı).

Narteks: Bizans kiliselerinde sahna girilmeden önce gelen, sahından sütunlarla yada duvarla ayılan bölüm, dehliz.

Nef: Kiliselerde anakapıdan koroya değin uzanan bölüm, sahn.

Revak: Üstü örtülü, önü açık galeri, kemeraltı.

Sıbyan mektebi:(sıbyan buluş çağına gelmemiş çocuklar) Osmanlı döneminde küçük erkek ve kız çocuklarının okudukları ilkokul; darüssıbyan da denir (Hasol 2012).

AVRUPA KONSEYİ	DOĞAL VE KÜLTÜREL VARLIKLARI KORUMA ENVANTERİ	D.K.V.K.E.	ANIT	ENVANTER NO: 21.00.00 (1.0)/124						
TÜRKİYE	ESKİ ESERLER VE MÜZELER GENEL MÜDÜRLÜĞÜ			HARİTA NO: 31 1/1000						
İLİ: Diyarbakır	İLÇESİ: Merkez	MARHALA KODU: ÇZDEMİR MAH.	KORUMA DEREJESİ:	1 2 3 ANTİKAL 1 X 3 CEVRESİ 1 2 3 CEVRESİ AYKIRI						
SOKAK VE KAHİT NO: Çiftali Sokak No:2	KADASTRO FAİTA: 45	ADA: 198 PARSEL: 14-15-16								
ADI: Kildani Kilisesi	YAPIM TARİHİ: 1868	YAPAN: 4618								
GENEL TANIM:										
Üç nefli yapı yerel mimari özellikler gösterir. Kesme bazalt taştan gerçekleştirilmiş, üzeri taş konsollara oturan ahşap kirişli toprak damla örtülüdür.										
KORUMA DURUMU	A İYİ	TASIVICI YAPI X	DİŞ YAPI X	ÜST YAPI X	İÇ YAPI X	SÜSLEME ELEMANLARI X	RUTUBET X	A YOK	B İZİ YAR	C ÖZGEMİ
VAZİYET						FOTOĞRAF				
GÖRÜMLER										
Yapının ve avluda bulunan hizmetlilere ait ünitelerin onarımına ihtiyacı var.										
BUGÜNKÜ SAHİBİ:	BAKIMINDAN SORUMLU OLANI GEREKEN KURULUŞ:									
YAPILAN ONARIMLAR:										
AYRINTILI TANIM:	Merkezi bulunmayan yapı, üç neflidir. İki aks arasına yerleştirilmiş Protetis ve Diskinokan ana ibadet mekanını (naos)la birleştiriyor. Nefler arasında sivri kemerler yer alır. Altı üstü 2 dizi pencere yapıyı aydınlatır. Giriş kapısı yuvarlak kemerlidir. Çan kulesi ise dört sütun üzerine oturmuş tam dairel kubbe ile örtülüdür. Yapıda çiz adı verilen yöresel süsleme motifleri kullanılmıştır. Avluda hizmetlilere ait yöresel çinisi taşınan üniteler yer alır.					TEKNİK	SU	ELEKTRİK	ISITMA	KANALİZASYON
						Protetis ve Diskinokan	X	X	X	X
						Kilise				
						Kilise				
						Kilise				
						Hazırlayanlar:	/ 19			
						Mermin Başbağ Arkeolog				
						Mahmut Turan Şehir Plancısı				
						Vaynel Hızır Mimar				
						Kontrol eden:	/ 19			
						G. E. E. A. Y. - K. KARARLARI NO.:				
							/ 19			
							/ 19			
							/ 19			
						REVİZYON	/ 19			
						G. E. E. A. Y. K. ÖZGEMİ				
YAYIN DİZİNİ:	EKLER:									
	RAPOR									
	FOTOĞRAF									
	RÖLÖVE PROJESİ									
	RESTORASYON PROJESİ									
	HARİTA									
	KROKİ									
	KİTAP									

Şekil 8. 37. Mar Petyum Keldani Kilisesi tescil fişi (D.K.V.K.B.K.M. 2012)

Fotoğraf Albümü

Şekil 8. 38. Mar Petyum Keldani Kilisesi ve yakın çevresi (google earth 2012)

Şekil 8. 39. Yapının üstten görünüşü

Şekil 8. 40. Yapının üstten görünüşü ve eklenti bölümler

Şekil 8. 41. Yapının Yeni Kapı Sokak'tan görünümü

Şekil 8. 42. Yapının Yeni Kapı Sokak'tan görünümü

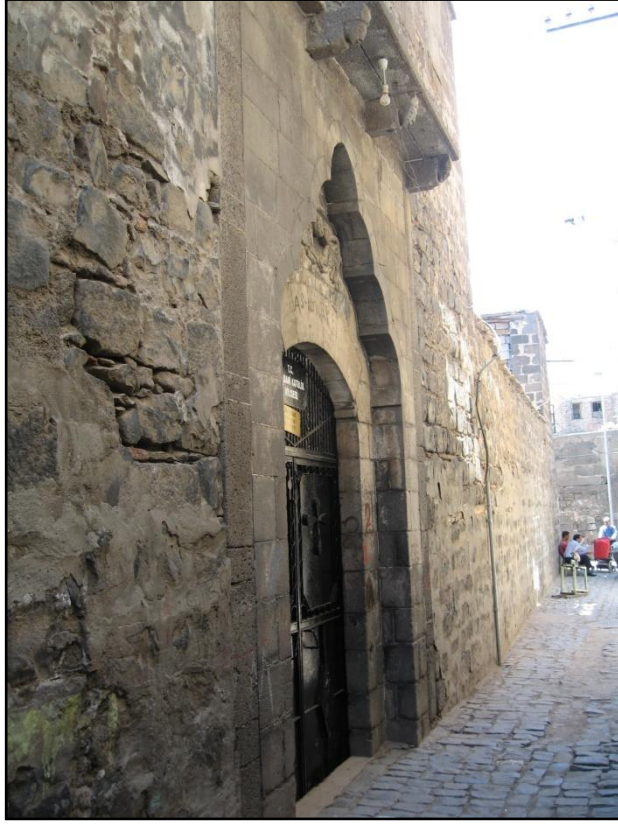
Şekil 8. 43. Yapının Yeni Kapı Sokak'tan görünümü

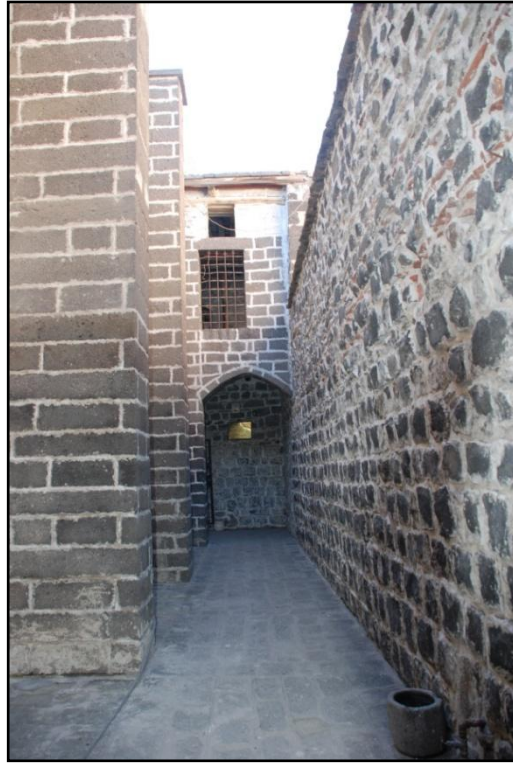
Şekil 8. 44. Yapının Yeni Kapı Sokak'tan görünümü

Şekil 8. 45. Yapının Dicle Sokak'tan görünümü

Şekil 8. 46. Yapının kuzey giriş kapısı

Şekil 8. 47. Kilise bölümü kuzey aralığı

Şekil 8. 48. Kilise bölümü kuzey giriş kapısı

Şekil 8. 49. Kilise iç mekandan görünüm (Kuzey Batı)

Şekil 8. 50. Kilise iç mekandan görünüm(Güney Doğu)

Şekil 8. 51. Kilise iç mekandan görünüm (Kuzey)

Şekil 8. 52. Kilise iç mekandan görünüm (Kuzey Niş)

Şekil 8. 53. Kilise iç mekandan görünüm (Güneydoğu)

Şekil 8. 54. Kilise avlusundan görünüm

Şekil 8. 55. Kilise doğu cephesi

Şekil 8. 56. Kilise avlu kuzey cephesinden bir görünüm

Şekil 8. 57. Konut bölümü görünüş

Şekil 8. 58. Konut bölümü kuzey kanat görünüşü

Şekil 8. 59. Konut bölümü doğu kanat görünüşü

Şekil 8. 60. Konut bölümü doğu kanat iç görünüşü

Şekil 8. 61. Konut bölümü avlu güney kanat görünüşü

Şekil 8. 62. Konut bölümü avlu doğu görünüşü

Şekil 8. 63. Konut bölümü genel görünüşü

Şekil 8. 64. Konut bölümü üstten görünüşü

Şekil 8. 65. Konut bölümü üstten iç mekan görünüşü

Şekil 8. 66. Konut bölümü üstten doğu kanat iç mekan görünüşü

Şekil 8. 67. Havuz kenarı ss motifi

Şekil 8. 68. atı saçak detayı

Şekil 8. 69. Kilise çörlen detayı

Şekil 8. 70. Kilise bölümü güney giriş kapısı

Şekil 8. 71. Dükkanların içinde kalan kilise giriş kemer sütunu

Şekil 8. 72. Dükkanların içinde kalan konut bölümü kemer sütunu

Şekil 8. 73. Dükkanların içinde kalan kilise giriş kemer kolonu

Şekil 8. 74. Dükkanların içinde kalan konut bölümü kemer sütunu

Şekil 8. 75. Kilise niş ahşap süslemesi

Şekil 8. 76. Kilise yok olan koro katı metal aksam

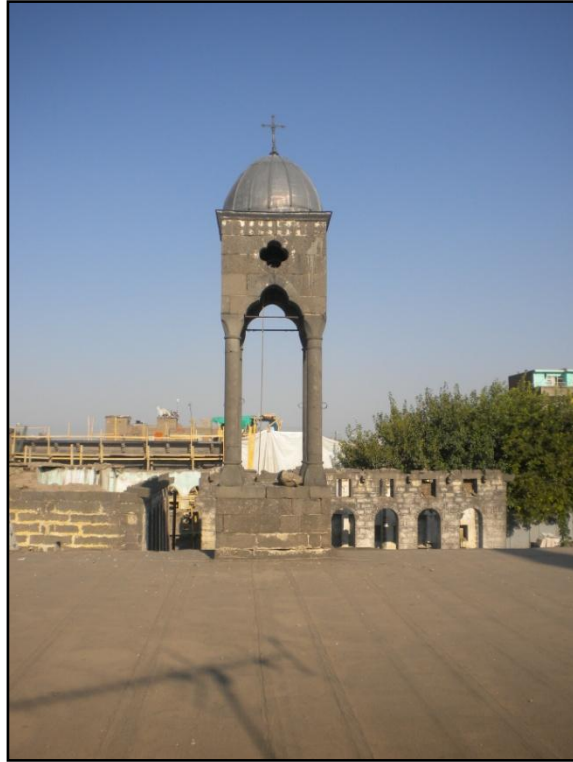
Şekil 8. 77. Kilise yok olan koro katı metal aksam

Şekil 8. 78. Kilise yok olan koro katı taş bingiler

Şekil 8. 79. Kilisede yer alan metal haç

Şekil 8. 80. Kilisenin çan kulesi

Şekil 8. 81. Kilise çan kulesinin içindeki metal çan

Şekil 8. 82. Kilise içindeki mezar taşları 1

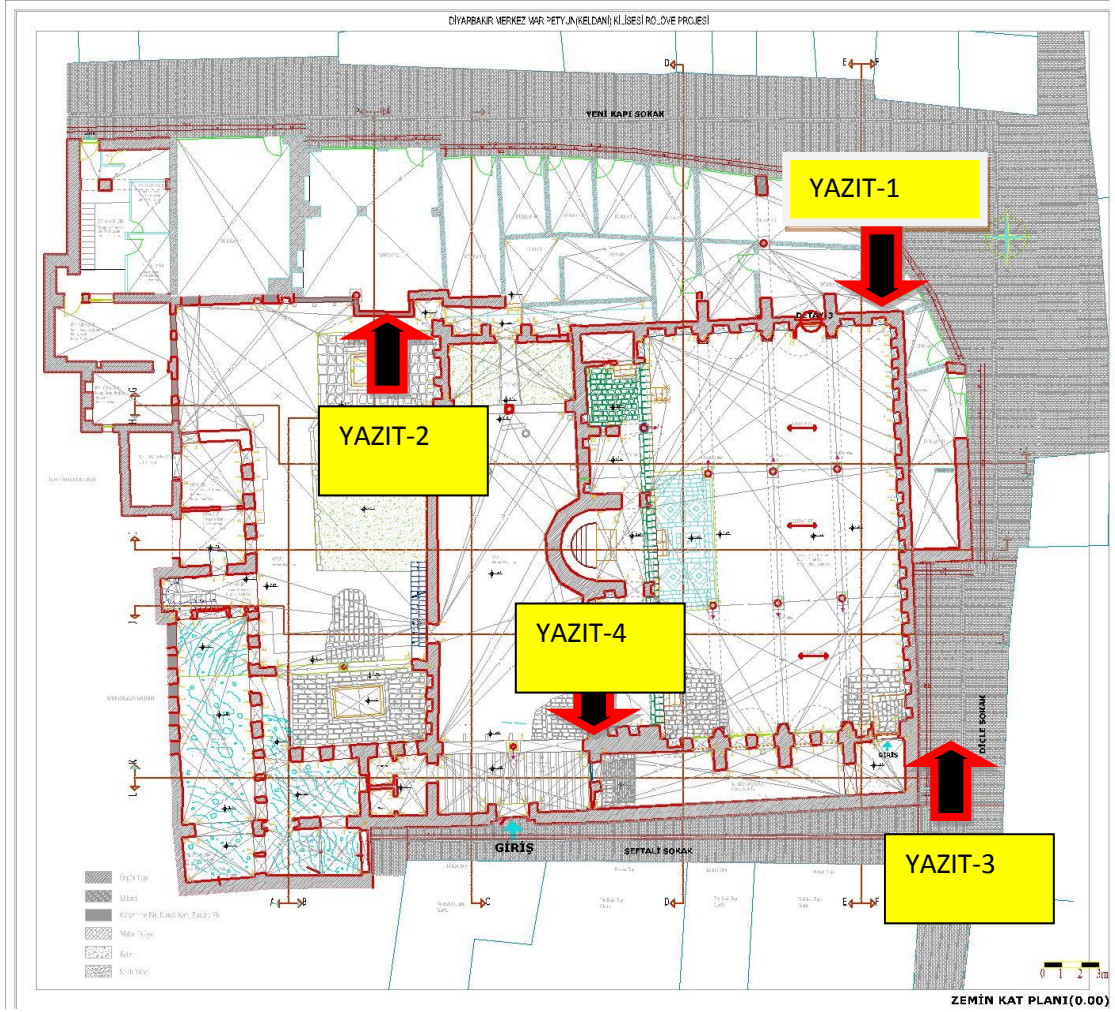

Şekil 8. 83. Kilise içindeki mezar taşları 2

Şekil 8. 84. Kilise kuzey giriş kapısı üstündeki motif

YAZITLAR

Şekil 8. 855. Mar petyum keldani kilisesinde bulunana yazıtların buldukları yerler

Yapımızda dört adet kitabe bulunmaktadır. Bunların yerlerini söyleyecek olursak eğer.

Kitabe 1: Güney giriş kapısının üstünde yer almaktadır.

Kitabe 2: Müştemilat bölümü güney kısımda yer almaktadır.

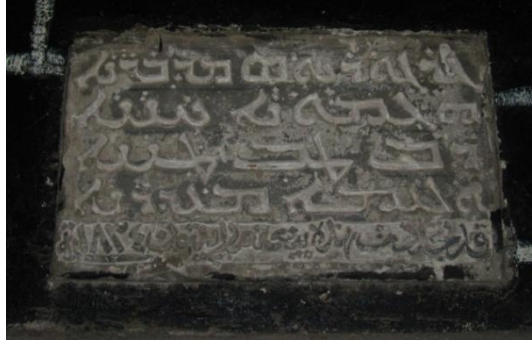
Kitabe 3: Kilise bölümü kuzey giriş kapısı üstünde yer almaktadır.

Kitabe 4: Kilise Konut bölümü kuzey kanatta yer almaktadır.

Yazıt 1

Güney Giriş

(Strengelo Süryanice ile Arapça)

İki kısımdan oluşan doğu (Keldani'ce/Nesturi'ce) dokusuyla Strengelo Süryanice yazıtın bir kabir (mezar) yazısı olduğu sanılıyor. Gregorius adındaki kişinin şefkatliliği, babacanlığı ve cemaatine yardımcılığı altı'lı nefis bir dörtlükle dile getirilmiştir. Kiliselerin onarımında nadiren papazların adı yazılırken, çoğunlukta ilgisi veya konumda olan patriklerin metropolitlerin ve episkoposların adı yazılır. Kilise veya manastırların onarımında giderleri karşılayan sivillerin adları da yazılabilir.

Kısım A

(Doğu dokusuyla Strengelo Süryanice kısım)

Metnin orijinali

ܩܪܝܢܘܨ ܩܪܝܢܘܨ ܩܪܝܢܘܨ ܩܪܝܢܘܨ
ܩܪܝܢܘܨ ܩܪܝܢܘܨ ܩܪܝܢܘܨ ܩܪܝܢܘܨ
ܩܪܝܢܘܨ ܩܪܝܢܘܨ ܩܪܝܢܘܨ ܩܪܝܢܘܨ
ܩܪܝܢܘܨ ܩܪܝܢܘܨ ܩܪܝܢܘܨ ܩܪܝܢܘܨ

Süryanice Okunuşu

Ğreğorius (1) mdabrana

Heğmuna (2) Hannana

Rav(b)i (3) tav(b) tannana

U'l^amma m^adrana

Türkçe anlamı

İdareci Gregorius
Şefkatli egemen
Çok gayretli peder
Ve halka yardımcı

Veya

Şefkatli egemen Çok gayretli peder Ve halka yardımcı İdareci Gregorius

-
- (1) Gregorius'un dini bir kişiliğe ve metropolitlik nezdinde bir mertebeye sahip olduğu sanılırken, 1830'lere değin Amid (Diyarbakır) – Meyafarqin metropolitliğinde 'Gregorius' isminde bir lidere henüz rastlanmamış, ancak araştırmalar sürmektedir.
 - (2) **ܘܥܡܪܘܢ** <Heğmuna> 'egemen' veya 'vali' anlamındadır. Ancak biz sözcüğün 'egemen' anlamında olduğu kanısındayız. Egemenlik sıfatı verilen Gerogorius'un yetki sahibi biri olduğuna sanılıyor.
 - (3) **ܪܒܝ** <rabi> sözcük olarak 'büyüğüm' anlamındadır. Ancak kilise çevrelerinde ve dolayısıyla Doğu (Nesturi/Keldani) kilisesinde 'pederim' anlamındadır. Diğer kiliselerde saygı unvanı olarak kâhinler (Hor-episkoposlar, papazlar ve kâhin rahipler) 'abuna' olarak çağrılırken, Doğu kilisesinde 'rabi' olarak çağrılır.

Kısım B (Arapça kısım)

Metnin orijinali

قد تجددت هذه بيعة مار بيتيون سنة 1834

Okunuşu

Qad tacaddadet hadihi bi^at Mar Petyun, senet 1834

Türkçe anlamı

Onarıldı gayrı bu Mar Petyun kilisesi 1834 (1) yılında

(1) Diğer tarihlere de bakıldığında Mar Petyun kilisesinin 1834 - 1840 yılları arasında kapsamlı bir onarım gördüğü anlaşılmaktadır.

Yazıt 2

Güney Müştemilat
(Strengelo Süryanice)

Yazıt taşının köşelerinde oluşturulan dört insan tasavvuru yeni ahit 'İncil' (Matta-Markos-Luka-Yuhanna) simgesini hatırlatırken, süslü kenarlarıyla yazının kutsal kitaptan alınmış bir ayet olduğunun ifadesidir. Eski ahit denilen 'Tevrat'ın bir kitabı olan 'Davut Mezmur'larından (34.12) alınan cümle, kilise mekânının tanrıya itaat edilecek bir yer olması gerektiğinin ifadesidir.

Orijinali

ܐܘܒܢܝܝܢܐ ܫܘܡܘܢ
ܘܐܠܦܗܘܢ ܕܗܠܬܗ ܕܐܠܗܐ
ܒܫܢܐ ܕܡܪܘܡܐ

Okunuşu

Tau bnayya şum^un
U-alep(f)kun dehelteh d`Alaha
Başnat (1840)

Türkçe anlamı

**Gelin çocuklar (1), beni dinleyin
Rab korkusunu size öğreteyim [Mezmur 34:12]**

Yıl 1840 (2)

(1) <ܐܘܒܢܝܢܐ> 'çocuklar' veya 'evlatlar' anlamındadır. Metindeki 'çocuklar' sözcüğü ile günah ve hata yapan, henüz ruhani erginliğe ulaşmamış inananlar kastediliyor.

(2) Tarih Arapça olarak verilmiştir. Aslında Diyarbakır Mar Petyun kilisesinden 1550'lerden itibaren genellikle arapça dili kullanıldığı eldeki belgelerden anlaşılıyor.

Yazıt 3

Kuzey Giriş
(Arapça)

İncil'in Matta 21:13 ve Markos 11:17 kısımlarından alınmış cümle, genellikle kilise girişlerinde kullanılırken, kilisenin sadece bir 'dua ve namaz yeri' olduğunu hatırlatır. Aynı cümle aslında Eski Ahit denilen 'Tevrat'ın peygamber Yeremya 7:11 kısmında mevcuttur. Nefis bir Arapçayla yazılmıştır.

Orijinali

مکتوب بیٹی
بیت الصلاة یدعی
14 ایلول سنة 1834 مسیحية

Okunuşu

Mektub, beyti
Beyt el-sala Yud^a
14 Eylül, senet 1834 Mesihiye

Türkçe anlamı

**Yazılmıştır, evime
dua evi denecektir (1)
14 Eylül (2) Miladi 1834 yılı**

-
- (1) Diğer sözlerle 'Evim, dua evi çağrılacaktır'
(2) Kilisenin onarımı 14 Eylül, Hıristiyan kiliselerinde kutlanan 'kutsal Haç'ın bulunuşu' yortusu gününe tesadüf ettiği görülmektedir.

Yazıt 4

Kuzey Müştemilat
(Arapça)

Basit bir Arapçayla yazılan yazının metropolit Bşara Sleyman Sabbağ'ın katkılarını dile getirmektedir.

Orijinalı

عمر هذه ألماسية أبونا بشاري
سليمان صباغ متروبوليد آمد
ميفارقين على الكلدان في 1 نيسان سنة 1904

Okunuşu

^ammar hadihi el-masiye (?) abuna Bşara
Sleman Sabbağ, metropolit Amed
Va Miyafarqin ^ala el-Keldan, fi 1 Nisan 1904

Türlçe anlamı

**Bu elması (?) (1) [binayı] 1 Nisan 1904 yılında
Keldaniler üzerindeki Amed ve Meyafarqin metropoliti
Peder Bşara Sleman Sabbağ (2) inşa etmiştir (3)**

(1) Güzel binalara 'elmas' gibi isimlerin verilebilmesi ihtimaliyle çevirisi öylece yapılmıştır.

(2) Metropolitler adetan <sehidne> 'beyimiz' olarak çağrılırken yazıda metropolit <abuna> 'peder' olarak verilmiştir. Bina ustasının bilmezliğinden olabilir.

(3) 'İnşa ettirmiş' veya 'yaptırmıştır' anlamındadır

ÖZGEÇMİŞ

1979 yılında Gaziantep’te doğdu. İlk, orta ve lise öğrenimini Gaziantep’te bitirdi. 2005 yılında Dicle Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü’nden mezun oldu.2006 yılında Çukurova Üniversitesi Kadirli Meslek Yüksek Okulu Bilgisayar Programcılığı’ndan mezun oldu. 2006 yılından beri bir çok restorasyon uygulamaları ve projelendirilmeleri işlerinde mimar ve yüklenici olarak görev yapmaktadır.

Evli ve iki çocuk babasıdır.